

TAMPEREEN YLIOPISTO

Kaisa Aine

TIE KOULUKOTIIN -
154 PAHANTAPAISTA LASTA
TAMPEREEN LASTENSUOJELUSSA VUOSINA 1921–1939

Historian pro gradu -tutkielma

Tampere 2010

Tampereen yliopisto

KAISA AINE: Tie koulukotiin – 154 pahantapaista lasta Tampereen lastensuojelussa vuosina 1921–1939

Pro gradu-tutkielma, 119 s., 3 liites.

Historia

Toukokuu 2010

Koulukotisijoitus aloitti lasten elämässä uuden vaiheen, mutta se oli myös aikaisemman vaiheen päätös. Jokaisella lapsella oli oma polkunsä, joka johti heidät lastensuojeluviranomaisten huomion kohteeksi ja lopulta kasvatustaitokseen. Tämä elämänvaihe on tutkielmassa kiinnostukseni kohteena. Tutkielmassa etsitään reittejä ja prosesseja, jotka johtivat lapsen koulukotisijoituksen toteutumiseen silloin, kun ratkaisun tekivät suomalaisittain suuren tehdaskaupungin, Tampereen, lastensuojeluviranomaiset.

Vuosina 1921–1939 Tampereen kaupungin lastensuojelulautakunta sijoitti valtiollisiin kasvatustaitoksiin sekä kunnallisiin ja yksityisiin koulukoteihin arviolta 154–170 lasta. Tutkielmani kohderyhmän ytimen muodostavat ne **154 lasta, 134 poikaa ja 20 tyttöä**, jotka on kaupungin lastensuojelulautakunnan pöytäkirjoissa erikseen nimetty tai jotka on muitten lähteiden perusteella pystytty identifioimaan luotettavasti, samoin kuin heidän perheensä.

Miksi lapsesta tuli pahantapainen? Miksi joku lapsi sijoitettiin kasvatustaitokseen ja toinen ei? Syntyikö ongelma pelkästään yksilön käyttäytymisen ja yhteiskunnan odotusten törmäyksestä vai löytyykö taustalta perheitä yhdistäviä huono-osaisuuden ja alakulttuurisuuden ulottuvuuksia? Minkälaisista rakenteellisista ominaisuuksista koostui yhteiskunta, jossa lasten eristämistä kasvatustaitoksiin toteutettiin ja jossa sitä pidettiin hyvänä ratkaisuna? Miten vallankäyttö ja vastarinta muotoutuivat lastensuojelulautakunnan ja pahantapaisen lapsen/ hänen perheensä välisessä kohtaamisessa? Tutkimusasetelma johtaa lapsuusaikaisen pahantapaisuuden juurille. Mutta lisäksi sillä tavoitetaan koulukoteihin sijoitettuihin lapsiin verrattuna moninkertainen määrä lapsia, joiden perheitä uloslyönnin varjo tavalla tai toisella kosketti.

Metodisesti tutkielma seuraa mikrohistorian valintoja. Se katsoo alhaalta ylöspäin, ”lukee vastakarvaan” viranomaislähteitä ja etsii johtolankoja monista, toisinaan vähäisistäkin havainnoista. Pahantapaisia lapsia koskeva lähdemateriaali on siellä täällä viranomaisten tuottamissa dokumenteissa. Tämän tutkielman lähdeaineisto koostuu suurelta osin kirkollisesta väestökirjanpidosta sekä Tampereen lastensuojelulautakunnan ja kansakoulujen arkistomateriaalista.

Tutkielma on jäsennelty neljään lukuun, joiden jäsenitys kuvaa tutkimuskysymyksen ratkaisutapaa. Johdantoluvussa esittelen tutkimusaiheen, tutkimuskysymykset ja keskeisen tematiikan. Toisessa luvussa kasvatustaitossijoituksia katsotaan yhteiskuntapoliittisesta näkökulmasta. Luvun keskeinen toimija on Tampereen lastensuojelulautakunta, mutta pahantapaisia ympäröineeseen viranomaisten verkkoon kuului muitakin: kansakoulu, poliisi, köyhäinhoito sekä kasvatustaitosverkosto ja

lainsäädäntö. Erilaiset viranomaiset yhdessä tuottivat yhteiskunnan, jossa pahantapaisuus nimettiin ja lapsen tie koulukotiin mahdollistettiin ja toteutettiin. Luvussa kolme pahantapaisuus saa yksilöllisemmät, huono-osaiset lapsenkasvat. Kuva koulukotiin sijoitettujen lasten elämänpolkujen samanlaisuudesta ja erilaisuudesta rakentuu toisiinsa limittyvien perhetyyppien, koulunkäyntivaikeuksien, alakulttuurisuuden sekä mahdollisimman monipuolisten esimerkkitaustien avulla. Luku neljä kokoaa tutkielman johtopäätökset.

Lapsuuden pahantapaisuus oli tutkielmassa käytetyn aineiston perusteella oire laajemmasta marginaalisuudesta ja huono-osaisuudesta, joka poikkesi Tampereen työläisväestön normaalista, vaatimattomasta mutta yhteiskunnan kannalta hyväksyttävästä elämänmuodosta monella tavoin. Tyypillisen epätyypillisen työläisperheen alakulttuurisia ulottuvuuksia oli useita: Huoltajan ammattitaidottomuus, köyhyys ja välttämättömyyksiin perustuneet toimeentulostrategiat, huono terveydentila ja keskimääräistä suurempi kuolleisuus, uusperheellisyys, monimutkaiset ihmissuhteet ja perheen hajoaminen, lasten koulunkäynnin vaikeudet, köyhäinhoidon ja lastensuojelun asiakkuus sekä lasten ja näiden huoltajien normeihin sopeutumaton käyttäytyminen. Perheet liikkuiivat marginaalisuuden rajoilla jatkumolla, jossa useissa perheissä ilmeni yksittäisiä ongelmia mutta pahantapaisten lasten perheissä vaikeudet kasautuivat poikkeuksesta.

Tutkimusaineistosta hahmottuu neljä osittain päällekkäin ja limittäin keskenään menevää reittiä, jota pahantapainen lapsi kulki matkallaan lastensuojelulautakunnan tietoisuuteen ja koulukotiin. Ensimmäisessä reitissä lapsi ei sopeutunut koulun kuriin ja oppimistavoitteisiin, jolloin opettaja teki kasvatuslaitossiirtoa koskevan anomuksen. Toisessa lapsen perhe oli joutunut turvautumaan köyhäinhuoltoon, joka siirsi lapsen käytösongelmaisena lastensuojelulautakunnan vastuulle. Kolmannen ryhmän lapset olivat lastensuojelulautakunnan huollossa ja asuivat lastenkodeissa ja sijaisperheissä. Neljättä polkua koulukotiin kulkivat kaduilla asuneet lapset. Parhaimmassa asemassa olivat omista perheistään koulukoteihin sijoitetut lapset, sillä vaikka vanhemmillä oli monenlaisia ongelmia, useimmat pystyivät antamaan lapsille jonkinlaista sosiaalista tukea. Toisaalta kaduilla asuneitten lasten lähin aikuiskontakti oli poliisi, jonka raportti lastensuojelulautakunnalle palautti lapsen viranomaisten kontrollin ja huolempidon verkkoon. Vaikka aineistossa kadulla asuneita lapsia oli vain muutamia, heidän olemassaolonsa kertoo alaluokkaisen lapsuuden viimeisestä, totaalista ilmenemismuodosta.

Pahantapainen käyttäytyminen syntyi olosuhteissa, joissa lapsen kokema todellisuus näyttäytyi hyvin erilaisena kuin yhteiskunnan itsestään tuottama omakuva. Näissä kahdessa maailmassa vallitsivat erilaiset lainalaisuudet, hierarkiset suhteet, arvot ja normit, eikä pahantapainen lapsi ei kyennyt sovittamaan niitä keskenään. Hänen käyttäytymisensä oli rationaalista vaikka ei aina onnistunut sopeutumista omaan todellisuuteensa.

SISÄLLYSLUETTELO

1. Johdanto: Alaluokkaista lapsuutta etsimässä	1
2. Pahantapaiset lapset viranomaisten verkossa	20
3. Monenlaisia lapsia	62
4. Normaalin lapsuuden tuolle puolen	106
Lähdeluettelo	112
Liitteet	
Liite 1 Tutkimus- ja lähdeaineistot	120
Liite 2 Luettelo taulukoista ja kaavioista	122

1. Johdanto: Alaluokkaista lapsuutta etsimässä

Työläisnuorena Tampereella - sopeutumisen rajoilla

”Amurinperän poikamaailma oli kaksikymmenluvun alkupuolella alituisessa oppositiossa yhteiskuntaa kohtaan. Viha lienee liian paksu sana kuvattaessa kapinamieltämme. Mutta jotakin hyvin kielteistä oli alituisesti aivoissamme. Tunsimme että ”isän perintö”, lähimenneisyyden kapinan muisto painoi meidät matalaksi. Koimme ”herrojen” yliolkaisuuden ja rikkaitten maailman saavuttamattomuuden. Olimme tuomitut pumpulitehtaaseen kuin jalkapuuhan, siitä et minnekään päässyt, rimpulit miten tahansa. Olimme vallitsevien olosuhteiden puristuksessa, josta ei ollut näköpiirissä ainoatakaan poispääsyn mahdollisuutta. Oli toki taloyhteisössämme myös toisaanne suuntautuvia. Oli Rauno ja Niilo, jotka kävivät oppikoulua ja joiden tuleva yhteiskunnallisesti korkea karriääri oli jo nuorena selviö. Oli Pena ja hänen sisarensa Aino, jotka etenivät kouluissaan etukäteen asetettua päämäärää kohti. Heillä oli hyvä isä ja toimeentuleva koti, mikäpä heidän. Oli myös yksinkertaisia, jotka tyytyivät kohtaloonsa ja näkivät pumpulitehtaalaisuuden ilot ja surut elämäntehtävänään, joihin ei haluttukaan muutoksia. Mutta osa pojista oli katkeria, koska he tajusivat vallitsevassa järjestelmässä vääryyden, joka ”kosti isäin pahat teot” seuraaville polville. Katkeruutemme sai lisäpontta poliisin mielivaltaisesta suhtautumisesta. Poliisi oli nimittäin useasti takkutukassamme kiinni epäillen ja rangaisten meitä tehdyistä ja tekemättömistä rötöksistä.”¹

Tuure Laitisen työuran alkuvaihe ei juuri näyttänyt valtatieltä opetusneuvokseksi, kuten lopulta kävi. Kansakoulukin jäi kesken, kun isä kuoli, ja tehtaan apupojan ansiot muodostivat tärkeän osan perheen toimeentulosta. Vakaata perheenelättäjää nuoresta Tutesta eivät kovat olosuhteet silti kouluttaneet. Luokkarajojen korostuminen ja kokemus siitä, että sotienvälisessä Suomessa köyhällä työläisnuorella ei ollut paljoakaan mahdollisuuksia itse vaikuttaa tulevaisuuteensa, johtivat yhteiskuntavastaisuuteen, pikkurötöstelyyn ja kaikkinaisten auktoriteettien uhmaamiseen. Nuorisorikollisena ja huligaanina Tuure Laitinen oli osa-aikayrittäjä – varsinainen elanto hankittiin rehellisessä työssä, vaikka vastentahtoisestikin.

Tamperelaisien ajankuvien joukossa Tuure Laitisen muistelmat sisältävät harvinaislaatuista analyysia nuorten ajattelumaailmasta ajalta, jossa sosiaalisia eroja

---

¹ Laitinen 1973, 225–226.

korosti ”kapinan muisto”. Sitä kantoivat Tampereella mukanaan niin aikuiset kuin lapsetkin. Kevään 1918 sisällissotaan oli mahtunut kaksi kuukautta kestänyt punaisen vallan aika, jolloin elintarvikehuolto oli vaikeutunut, koulunkäynti keskeytynyt ja kaupunkiin virrannut lähialueilta pakolaisten tulva. Taistelut Tampereesta olivat kestäneet viikkoja, ja niiden aikana ja heti jälkeenpäin tamperelaisia oli kuollut runsaat 1800 henkilöä.² Siviilejä oli kuollut sotatoimissa esimerkiksi tulipaloissa, jotka olivat raunioittaneet kaupunkia. Viikkokausia naiset ja lapset olivat piileskelleet täpötäyteen ahdetuissa kellareissa, kirkoissa ja rappukäytävissä, jossa olosuhteet olivat olleet paitsi äärimmäisen tukalat myös otolliset tautien leviämislle. Kun sota sitten oli päättynyt, tuhansia miehiä ja jonkin verran myös naisia – joukossa paljon kaupunkilaisten sukulaisia – oli joutunut vangeiksi. Osa heistä ei koskaan palannut.³

Lapset alkoivat käydä uudelleen kansakoulua heti sotatoimien päättymisen jälkeen vuoden 1918 huhtikuun lopulla. Oppilaitten välille sisällissodan kokemus jäi kuitenkin kytemään hitaasti heikentyvänä kaunana ei ainoastaan vastapuolen aikuisia vaan myös ikätovereita kohtaan. Sisällissodan jälkeen Tampere oli jakautunut poliittisesti jyrkästi oikeistoon ja vasemmistoon eikä aikakaudelle tyypillinen taloudellisten toimeentulovaikeuksien kasautuminen lähes yksinomaan työväestön perheisiin ollut omiaan vähentämään sisällissodasta saatuja vaikutelmia.⁴ Näissä olosuhteissa Tuure Laitisen kuvaus työläiskorttelien nuorten asenteellisuudesta on luonnollisenoloinen ja saa tukea muista lähteistä.

Ihannelapsuuden ja työläisnuoren todellisuuden välillä vallitsi kuilu, joka aiheutti nuorella Tuurella ja hänen ystäväissään erityistä katkeruutta. Modernissa valtiossa lasten piti olla koulussa ja sen päätyttyä kotona auttamassa äitiä. Myös urheileminen, kotiopinnot, uskonnollinen järjestötoiminta ja hyvän kirjallisuuden lukeminen kuuluivat hyväksyttäviin vapaa-ajanviettopoihin. Ihanteena pidettiin tasapainoista kotia, jossa vanhemmat ja lapset viettivät vapaa-aikansa yhdessä.⁵ Mutta se koti tarkoitti usein

---

² Keskinen, Peltola & Suodenjoki 2005, 18; Ylikangas 1993, passim.

³ Ylikangas 1993, 491–494.

⁴ Telemäki 1979, 138–140; Peltola 2008, 210–217.

⁵ Kaarninen 1995, 50–59.

kaupungin tai tehtaan yhden tai kahden huoneen vuokra-asuntoa, johon suurperhe ahdettiin. Monelta tamperelaisnuorelta puuttui toinen vanhemmista. Tehtaassa uurastava nuori kuului työyhteisönsä nokkimisjärjetyksen alimmalle portaalle, ja sen mukaisesti hän vain odotti päästäkseen aikanaan kostamaan kokemansa vääryydet tuleville sukupolville. Mutta jos työläismiehet joskus huvittelivatkin kiusaamalla nuorempiaan, paljota enempää ymmärtämystä eivät osoittaneet ylempien luokkien aikuisetkaan. *Musta käsi*, puolirikollinen sakkii, jota Tuure Laitinen johti, sai hänen kertomansa mukaan alkunsa siitä, kun työläispoikien pääsy seurakunnan partioon evättiin.⁶

Nuoruusvuosien pahantapaisuus ei ole kuulunut muistelmien kirjoittajien mieluisimpiin aihevalintoihin ja vain suhteellisen harvat olisivat voineetkaan kertoa asiasta omia kokemuksiaan. Sosiaaliselta ja taloudelliselta asemaltaan Finlaysonin työläiskortteleissa kasvanut Tuure Laitinen ei kuitenkaan ollut mikään poikkeustapaus. Hän kuului Pohjoismaiden mittakaavassa suuren teollisuuskaupungin työläisenemmistöön, jossa monien lasten edellytykset koulunkäynnin jatkamiseen olivat edelleen heikot.⁷ Vuoden 1921 oppivelvollisuus, jonka toteuttamisesta tuli modernin lapsikansalaisen päätehtävä, ei ehtinyt koskettaa nuorta Tuurea. Mutta sen voimaanastumisen jälkeenkin perheitten taloudellinen asema määräsi ratkaisevasti lapsien mahdollisuudet edetä koulutusportaalta toiselle. Vuonna 1920–1921 kansakoulua kävi Tampereella 4015 oppilasta.⁸ Työläistausta sinänsä ei leimannut oppilasta tehtaan piippujen hallitsemalla Tampereella. Oppikouluun pääsi kuitenkin vain noin 20–30 prosenttia kustakin ikäluokasta. Samaan aikaan työläisen lapsi pysyi työläisenä, sillä vaikka tamperelaisen työväestön halu ja mahdollisuudet kouluttaa lapsiaan lisääntyivätkin, ei näitä sotienvälisenä aikana ollut oppikoululaisista koskaan yli 16 prosenttia.⁹

Oppivelvollisuuden voimaanastumisen jälkeen Tuure Laitisen kaltaisista koulupudokkaista tuli harvinaisempia. Ei kuitenkaan kokonaan, sillä kansakoululla oli oikeus poistaa keskuudestaan heikkolahjaiset ja sopeutumattomat oppilaat.

---

⁶ Laitinen 1973, 210–211, 226–227.

⁷ Jutikkala 1979, 5–6.

⁸ Kivirauma 1989, 149.

⁹ Kaarina 1995, 154–155.

Kuntaviranomaisten harkintavaltaan jäi, millaisia vaihtoehtoja tällaisille lapsille tarjottiin. Periaatepäätös oman pahatapaisille lapsille ja nuorille suunnatun laitoksen perustamisesta oli tehty heti sisällissodan loputtua, ja 1920-luvun lopulla Tampereen kaupunki oli valmis koulukodin perustamiseen omille pojille, kun lähikuntia ei yhteishakkeeseen saatu mukaan. Palhoniemen koulukoti Kurussa sai ensimmäiset asukkaansa 11. syyskuuta 1931.¹⁰ Tätä ennen Tampere oli sijoittanut pahatapaisia lapsia muihin koulukoteihin ja kasvatuslaitoksiin eri puolille Suomea. Paikkaa ja tehtäviä, jotka yhteiskunta tarjosi työläisnuorelle ja joihin suurin osa sopeutui, nämä nuoret eivät olleet pystyneet täyttämään – eivätkä aina halunneetkaan sitä tehdä.

Tutkimusongelma, menetelmät, rajaukset ja tutkielman rakenne

Historiantieteessä tutkimuksen painopiste on siirtynyt poliittisesta historiasta sosiaalisten ilmiöiden suuntaan, makrotason analyseista alhaalta ylöspäin katsoviin metodisiin valintoihin ja valtavirrasta marginaaleihin. Perinteisessä historiantutkimuksessa ryhmät ja luokat on eroteltu aatelistoon ja muihin tai ylempiin säätyihin ja talonpoikiin sekä teollistuvasta yhteiskunnasta puhuttaessa varallisuuserojen mukaisiin luokkiin. Uudempi sosiaalhistoria hakee erilaisia ryhmittelyjä: Ikä, sukupuoli, etnisuus tai melkein mikä tahansa muukin ihmisen kokemusmaailmaa jäsentävä kategoria voivat olla tutkimuksen lähtökohtana.¹¹ Pro gradu – työni liittyy uuden sosiaalhistorian aihepiiriin. Se käsittelee erilaisten historiaa lapsien, rikollisten, huono-osaisuuden, marginaalisuuden ja alakulttuurisuuden kategorioista käsin. Sukupuolta ei tutkielmassa tarkastella neutraalina vaan yksilön lähtökohtiin oleellisesti vaikuttavana elementtinä. Läsä kulkevat myös vallan, vastarinnan ja teemat sekä perhehistoria, lastensuojelu ja kriminaalipolitiikka.

Suomen alettiin rakentaa kasvatuslaitosverkostoa 1800-luvun lopulta alkaen. Koulukotisijoitus aloitti lasten elämässä uuden vaiheen, mutta se oli myös aikaisemman vaiheen päätös. Jokaisella lapsella oli oma polkunsa, joka johti heidät

---

¹⁰ Jutikkala 1979, 574–576; Tampereen lastensuojelulautakunnan ptk 1931.

¹¹ Nygård 2001, 11–12.

lastensuojeluviranomaisten huomion kohteeksi ja lopulta kasvatuslaitokseen. Tämä elämänvaihe on tutkielmassa kiinnostukseni kohteena.

Vuodesta 1921 alkaen Tampereen kaupungin lastensuojelulautakunta sijoitti valtiollisiin kasvatuslaitoksiin sekä kunnallisiin ja yksityisiin koulukoteihin talvisodan alkuun mennessä arviolta 154–170 lasta. Tutkielmaani päätyivät ne yhteensä **154 lasta, 134 poikaa ja 20 tyttöä**, jotka on kaupungin lastensuojelulautakunnan pöytäkirjoissa erikseen nimetty tai jotka on muitten lähteiden perusteella pystytty identifioimaan luotettavasti. Kasvatuslaitoksiin sijoitettujen lasten sukupuolijakauma on todellisuudessa ollut hieman aineistoa jyrkempikin, sillä tutkielmaan saatiin lopulta mukaan kaikki Tampereen kaupungin koulukoteihin sijoittamat tytöt, vaikka poikien suhteen jäikin epävarmuutta. Lasten nimet, heitä koskevat tiedot ja Tampereen lastensuojelulautakunnan toiminta yksittäisten lasten kohdalla kerättiin erilaisista arkistolähteistä tavalla, jota selostetaan tarkemmin liitteessä 1.¹² Nämä **lapset ja heidän perheensä** muodostavat tutkielmani kohderyhmän ytimen.

Miksi lapsesta tuli pahantapainen? Miksi joku lapsi sijoitettiin kasvatuslaitokseen ja toinen ei? Kysymyksiä käsitellään ja ratkotaan sekä yhteiskuntapoliittisena että alakulttuurisena ilmiönä. Yhteiskuntapoliittisessa näkökulmassa yhteisö/yhteiskunta tuottaa pahantapaisuuden, ei yksilö eikä perhe. Keskiössä ovat ne rakenteelliskäytännölliset muodot, joissa pahantapaisuus on määritelty ja ylläpidetty sekä toimenpiteet, joita yhteiskunta on kohdistanut pahantapaisiin nuoriin. Alakulttuurisessa näkökulmassa tarkastelun kohteena on normien vastainen käyttäytyminen toimijoitten omasta näkökulmasta. Alakulttuurien tutkimus lähtee siitä, että on olemassa köyhyyteen ja erilaisuuteen liittyviä yhteisiä, jatkuvia ja jopa sukupolvelta toiselle siirtyviä omia normeja, arvoja ja elämäntapoja, jotka poikkeavat niin sanotun valtakulttuurin vastaavista käsityksistä ja elämänmuodoista. Näitä alakulttuurisia ominaisuuksia pidetään joko kohdeilmiötä ja sen jatkuvuutta selittävinä tekijöinä tai sen seurauksina.¹³ Pahantapaisuutta historiallisena ilmiönä voidaan tutkia alakulttuurisena toimintana, koska pahantapaisuus oli osa laajempaa kulttuurista kokonaisuutta kuitenkin valtakulttuurille

---

¹² Ks. liite 1. Tutkimus- ja lähdeaineisto. Tampereen lastensuojelulautakunnan pöytäkirjoissa ja toimintakertomuksissa ei ole kasvatuslaitoksiin sijoitettujen lasten nimiluetteloita.

¹³ Häkkinen & Peltola 2005, 40.

jossain määrin alisteisena. Vastakulttuurina se omilla valinnoillaan ja toiminnallaan haastoi tietoisesti oman aikansa valtakulttuurin. Vaikka 1900-luvun alun suomalainen yhteiskunta asetti nuorten toiminnalle rajansa ja tarjosi erilaisia mahdollisuuksia, kaikki nuoret eivät käyttäneet niitä samalla tavoin.

Tutkimuskysymystä voidaan jäsentää useitten osakysymysten avulla. Syntyikö pahantapaisten lasten ongelma pelkästään yksilön käyttäytymisen ja yhteiskunnan odotusten törmäyksestä vai löytyykö taustalta perheitä yhdistäviä huono-osaisuuden ja alakulttuurisuuden ulottuvuuksia? Minkälaisista rakenteellisista ominaisuuksista koostui yhteiskunta, jossa lapsien eristämistä kasvatuslaitoksiin toteutettiin ja jossa sitä pidettiin hyvänä ratkaisuna? Miten vallankäyttö ja vastarinta muotoutuivat viranomaisten, erityisesti lastensuojelulautakunnan ja pahantapaisten lapsen/ hänen perheensä välisessä kohtaamisessa? Tutkielmassa etsitään reittejä ja prosesseja, jotka johtivat lapsen kasvatuslaitossijoitukseen silloin, kun päätöksen teki suomalaisittain suuren tehdaskaupungin, Tampereen, lastensuojelulautakunta. Tutkimusasetelma johtaa lapsuusaikaisen pahantapaisuuden juurille. Mutta lisäksi sillä tavoitetaan koulukoteihin sijoitettuihin lapsiin verrattuna moninkertainen määrä lapsia, joiden perheitä uloslyönnin varjo tavalla tai toisella kosketti.

Yksilöä ei voida erottaa rakenteellisesta, poliittisesta, kulttuurisesta ja toiminnallisesta ympäristöstään. Tutkielmassa yksilön lähiympäristönä ovat sotienvälisen ajan tehdaskaupunki Tampere ja sen työläisyhteisö. Viranomaistoimijana keskiöön asettuu vuonna 1921 perustettu **Tampereen lastensuojelulautakunta**. Lautakunta oli ratkaiseva elin, kun koulukotipäätöksiä suunniteltiin ja toteutettiin, mutta sillä oli monia tärkeitä yhteistyökumppaneita. **Kansakouluviranomaisten** toiminnalle ja ajattelutavalle on tässä yhteydessä omistettu paljon huomiota. Juuri koulu ja opettajat muodostivat arkipäiväisimmän ympäristön, jossa lapsi ja hänen perheensä kohtasivat viranomaisen. Hyvin usein aloite lapsen sijoittamiseksi koulukotiin tuli kansakouluviranomaisilta. Tampereen lastensuojelulautakunta lähti siitä, että kansakouluviranomaisten mielipidettä piti kuulla, kun kasvatuslaitossijoituksia harkittiin myös tapauksissa, joissa **vanhemmat, poliisi tai köyhäinhuolto** oli pannut asian vireille. Valtakunnallisella tasolla poliittisiin,

rakenteellisiin ja institutionaalisiin tekijöihin kuuluvat ne vallan ideologiset ja käytännölliset muodot, joiden avulla pahantapaisuus ja kasvatuslaitoksen asiakkuus määritellään ja ylläpidetään - tässä tutkielmassa lähinnä **kasvatuslaitosten organisoiminen** ja ne mahdollistanut **lainsäädäntö**. Kulttuurisia ja toiminnallisia tekijöitä lapsuusaikaisen huono-osaisuuden ja pahantapaisuuden välisen yhteyden kartoittamisessa edustavat lasten **yhteiskuntaan liittyvien sidosten ja toiminnallisen liikkumavaran kartoittaminen**. Kohdeperheitten **taloudellisten** mahdollisuuksien hahmottelu liittävät heidät yhteiskunnan luokkajakoon ja tuotannolliseen järjestelmään.¹⁴

Tutkielma on jäsennetty neljään lukuun. Lukujen rakenteeseen sisältyy tapa, jolla tutkimuskysymyksiin etsitään vastauksia. Johdantoluvussa esitellään tutkimusaihe, tutkimuskysymykset ja keskeinen tematiikka. Toisessa luvussa kasvatuslaitossijoituksia katsotaan yhteiskuntapoliittisesta näkökulmasta. Luvun tarkoitus on löytää ja osoittaa rakenteet ja käytännöt, joilla erilaiset, erityisesti normeja rikkoneet lapset, 1800-luvun lopulta alkaen vähitellen eristettiin omiin laitoksiinsa. Myös toiminnan takana olevat arvot ja lainsäädäntö selviävät tässä luvussa. Luvun keskeinen toimija on Tampereen lastensuojelulautakunta, mutta pahantapaisia ympäröineeseen viranomaisten verkkoon kuului muitakin: kansakoulu, poliisi ja köyhäinhoito. Erilaiset viranomaiset yhdessä tuottivat yhteiskunnan, jossa pahantapaisuus nimettiin ja lapsen tie koulukotiin mahdollistettiin ja toteutettiin. Luvussa kolme pahantapaisuus saa yksilöllisemmät, huono-osaiset lapsenkasvat. Kuva koulukotiin sijoitettujen lasten elämänpolkujen samanlaisuudesta ja erilaisuudesta sekä marginaalisuuden ulottuvuuksista rakennetaan vertailemalla kasvatuslaitoksiin sijoitettujen lasten aineistoa Mervi Kaarnisen tutkielmiin tamperelaisiin kansakoulutyttöihin sekä toisiinsa limittyvien perhetyyppien, koulunkäyntivaikeuksien, alakulttuurisuuden sekä mahdollisimman monipuolisten esimerkkitapausten avulla. Luvussa neljä yhdistetään yhteiskuntapoliittinen ja alakulttuurinen näkökulma, jonka avulla voidaan hahmotella pahantapaisen lapsen tie koulukotiin. Pirstaleisuuden välttämiseksi luvuissa ei käytetä alalukuja vaan ainoastaan väliotsikoita, vaikka heikkoa symmetrisyyden vaihtelua voidaan havaita luvussa kolme.

---

¹⁴ Köyhyyteen liittyvän alaluokkaisuuden hahmottelusta enemmän Häkkinen & Peltola 2005, 39–94.

Ajallisesti tutkielma painottuu ensimmäisen maailmansodan lopun ja toisen maailmansodan alun väliseen aikaan eli jaksoon, jolloin Suomessa kehitettiin itsenäistä valtio-organisaatiota ja toisaalta oli jo siirrytty patriarkaalisesta yhteiskunnasta moderniin, valtiojohtoiseen kansalaisuusajatteluun. 1800-luvun loppupuoliskolta lähtien lapsuus yhteiskunnallistui. Kasvatuslaitosverkoston kehittäminen aloitettiin ja alaikäisiä käsiteltiin rikoslaissa omana ryhmänään. Lainsäädännön muutosten lisäksi kansakoulu ja erityisesti oppivelvollisuus sitoivat lapsen modernilla tavalla valtiovallan alaisiksi ja muotoilivat lapsikansalaisuuden sisältöä. Lapsuus erottui aikuisuudesta, kun lapsia varten perustettiin erillisiä laitoksia ja kunnallisia hallintoelimiä. Pitkän valmistelutyön päätteeksi saatiin lastensuojelulakikin.¹⁵

Vuosi 1921 on Tampereen lastensuojelulautakunnan perustamisvuosi. Sen edeltäjän Tampereen kasvatuslautakunnan tekemiä kasvatuslaitospäätöksiä ei tässä tutkielmassa käsitellä yksilötasolla, vaikka kyseessä olevat nuoret siirtyivätkin lastensuojelulautakunnan vastuulle. Vuosi 1906 on vanhimman aineistoon päätyneen lapsen syntymävuosi ja 1933 viimeinen, mutta lasten perhepiirien elämänkaari ulottuu laajemmalle ajalle. Yksi ajallinen seisake on 1930-luvun alku, jolloin kunnan omistama Palhoniemen koulukoti perustettiin. Sen jälkeen Tampereen kaupungin lastensuojelulautakunta pystyi harkitsemaan pahantapaisten poikien koulukotisijoituksia vapaana vastaanottavien yksityisten ja valtiollisten laitosten halukkuudesta ja mahdollisuuksista hyväksyä tamperelaispoikia oppilaikseen. Tyttöjen kohdalla tilanne pysyi ennallaan. Vuonna 1936 Tampereen lastensuojelulautakunnan vastuulla olleiden kasvatuslaitoksiin ja koulukoteihin sijoitettujen tyttöjen ja poikien määrä kasvoi huomattavasti kuntaliitosten seurauksena. Näitä lapsia ei ole sisällytetty tarkemmin tutkittavien lasten aineistoon. Päätökset heidän sijoittamisesta olivat tehneet toisten kuntien viranomaiset, jotka toimivat köyhäinhoidon valtuutuksella ja poikkesivat oleellisesti tutkimuskohteena olevasta Tampereen lastensuojelulautakunnasta. Lisäksi lasten elämän olosuhteita ei voi rinnastaa tamperelaisen työväestön vesojen kanssa siitäkään huolimatta, että perheitten asuinpaikka ja kotipaikkaoikeus eivät aina olleet

---

¹⁵ Harrikari 2004, 130–184; Tuomaala 2004, 79.

samassa kunnassa ja että esimerkiksi Pohjois-Pirkkalan koulukoteihin sijoittamista lapsista osa aivan ilmeisesti asui Pispalassa Tampereella kirjoilla olevien pahantapaisten poikien naapureina.¹⁶

Yksilötason tarkasteluun viimeinen mukaan otettu sijoitettiin koulukotiin syksyllä 1939. Tämän jälkeen Tampereen lastensuojelulautakunnan koulukotisijoituksia ja niihin liittyneitä erityispiirteitä ei enää seurata systemaattisesti. Nuorten elämä koulukotisijoitusten aikana ja sen jälkeen välittyy tutkielmaan joissakin esimerkkitapauksissa. Se ei kuitenkaan varsinaisesti kuulu tämän tutkielman aihepiiriin. Talvisota keskeytti sijoituspäätösten tekemisen koulukoteihin ja muutti Tampereen lastensuojelulautakunnan toimintaa kriisiaikaa vastaavaksi. Se myös aloitti uuden ajanjakso Palhoniemen koulukodin historiassa, kun useat työntekijät ja monet entiset oppilaat joutuivat rintamalle ja Palhoniemen alueelle siirrettiin muuta Tampereen kaupungin toimintaa. Vuonna 1943 astui voimaan ensimmäinen laki nuorista rikoksentekeijöistä. Palhoniemen koulukoti lakkautettiin vuonna 1951, joka on tutkielmani ajallinen päätepiste.

Metodisesti tutkielma seuraa mikrohistorian valintoja. Se katsoo alhaalta ylöspäin, ”lukee vastakarvaan” viranomaislähteitä ja etsii johtolankoja monista, toisinaan vähäisistäkin havainnoista. Ruohonjuuritasoisen tarkastelun etu on se, että sen avulla tutkimuskohteessa voidaan havaita ilmiöitä, liikettä ja riippuvuuksia, jotka makronäkökulma jättää pimentoon.¹⁷ Normirikkomuksiin syyllistyneitä lapsia koskeva lähdemateriaali on siellä täällä oman aikansa tuottamissa dokumenteissa. Tämän tutkielman lähdeaineisto koostuu suurelta osin kirkollisesta väestökirjanpidosta sekä Tampereen lastensuojelulautakunnan ja kansakoulujen arkistomateriaalista.¹⁸

Sille mentaliteettien historian tutkijoiden vaatimukselle, että erityisesti sosiaalishistoriassa huomio olisi kohdistettava tunteviin ja kokeviin ihmisiin, käytössä oleva aineisto asettaa

---

¹⁶ Tampereen lastensuojelulautakunnan pöytäkirjat 1921–1939. Tampereen lastensuojelulautakunnan arkisto, kansio C I: 1–19, TKA. Perheitten kotipaikkaoikeuden ja asuinkunnan väliseen hallinnolliseen ristiriitaan ja siitä aiheutuneisiin ongelmatilanteisiin palataan luvussa 2.

¹⁷ Ginzburg 1996; Rahikainen 1996, 25–26.

¹⁸ Ks. liite 1. Tutkimus- ja lähdeaineisto.

kuitenkin rajansa. Erilaisten historiaa koskevat dokumentit ovat pääosin syntyneet yhteisön harjoittaman valvonnan, huollon, hoidon ja opetuksen seurauksena. Niinpä tässäkin tutkielmassa lähteistö käsittää etupäässä aikansa hegemonisiin ryhmiin kuuluneitten viranomaisten tuottamia papereita, joihin merkittviä tietoja asianomaiset lapset tai heidän perhepiirinsä eivät ole pystyneet valikoimaan tai tarkistamaan.¹⁹ Arkistoissa on säilynyt myös jonkin verran nuorten itsensä tuottamaa aineistoa: kirjeitä, kertomuksia ja piirroksia, joita on mahdollisuuksien mukaan hyödynnetty. Tämän materiaalin käytölläkin on kuitenkin rajansa. Vuorelan kasvatuslaitokseen sijoitettujen tyttöjen kirjeitä tutkinut Vehkalahti on todennut, että kirjeiden kirjoittaminen oli osa kasvatuslaitoksen valvontaa ja kasvatusta. Ne olivat tärkeä itseanalyysin muoto ja nöyrän, katuvan ja uudenlaista elämänsuuntaa tavoittavan minäkuvan sisäistämisen menetelmä.²⁰

Lastensuojelun viranomaislähteitä on kuitenkin historian tutkimuksessa mahdollista lähilukea myös ”vastakarvaan”, jolloin lapsi ja hänen perheensä hahmottuvat aktiivisina toimijoina. Lapset eivät aina ole olleet passiivisia itseään koskevien ratkaisujen tuottamisprosessissa. Aikuisille ja aikuisuudelle alistaisinakin he ovat osallistuneet todellisuutta tulkitsevaan vuorovaikutukseen. Siihen, että lapset antavat toiminnalleen eri merkityksiä kuin aikuiset ja että heidän toimintansa rajat ja mahdollisuudet ovat poikenneet aikuisista, eivät modernin työväestön elinoloihin ja alaluokkaisuuteen perehtyneet historian tutkijat ole aina kiinnittäneet huomiota. Usein aihetta on käsitelty aikuisten maailmana, jossa lapsille on annettu lähinnä taloudellinen merkitys.²¹

Käsitteitä ajassa ja tilassa

Ennen 1800-lukua Euroopassa ikämerkitykset olivat pikemminkin suhteellisia ja toiminnallisia kuin absoluuttisia ja kronologisia. Keskeinen lapsuutta koskenut sisäinen suhde rakentui suhteessa omiin vanhempiin, erityisesti isään.²² Patriarkaalinen isäntävalta ei kuitenkaan koskenut ainoastaan lapsia, vaan ulottui paljon suurempaan osaan väestöstä kuin nykyisin. Ihmisestä teki täysivaltaisen ja oikeudellisesti riippumattoman säätyasema,

---

¹⁹ Nygård 2001, 12–15.

²⁰ Vehkalahti 2008, 278.

²¹ Vrt. esim. Peltola 2008.

²² Harrikari 2004, 282.

sukupuoli, omaisuus ja/tai ammatti. Naisista lesket saivat ensimmäisenä hallita omaisuuttansa ilman miespuolista holhoojaa. Kotitaloudessa mies eli isäntä oli päällikkö, jonka vallan alle kuuluivat kaikki hänen taloudessaan asuvat ihmiset.²³

Tutkielmassani lapsiksi/nuoriksi nimitetään henkilöitä, jotka tutkielman kohteena olevana aikana voimassa olevassa lainsäädännössä on määritelty ikänsä perusteella vajaavaltaisiksi. Määrittelyn apuna on ollut Timo Harrikarin (2004) väitöskirja, jonka nimessä esiintyvä käsite *alaikäisyys* on hänen tutkimuksensa keskeisiä tuloksia. Harrikarin mukaan alaikäisyys ja sen sisarkäsite *syyntakeisuusikäraja* tulivat Suomen rikosoikeuden käyttökieleen 1800-luvun puolivälistä lähtien. Ne syntyivät, kun suomalaista kansallisvaltiota alettiin tuottaa oikeudellisena tilana. Alaikäisyydestä tuli modernin lapsiväestön kansallis- ja oikeusvaltiollinen tunnus, status suhteessa rationaaliseen ja hallitsevaan aikuisväestöön.²⁴

Nuorisorikollisella tarkoitetaan yleensä henkilöä, joka on syylistynyt laissa määriteltyyn rangaistavaan tekoon mutta joka ei ole ikänsä perusteella saavuttanut täyttä rikosoikeudellista vastuunalaisuutta. Suomessa nuorisorikollisuus ja nuorisorikolliset käsitteellisenä ja juridisena ilmiönä luotiin lainsäädännöllisesti vuosina 1866–1889. Vuoden 1889 rikoslaisissa tuotettiin kolme kriminaalisen alaikäisyyden kategoriaa, joita koskivat erilaiset rangaistukset: Alle 7-vuotiaat olivat syyntakeettomia mutta velvollisia korvaamaan tahallisesti tai huolimattomuutensa vuoksi aiheuttamansa vahingot. 7-14-vuotiaat eivät olleet kriminaalisesti vastuunalaisia, mutta tuomioistuimien voi määrätä heidät kasvatuslaitokseen tai ruumiillisesti kuritettavaksi. 15–17-vuotiaat olivat rikosoikeudellisesti vastuunalaisia, mutta heihin sovellettiin lievennettyä rangaistusasteikkoa. Siten suomalainen alaikäisyyden määritelmä on sidoksissa modernin yhteiskunnan syntyyn ja *nuorisorikollisuuteen* (engl. *juvenile delinquency*), jonka käsitteellisen olemassaolon se juridisessä mielessä mahdollistaa.

---

²³ Nygård 2001, 31–32; Karonen 2002, 16–17.

²⁴ Harrikari 2004, 61–62.

Nuorten *normirikkomukset* kattavat kaikki nuorten rikkomukset, jotka kohdistuvat yhteiskunnan tai yhteisön luomiin käyttäytymissääntöihin. Poliisi valvoo oikeusnormien toteutumista, mutta yhteiskunta valvoo myös epävirallisia normeja ja rankaisee niiden rikkomisesta. *Pahantapaisuus* on nykyään käytöstä poistunut nimike lasten huonoksi koetulle käyttäytymiselle. Käsite yleistyi Suomessa 1800-luvulla ja sai uusia sävyjä 1920-luvun kansalaisuusajattelusta. Sisällöltään se oli kirjava. 1800-luvun suomalainen kansalaiskasvatus tähtäsi muiden muassa vastuuntunnon, ahkeruuden, tottelevaisuuden, siisteyden ja raittiuden hyveiden kehittämiseen lapsissa.²⁵ Vastakohtaksi tälle nähtiin pahantapainen lapsi. Pahantapaisuus merkitsi ennen kaikkea työnteon ja/tai koulunkäynnin laiminlyöntiä, mutta myös huonomaineiset katuammatit kuten lehtien myyminen, kengänkiillotus ja katukaupustelu voivat antaa tämän leiman. Pahantapainen lapsi ei osoittanut kunnioittavansa aikuisia puheissaan eikä käyttäytymisessään. Näpistely ja varkaudet, kerjääminen ja tupakanpolto olivat itsestään selvästi pahantapaisuutta.²⁶ Oppivelvollisuuden tultua voimaan vuonna 1921 koulunkäynnistä tuli lasten ja nuorten kansalaisvelvollisuus. Kansakoulussa lasten työssäkäynti oppivelvollisuuden ohella ja kustannuksella ei juuri hyväksytty, vaikka lastensuojelussa sen merkitystä perheen taloudelle oli pakko ymmärtää. Koulun järjestyssääntöjen rikkomisesta tuli yhä keskeisempi pahantapaisuuden mittari, mutta myös varastaminen, tupakointi, ajan viettäminen kaduilla sekä uutena tiheä elokuvissa käyminen kuuluivat pahantapaisuuden kategoriaan.²⁷

Pahantapaisia lapsia ei pidetty kuitenkaan homogeenisena joukkona. Edellä mainitut määreet pahantapaisuudesta tunnettiin hyvin aikalaiskeskustelussa, mutta ne kätkevät sen, että tyttöihin sovellettiin eri normeja kuin poikiin. Pahantapaisuuden tavallisimmin liitettyjä ominaisuuksia pidettiin miehisinä paheina. Onkin totta, että väkivaltaisuuteen, ilkivaltaan tai avoimeen röyhkeyteen aikuisauktoriteetteja kohtaan tytöt syyllistyivät tuskin koskaan. Vastaavasti poikien kohdalla sukupuolimoraalin vastaiseen käyttäytymiseen ei näytetä kiinnittäneen juurikaan huomiota eivätkä sukupuolnormeihin kohdistuneet epäilyt tai rikkomuksia ole kirjautunut kasvatustiloihin sisään otettujen

---

²⁵ Markkola 1994, 195–207.

²⁶ Pulma 1987, 117–118.

²⁷ Valta 2002, 133–139; Kaarinen 1995, 54–62.

poikien syytelistaan. Sen sijaan tyttöjä kohtaan pelkoja sukupuolimoraalin hetyumisestä tuotiin esille silloinkin, kun mitään näyttöä sellaisesta ei ollut. Tilanne on voinut heijastaa aikakaudelle eroa tyypillistä tyttöjen ja poikien rooliodotuksissa ja sukupuolimoraalin kaksoisstandardia pikemminkin kuin poikien ja tyttöjen käyttäytymisen eroja. Pahantapaisuuden ymmärtäminen sukupuolisidonnaisesti ei esimerkiksi näy varastelussa, joka pahantapaisuuden kaikista muodoista aiheutti todennäköisimmin sen, että lapsi joko tuomioistuimen päätöksellä tai kotikunnan huoltotoimenpiteenä siirrettiin kasvatustiloihin.²⁸

Erilaisuus, valta ja marginalisointi

”Erilaisuuden historia on ajatuksissa ja todellisuudessa kahtia jaetun yhteiskunnan sosiaalishistoriaa.”, toteaa professori Toivo Nygård. Poikkeavuus ja toiseus heijastavat sitä tilaa, jollainen täydellisen yhteisön pitäisi olla ja jollainen se ei voi olla ilman poikkeavuutta.²⁹ Hegemonisilla ryhmillä on kyky vaikuttaa heikentävästi marginaalien elämän mahdollisuuksiin ja rajoitteisiin. Kahtia jaetussa yhteiskunnassa vallan käyttäjä ottaa kohteensa käsittelyyn ja muotoilee sen uudelleen. Kehittynyt moderni vallankäyttö saa objektin sisäistämään sille tarkoitetun käsityksen itsestään ja toimimaan sen mukaisesti. Valta tuottaa myös valtaa käyttävän oman identiteetin, mutta siinä missä vallankäytön kohteelle tarkoitettu identiteetti on hänen toimintaansa rajoittava, sen vastinparina näyttäytyy hegemonia-asemaan päässeen omakuva myönteisenä.

Nuorten rikollisten ja pahantapaisten lasten olemassaolo poikkesi 1800-luvun lopussa ja 1900-luvun alussa niin ratkaisevasti vallitsevasta lapsi-ihanteesta ja lapsiin totunnaisesti liitetystä positioista, että tavallaan sen pelkkä olemassaolo vaikka suhteellisesti mitättömänäkin oli ongelma yhteiskunnalle. Sama pätee muihinkin valtaapitävien huomion kiinnittäneisiin erilaisten ryhmiin. Yhteiskunnassa vallitsevat ryhmät saivat määrittää arvot, joiden mukaisesti yhteiskunnan rakenne ja sosiaalinen vuorovaikutus rakentui. Samoin ne määrittivät, mikä on ongelmallista käyttäytymistä ja mikä ei. Kun

---

²⁸ Vehkalahti 2004, 70–74.

²⁹ Nygård 2001, 16–17.

jokin ryhmä nostetaan huomion kohteeksi haitallisena pidettyjen ominaisuuksiensa vuoksi, voivat yhteiskunnalliset toimijat valita eri toimintastrategioiden välillä. Puheena oleva ryhmä voidaan yrittää eristää, sopeuttaa, samanlaistaa tai tuhota.³⁰ Ennen 1800-lukua tuhoaminen oli tavallinen rikollisiin kohdistettu menetelmä. 1800-luvulla se antoi tilaa eristämislle ja sopeuttamiselle.

Eliitin kannalta normien vastainen toiminta on kielteinen ilmiö ja niihin sopeutuminen myönteistä, vaikka normit olisivat syntyneet eliitin asemaa vahvistamaan eivätkä välttämättä olisi laajemmin hyväksytyjä. Marginaalit eivät ole luonnonlainmukaisesti jääneet ilman valtaa, vaan heidät on erilaisia tekniikkoja käyttämällä marginalisoitu. Heidät on asetettu analyysin kohteiksi, heidät on määritelty ja nimetty ja lopuksi heihin on kohdistettu sopeuttavia toimenpiteitä. Rotuhygieniä, prostituoiden ja alkoholistien kontrolli, kasvatusta- ja työlaitokset, vankilat ja jopa sairaalat ovat esimerkkejä historiallisista muodostelmista, joiden perustana on normalisaation parantava prosessi.

Alkuaan filosofis-yhteiskuntateoreettiset käsitykset vallasta voivat toisinaan avata uusia näkökulmia alakulttuurien poliittista asemaa kartoittavalle historiantutkijalle. Esimerkiksi Michel Foucaultille valta oli olemukseltaan dynaamista kehien liikettä. Sitä ei voi hänen mukaansa omistaa eikä paeta eikä sillä ole keskusta. Valta syntyy ja muuttuu sosiaalisissa suhteissa ja yhteiskunnallisissa rakenteissa, joiden olennainen, aina läsnä oleva osa se on. Valta tarkoittaa strategista asemaa suhteiden verkostossa. Mikro- ja makrotaso, yksilöt, ryhmät ja instituutiot ovat keskenään vuorovaikutuksessa, jonka seurauksia he eivät kykene ennakoimaan. Yhdessä he muodostavat vallan verkoston, jolloin yksilöön tai ryhmään kohdistuva vallankäyttö ei tarkoita vallan käyttäjän suhdetta alistettuun vaan verkoston osien yhteen liittynyttä kudosta, jonka seurauksena yksilön toimintamahdollisuudet kapenevat. Jokainen verkoston osa sekä omistaa valtaa että on sen kohde. Vallan kohde vaikuttaa vallan käyttäjään ja on vapaa vastarintaan. Valtasuhde mahdollistuu eriarvoisuutta luovissa yhteiskunnallisissa rakenteissa, jotka ovat sidoksissa aikaan ja tilaan. Historiallisesti mielenkiinto kohdistuu ryhmien välisiin suhteisiin,

---

³⁰ Nygård 2001, 12–17.

asemaan ja etuoikeuksiin, taloudellisiin rakenteisiin ja oikeusjärjestelmiin.³¹ Mutta näkökulmaa voidaan myös laajentaa yksilön valinnan mahdollisuuksiin ja toimintastrategioihin yhteiskunnassa.

Sopeutumattomuus ja marginaalistuminen on pahantapaisuutta kokonaisvaltaisempaa kulttuurista syrjäytymistä, yksilölle tarjoutuneiden valinnan- ja vaikutusmahdollisuuksien pienentymistä ja yhteiskuntaan yhdistäneitten siteiden heikentymistä. Marginaaliseen lapsuuteen sisältynyt syrjäytyminen oli luonteeltaan kaksinkertaista. Siihen kuului ulkopuolisen katsojan määrittelemä toiseus – poikkeavuus normaalin vastakohtana. Mutta se tarkoitti myös henkilökohtaista kokemusta erillisyydestä ja erilaisuudesta sekä yhteisöllisistä rajoista, joiden ulkopuolelle tipahdettiin vastoin omaa tahtoa.³²

1920- ja 1930-luvuilla erilaisuus ja marginaalisuus olivat ominaisuuksia, jotka mahdollistivat helposti kenelle tahansa yhteiskunnallinen erojen tekemisen. Lapsia määrittäviä erottelun välineitä olivat muiden muassa varallisuus ja varattomuus, sairaus ja terveys, perheenjäsenyys ja perheettömyys. Kaikki nämä näkyivät koululaisten epävirallisessa maailmassa yksilöstä päällepäin. Yhteiskunnallisen suojelun verkosto - köyhäinhoito, lastensuojelu, hyväntekeväisyysjärjestöt, oppivelvollisuuskoulu, terveydenhuolto, kirkko, oikeuslaitos – toimivat julkilausuttujen tehtäviensä ohella uloslyöväne mekanismina, joka tuotti normaalisuutta ja epänormaalisuutta. Tämä viranomaisten organisaatio oli rakennettu käsittelemään yhteiskunnan rattaita hiertäviä ja siihen sopeutumattomia yksilöitä ja perheitä.³³

Poikkitieteellistä tutkimusta

Marginaalien tutkimus on viime vuosikymmeninä kiinnostanut tutkijoita yli tiedekuntarajojen. Suomalaisista historiantutkijoista yleiskatsauksen erilaisten historiaan on laatinut professori Toivo Nygård (2001), joka esittelee sekä erilaisten historian tutkimuksellisia lähtökohtia että muutamia erilaisten ryhmiä ja heihin kohdistettuja

---

³¹ Foucault 2005.

³² Tuomaala 2004, 251–256, 294.

³³ Tuomaala 2004, 293–294, 304.

toimenpiteitä. Pitkän linjan sosiaalishistorioitsijan Panu Pulman yhdessä Oiva Turpeisen kanssa kirjoittama *Suomen lastensuojelun historia* (1987) on edelleen ajankohtainen ja alansa ainoa perusteos. Vähemmistöjen historiaa erityisesti lapsuuden ja lasten työnteon kannalta on analysoinut professori Marjatta Rahikainen esimerkiksi teoksessaan *Centuries of child labour: European experiences from the seventeenth to the twentieth century* (2004). Antti Häkkinen on tutkinut suomalaisten alaluokkien historiaa rikollisuuden, prostituution, irtolaisuuden, köyhyyden ja väestökriisien kannalta. Etnisyyden merkitys Suomelle tyypillisessä marginalisoitumisessa on perinteisesti sivuutettu, mutta viimeisen vuosikymmenen aikana siitä käsitteleviä julkaisuja on ilmestynyt paljon. Kirjassa *Vieraat kulkijat, tutut talot* (toim. Antti Häkkinen, Panu Pulma ja Miika Tervonen, 2005) etnisyys kulkee punaisena lankana, kun 14 artikkelia purkaa auki myyttiä etnisesti mutta myös uskonnon, sosiaalisen rakenteen, elämänmuodon ja identiteetin suhteen yhdenmukaisesta Suomesta 1800-luvulta 2000-luvulle. Köyhyyttä, työttömyyttä ja kaupunkityöläisten elinoloja valottavat esimerkiksi Jarmo Peltolan lukuisat julkaisut. 1930-luvun lamaa ja sen seurauksia Tampereella Peltola ennen muuta kolmiosainen teossarja, joista erityisesti Peltolan väitöskirja *Lama, pula ja työttömyys. Tamperelaisten toimeentulo 1928–1938* sisältää perusteellisen mikrohistoriallisen analyysin tehdaskaupungin työläisten köyhyydestä ja selviytymisstrategioista.

Tampereen väestöä koskevista sosiaalisista perustutkimuksista Pertti Haapalan *Tehtaan valossa* ja Pirjo Markkolan *Työläiskodin synty: Tamperelaiset työläisperheet ja yhteiskunnallinen kysymys 1870-luvulta 1910-luvulle* päättyvät molemmat 1910-luvun loppuun. Sotienvälistä Tamperetta on kuvattu mm. Eino Jutikkalan kirjoittamassa *Tampereen historian osassa 3*, Keskinen, Peltolan ja Suomenjoen kirjassa *Tamperelaiset. Tehdaskaupungin väestö, alue ja asuminen 1918–1940*. Myös Matti Telemäen *Tampereen kansakoulu historia 1872–1976* (1979) on edelleen ajankohtainen. Mervi Kaarninen käsittelee tamperelaisnuorten elämää sotienvälisenä aikana tyttöihin keskittyen mutta poikia ja pahatapaisuuttakaan sivuuttamatta. Tutkimus *Nykyajan tytöt. Koulutus, luokka ja sukupuoli 1920- ja 1930- luvun Suomessa* (1995) on mahdollistanut omassa tutkielmassani vertailun pahantapaisten lasten perheitten ja keskimääräisyyttä edustavien

kansakoululaisten perheitten välillä. Sosiaalishistoriallisesta näkökulmasta lääketieteen ja terveydenhuollon osalle on langennut merkittävä osa viranomaisten erilaisiin suunnanneesta kontrollista. 1900-luvulla ammattilaisten vammaisuudesta käymä keskustelu kuten myös terveydenhuolto ja terveystieteet yleensä ja Tampereen kaupungissa erityisesti ovat olleet Minna Harjulan julkaisujen keskiössä

Kasvatustieteiden historiaa on Suomessa kirjoitettu useitakin, mutta useimmat niistä noudattavat deskriptiivisen kuvauksen perinnettä. Kaisa Vehkalahden valtiollisen työtöille suunnatun Vuorelan kasvatustieteen historia *Kissapäiviä ja koulunkäyntiä: 110 vuotta kasvatustyötä Vuorelan koulukodissa* (2004) on poikkeus. Se ja Vehkalahden väitöskirja *Daughters of Penitence: Vuorela State Reform School and the construction of reformatory identity 1893–1923* (2008) analysoivat mikrohistorian metodein sitä, minkälainen oli se kasvatuksen ja rankaisemisen yhteen kietoutunut prosessi, jolla normirikkomuksiin syyllistyneistä tytöistä yritettiin laitoksissa kasvattaa kunnan kansalaisia.

Poikien ja nuorten miesten osakulttuurinen ryhmäkäyttäytyminen on suomalaisessa historian tutkimuksessa jäänyt melko vähiin. Rafael Helanko kirjoitti oman aikansa poikasakkeja käsittelevän tutkimuksensa jo vuonna 1953. Helanko pohjasi tutkimuksensa amerikkalaisen F.M. Thasherin klassikoiksi muodostuneisiin jengitutkimuksiin. Historiallisesti suuntautunutta sosiologista tutkimusta nuorten ryhmämuotoisesta häiriökäyttäytymisestä edusti Elina Haavio-Mannilan väitöskirja kylätappeluinstituutiosta (1958). Historiatieteessä perusteellisempaa mikrotason jengitutkimusta saatiin odottaa Kari Koskelan kirjaan *Huligaanit: katuelämää Sörkassa suurlakosta sisällissotaan* (2002) saakka.

Myös kasvatustiede ja erityispedagogiikka, sosiaalipolitiikka, sosiologia ja kriminaalitutkimus ovat olleet kiinnostuneita nuoriin kohdistetusta kontrollista tieteenalojensa paradigmaattisista lähtökohdista käsin. Kasvatustieteessä tutkimusta on tehty koululaitoksen roolista sosiaalisten jakojen uusintajana. Erityispedagogiikan professori Joel Kivirauman on tutkinut kasvatuksen historiaa ja peruskoulun ulosulkevia

mekanismeja sekä väitöskirjassaan (1989) että lukuisissa julkaisuissa sen jälkeen.³⁴ Kasvatustieteellistä koulukotitutkimusta edustaa myös Juha Vallan väitöskirja *Ongelmaoppilaat Oulun kansakoulussa vuosina 1874–1974* (2002). Koulukotitutkimuksen piirissä on 2000-luvulla ollut käynnissä projekti, jota ovat johtaneet Tarja Pösö ja Markku Jahnukainen. Jahnukaisen, Kekonin ja Pösön toimittama *Nuoruus ja koulukoti* on alan kasvatustieteellinen yleiskatsaus, jossa ei historiallistakaan ulottuvuutta sivuuteta. Timo Harrikari on tutkinut alaikäisiä koskevaa kriminaalipolitiikkaa. Hänen väitöskirjansa *Alaikäisyys ja rikollisuuden muuttuvat tulkinnat suomalaisessa lainsäätämiskäytännössä* (2004) on antanut tällekin tutkielmalle tärkeitä taustatietoja.

Euroopassa ja Pohjois-Amerikassa erilaisuuden tutkimuksella on pitkät perinteet. Sopeutumattomien nuorten tutkimus ja sen selitystavat ovat aikojen viimeisen sadan vuoden kuluessa vaihdelleet voimakkaasti ja saaneet vaikutteita tiedemaailman yleisimmistä virtauksista. Hyvinvointivaltioitten professionaaliset tutkijat ovat saaneet vastaanansa esimerkiksi radikaalifeministejä ja marksilaisosiologeja. Tässä yhteydessä voidaan esittää vain muutamia esimerkkejä tutkielman aihetta sivuavasta ja Suomessa saatavilla olevasta kirjallisuudesta.

Nuorten normienvastainen toiminta on ollut sosiologisessa nuorisotutkimuksessa mukana sen alusta lähtien. 1920-luvun alussa Yhdysvalloissa alkanut nuoriin kohdistuva tutkimus kohdistui rötösteleviin jenginuoriin. Tämän ajan nuorisotutkimuksen klassikoksi on esitetty Frederic M. Thasherin vuonna 1927 julkaisemaa tutkimusta Chicagon jengeistä. Toinen nuorisotutkimukseen vaikuttanut suuntaus on ollut alakulttuuritutkimus, joka alkoi 1950- ja 1960-luvulla Yhdysvalloissa ja Iso-Britanniassa. Laajaan työläispoikiin kohdistuneeseen kenttätutkimukseensa pohjautuvassa kasvatustieteellisessä klassikkoteoksessaan *Koulunpenkiltä palkkatyöhön* (suom. 1984) Paul Willis esittää, että työväenluokka uusintaa sosiaalisia jakoja myös itse omalla osakulttuurisella normistollaan.³⁵

---

³⁴ Ks. esim. Rinne & Kivirauma 2003.

³⁵ Willis 1984.

Nykytutkimuksen kannalta merkittävintä historiallis-sosiologista alakulttuuritutkimusta on edustanut 1970-luvulla syntynyt Birminghamin koulukunta. Alakulttuurien katsottiin sijoittuvan työväenluokan emokulttuurin ja keskiluokkaisen valtakulttuurin väliin ja sisältävän piirteitä molemmista. Ryhmään kuuluvien identiteettiä on tuottanut yhteinen tyyli, joka kuvastuu esimerkiksi pukeutumisessa, musiikkimaussa, tiettyjen symbolien käytössä ja ulkoisessa käyttäytymisessä. Tämän kauden historiallista tutkimusta edustaa Steven Humphriesin *Hooligans or rebels? An oral history of working-class childhood and youth 1889–1939* (1981), jossa Humphries analysoi vallan ja vastarinnan käytäntöjä englantilaisessa koulumaailmassa ja työväenyhteisössä.³⁶

Metodisesti Humphries kuten monet muutkin Birminghamin koulukunnan tutkijat asettivat etusijalle muistitietoon pohjautuvat lähteet – kirjalliset ja suulliset elämäkerrat sekä haastatteluaineistot – virallisissa yhteyksissä syntyneiden asiakirjojen sijaan. Siinä missä perinteinen historian tutkimuksen lähdekritiikki on suhtautunut epäluuloisesti muistitietoon pohjautuvaan aineistoon sen valikoivuuden ja subjektiivisuuden vuoksi, muistitietoon pohjautuva historian tutkimus (eng. *oral history*) ei pidä asiakirjojen luomaa ”virallista todellisuutta” sen objektiivisempänä. Suullisen historian erityisenä tehtäväksi on esitetty sen tutkimista, miten omakohtainen kokemus ja toiminta liittyvät yhteiskunnallisiin ja poliittisiin prosesseihin. Sellaisena muistitietoon pohjautuvat aineistot ovat olleet hyvin käyttökelpoisia, kun on haluttu tutkia yksilöitten ja hänen lähimmän viiteryhmänsä sekä niin kutsutun virallisen historian välistä sekoittumista ja jännitettä - esimerkiksi erilaisten normien ja pienyhteisössä syntyneiden omien moraalikoodien välistä ristiriitaa.³⁷

Pamela Cox ja Heather Shore edustavat uudempaa englantilaista nuorisorikollisuustutkimusta. Heidän toimittamansa *Becoming Delinquent: British and European youth, 1650–1950* (2002) sisältää artikkeleita nuorten normirikkomuksista ja siihen liittyvistä kontrollitoimenpiteistä. Kirjoittajien joukossa on niin englantilaisia,

---

³⁶ Puuronen 2006, 72–80, 117–121; Willis 1984; Humphries 1981.

³⁷ Humphries 1981,29; Tuomaala 2004, 38.

mannereurooppalaisia ja pohjoismaisia alan tutkijoita, ja käsiteltävä ajanjakso ulottuu uuden ajan alusta 1900-luvun puoliväliin asti. Angloamerikkalaisten tutkimustulosten vertailu ja sijoittaminen suomalaiseen kontekstiin on kuitenkin tehtävä varovasti, koska yhteiskuntien sosiaalinen rakenne ja hyvinvointivaltiollis-oikeudelliset järjestelmät ovat kehittyneet näissä maissa hyvin paljon eri suuntiin.

2. Pahantapaiset lapset viranomaisten verkossa

Kyläyhteisöstä köyhäintaloon

1800-luvun loppupuolelle saakka irtolaisuuden käsite ja sitä koskenut lainsäädäntö sisälsivät valtaosan niistä periaatteista, joiden perusteella ratkaistiin, kummalle puolelle niin sanotun normaaliyhteiskunnan rajaa työkykyinen ihminen Suomessa sijoitettiin. Laillisen suojelun järjestelmä satoi tilattomat paikoilleen viranomaisten ja talollisten kontrollin alle. Valta keskittyi maanomistajille, mutta velvoitti heidät myös huolehtimaan valtapiiiriinsä kuuluneiden toimeentulosta. Vastavuoroisesti suojelun alaisten oli sitouduttava palvelemaan isäntiään ja osallistumaan tuotantoprosessiin. Tämä koski mahdollisuuksien mukaan myös työkyvyttömiä, huoltoa vailla olevia vanhuksia, sairaita ja vammaisia. Nämä sijoitettiin perheisiin huollettaviksi joko pysyvästi tai niin sanotun kiertojärjestelmän perusteella määräajaksi. 1800-luvun loppupuolella irtolaisuus sai kuitenkin yhä enemmän pahantapaisuuden ja huonomainaisuuden leiman. Ajan käsityksen mukaan köyhyys ja pahantapaisuus riippuivat pohjimmiltaan asianomaisen henkilökohtaisista ominaisuuksista: alhaisesta sivistystasosta, aloitekyvyttömyydestä ja/tai laiskuudesta. Irtolaisuus ja pahantapaisuuskin voitiin parantaa saattamalla ihminen tuottavaa työtä tekevän yhteisön jäseneksi.³⁸

Laillisen suojelun ja vaivaishoidon järjestelmä oli tehoton ja ristiriitainen. Vuoden 1879 uudet säädökset - elinkeinovapaus, vaivaishoitoasetus ja muuttovapausjulistus – kumosivat laillisen suojelun järjestelmän, mutta irtolais- ja köyhäinhoitolainsäädäntö

---

³⁸ Häkkinen & Peltola 2005, 42–45; Nygård 2001, 31–50, 155; Jaakkola 1994, 58–67.

muodostivat edelleen erottamattoman kokonaisuuden.³⁹ Vaivahoitoasetus oli osa prosessia, jossa suomalainen yhteiskunnallinen hoiva 1800-luvun lopussa ja 1900-luvun alussa muuttui entistä kontrolloivammaksi. Ennen yhtenäisenä joukkona hoidetuille vaivaisille kehitettiin erilaisia hoitokäytäntöjä sen mukaan, olivatko he pahantapaisia, alkoholisteja, turvattomia lapsia, vammaisia ja niin edelleen. Asetuksessa ruotuhoito korvattiin vaivaistaloilla ja sijoitushoidolla, mikä jätti köyhäinhoitoon turvautuvat perinteisen kyläyhteisön ulkopuolelle. Kunta velvoitettiin edelleenkin huolehtimaan vanhuksista, alaikäisistä, mielisairaista, pitkäaikaissairaista ja vammaisista, mutta työkykyisten asemaa uusi laki heikensi. Vakinaista vaivaisapua joko itselleen tai perheenjäsenilleen saanut joutui holhouksen alaiseksi ja menetti kaiken omaisuutensa kunnalle. Asetus edellytti, että jokaisen kunnan oli perustettava työlaitos joko yksin tai yhdessä muitten kuntien kanssa työkykyisiä köyhäinhoidon apua tarvitsevia varten. Kuri näissä oli ankara eivätkä vaivaiset itse eivät niistä pitäneet. Sitä eivät tehneet myöskään kunnanisät laitosten kalleuden vuoksi, ja työlaitosmuotoiset vaivaistalot yleistyivät vasta 1900-luvun alkupuolella. Taloudellisesti kannattaviksi niitä ei saatu koskaan. Sikäli lain tarkoitus toteutui, että köyhät kartoivat viimeiseen saakka yhteiskunnan huoltoa. 1900-luvun alun Suomessa alkoi laajamittainen vaivaisväestön marginalisoiminen: Heidät eristettiin laitoksiin ja kyläkuva puhdistettiin.⁴⁰

Kriminaalipoliittinen reformiliike ja pedagogisaatio

1800-luvulla ja 1900-luvun alkupuoliskolla rikollisten olemus ja heidän tekojensa syyt olivat jatkuvan keskustelun aiheena. Valtiolliset ja alueelliset rikollisuutta koskevat strategiat saivat vaikutteita ylikansallisista rikosoikeudellisista kongresseista, joita järjestettiin vuosien 1846 ja 1950 välillä monissa Euroopan maissa samoin kuin Amerikassa. Kongresseista muodostui tiheä filantrooppien, vankilanjohtajien, poliisiviranomaisten, juristien sekä hallintovirkamiesten kohtaamispaikka ja verkosto, joka levitti ajankohtaiset keskustelunaiheet ja uudenaikaiset käsitykset ympäri

---

³⁹ Jaakkola 1994, 110–111; Pulma 1994, 68; Häkkinen & Peltola 2005, 45.

⁴⁰ Jaakkola 1994, 65–117.

Eurooppaa, myös Suomeen.⁴¹ 1700-luvun lopulla alkaneen kriminaalipoliittisen reformiliikkeen seurauksena rikollisten käsitteellistämässä ja huollossa oli tapahtunut oleellinen diskursiivinen muutos. Pahojen väärintekijöiden sijaan oli alettu keskustella haavoittuvista uhreista, rangaistuksen tarpeen sijaan huolenpidon välttämättömyydestä. Käynnistyneen pedagogisaation kuluessa rangaistuslaitoksista muunnettiin oppilaitoksia ja vangeista oppilaita.⁴²

1800-luvun kriminaalihuoltoa luonnehti kasvava lajittelu, nimeäminen ja erottelu erilaisiin rikollisiin. Jakoa tehtiin rikoksen laadun, rikosentekijän iän, sukupuolen, sekä muihin tekijään ja olosuhteisiin liitettyjen määreiden perusteella. Toimenpiteissä pyrittiin olosuhteiden huomionottamiseen ja yksilöllisyyteen, mikä edellytti kohteen perusteellista tutkimista. Naisia ja miehiä varten oli omat laitoksensa, ja vankiloiden sisällä ”parannettavissa olevat” erotettiin ”parantumattomista” omiin osastoihinsa. Rangaistusten kohdentamisesta muotoutui systemaattinen järjestelmä, jota hoitivat tehtäviin erikoistuneet ammattilaiset – lääkärit, psykologit, rikostutkijat, tuomarit. Osa syyllisistä luokiteltiin sairaiksi ja heihin kohdistettiin erilaisia toimenpiteitä kuin tarkoituksellisesti toimineisiin ja teoistaan vastuunalaisina pidettyihin. Tutkimus oli kuitenkin valikoivaa: Siitä jätettiin pois muu kuin valtaväestön normeja tukeva informaatio.⁴³

Normalisaatioon tähdänneessä kriminaalipoliittisessa ajattelussa rikoksiin syyllistyneet lapset kuuluivat ”parannettavissa oleviin”, minkä mukaisesti heidät haluttiin erottaa aikuisista omiin laitoksiinsa. Toisaalta ”pahantapaiset”/kriminaalit lapset oli eristettävä myös turvattomista lapsista, eli sellaisista, joilta puuttui huoltaja ja toimeentulo mutta jotka toistaiseksi eivät olleet syyllistyneet normirikkomuksiin. Alkuajan kasvatuslaitokset muistuttivat vankiloita sekä ulkoisilta puitteiltaan että käytännöiltään, mutta rankaisemisen sijaan kovan kurin ja työnteon tarkoitus oli temmata alaikäinen huonoilta teiltä. Ongelmaryhmistä piti koulia hyödyllisiä yhteiskunnan jäseniä.⁴⁴

---

⁴¹ Leonards 2002; Harrikari 2004.

⁴² Christiaens 2002, 92–93.

⁴³ Vehkalahti 2008, 21.

⁴⁴ Suomen suuriruhtinaanmaan Rikoslaki 1889; Harrikari 2004, 104–109; Pulma 1987, 179–180.

Kasvatuslaitosverkoston rakentaminen Suomeen

Suomen ensimmäiset kasvatuslaitokset olivat myöhäinen osa eurooppalaista uudelleenkasvattamisen laajenemisprosessia.⁴⁵ Kasvatuslaitosten piti vastustaa rikollisuutta, suojella yhteiskuntaa ja muotoilla uudenlainen lapsuus. Ensimmäiset yksityiset pahantapaisille tarkoitetut suojakodit oli perustettu jo 1840-luvulla. Vuoden 1866 asetus olisi edellyttänyt alaikäisten rikoksentehtäjäiden sijoittamista erillislaitoksiin. Organisaatio kuitenkin puuttui. Alle 15-vuotiaita ei voitu tuomita rangaistuksiin vuoden 1889 rikoslainkaan mukaan, vaikka heidät olisikin todettu syyllisiksi. Laki vahvisti kasvatuslaitokset osaksi alaikäisiin rikollisiin sovellettuja toimintakäytäntöjä, ja sen seurauksena valtio perusti Koivikon kasvatuslaitoksen pojille vuonna 1891 ja Vuorelan kasvatuslaitoksen tytöille 1893.⁴⁶

Vuorelan kasvatuslaitokseen sijoitettujen tyttöjen määrä nousi 1900-luvun alussa 60 oppilaaseen.⁴⁷ Se pysyi ainoana valtiollisena tyttöjen kasvatuslaitoksena vuoteen 1943 saakka. Sen sijaan pojille suunnattuja pakkokasvatuslaitoksia otettiin käyttöön pian lisää. 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alkupuolella kasvatuslaitosten määrä ja sijainti vaihteli voimakkaasti, vaikka suurin osa sijaitsi Etelä- ja Keski-Suomessa. Pojille tarkoitetuista laitoksista vanhin, Tuusulassa sijainnut Koivikon kasvatuslaitos muutettiin nuorisovankilaksi vuonna 1927, minkä jälkeen monet sinne sijoitetut pojat siirrettiin Vilppulan Kotiniemeen, joka 160-paikkaisena oli kasvatuslaitoksista suurin. Muista valtiollisista kasvatuslaitoksista vakiintuneen aseman saavuttivat lopulta esimerkiksi Viipurissa sijainnut Kylliälä ja Turun lähetyillä toiminut Käyrän turvakoti.⁴⁸

Laukaalla sijainneella Järvilinnan vastaanottolaitoksella oli erityisasema. Se toimi eräänlaisena lajittelukeskuksena, jossa oppilaille tehtiin tutkimuksia ja testejä. Niiden perusteella pahantapaiset pojat sijoitettiin arvioidun kasvatustarpeen pohjalta eriyettyihin

---

⁴⁵ Vehkalahti 2008, 275.

⁴⁶ Suomen suuriruhtinaanmaan Rikoslaki 1889.; Harrikari 2004, 61–75, 79–104, 282–283.

⁴⁷ Vehkalahti 2008, 53–57.

⁴⁸ Pulma 1987, 179–180.

laitoksiin.⁴⁹ Myös kotikunnan sijainti vaikutti pojan lopulliseen sijoituspaikkaan. Joissain tapauksissa asianomainen lapsi vietti koko internaattivaiheensa Järvilinnassa, vaikka se olisi kestänyt vuosia. Tällainen oli muiden muassa Kalervo Alarik B., jonka Tampereen kaupungin lastensuojelulautakunta sijoitti valtiolliseen koulukotiin vuonna 1925. Kalervo ei ollut syyllistynyt lainrikkomuksiin ennen kasvatuslaitokseen joutumistaan, ja hänet esitellään tässä tutkielmassa jäljempänä tapauksena, jonka tie koulukotiin oli melko erikoislaatuinen. Kalervo vapautettiin Järvilinnasta vasta vuonna 1927 maininnalla: ”Kalervo B:sta on tullut hyvin yritteliäs, ahkera ja hyväkäytöksinen poika, jonka tulevaisuuteen tekisi mieli luottaa.”⁵⁰

Suomessa erilaisilla valtiollisen/kunnallisen ja yksityisen sektorin välimaastossa toimivilla koulukodeilla on ollut pitkä perinne. Merkittävin vankeinhoidosta irrallinen koulu- ja suojakotiverkosto kehittyi vuonna 1870 perustetun Turvattomien lasten kasvatuskotiyhdistyksen ympärille, vaikka itsenäisiä toimijoita oli muitakin. Kun yhdistyksen toiminta päättyi Bobrikovin määräyksestä, useimpien laitosten toiminta jatkui, kunnes valtio otti ne siipiensä suojaan. Toisille se merkitsi virallista asemaa valtion kasvatuslaitoksena, toisille lakkauttamista. Vuonna 1918 tapahtui tärkeä hallinnollinen uudelleenjärjestely, kun vankeinhoidon alaisina toimineet kasvatuslaitokset ja valtion muut koulukodit yhdistettiin kouluhallituksen lastensuojeluosaston alaisuuteen ja niistä tuli valtion kasvatuslaitoksia.⁵¹ Muutkin yksityiset filantrooppiset yhdistykset olivat lastensuojelutyössä ja pahantapaisten uudelleenkasvattajina hyvin aktiivisia. Ne muun muassa paikkasivat tytöille tarkoitettujen internaattien tarvetta. Toimijoiden joukossa oli sekä tätä erityistä tarkoitusta varten perustettuja yhdistyksiä että valtakunnallisia hyväntekeväisyysjärjestöjä kuten Pelastusarmeija, NNKY ja Koteja Kodittomille Lapsille -yhdistys. Valtiolle ja kunnille tämäntapainen toiminta sopi hyvin, ja ne tukivat laitosten toimintaa voimakkaasti sekä rahallisin avustuksin että sijoittamalla niihin kunnallisiin kansakouluihin sopeutumattomia lapsia.⁵²

---

⁴⁹ Harrikari 2004, 26–33, 127; Vehkalahti 2008, 62; Pulma 1987, 179–180.

⁵⁰ Kasvatuslaitoslapset.

⁵¹ Pulma 1987, 96–10; Vehkalahti 2008.

⁵² Pulma 1987, 136; Harrikari 2004, 207.

Osa yksityisistä laitoksista erikoistui alusta alkaen pahantapaisiin lapsiin, osa muutettiin sellaisiksi 1900-luvun alkupuolella. 1800-luvun lopulta alkaen myös suurimmat kunnat olivat alkaneet perustaa omia koulukotejaan. Vastuun jaosta tehtiin alun perin selkeä: Valtion tehtävänä oli uudelleenkasvattaa nuorisorikollisia. Kuntien ja yksityisten omistamien laitosten vastuulle annettiin pahantapaisista ja turvattomista lapsista huolehtiminen. Vuoden 1889 rikoslaissa valtion kasvatustilat määrättiin vankeinhoidon alaisuuteen ja varattiin periaatteessa tuomioistuinten täytettäväksi. Säädökset eivät kuitenkaan estäneet hallinnollisia käytäntöjä muodostumasta monimuotoisemmiksi.⁵³ Kunnat voivat anoa yksittäisten lasten sijoittamista valtion kasvatustiloihin, ja muitten koulukotien täytyessä tätä mahdollisuutta myös käytettiin. Käytännöstä seurasi, että valtiolliseen kasvatustilaan sijoitetuista lapsista läheskään kaikki eivät olleet syyllistyneet rikoksiin. Kasvatustiloihin ja koulukoteihin päätyi hyvin monenlaisia lapsia vaihtelevista syistä.⁵⁴

Pahantapaisten tamperelaislasten sijoitukset 1920- ja 1930-luvuilla

Tampereen kaupunki aloitti pahantapaisten poikien sijoittamisen kasvatustiloihin ja koulukoteihin viimeistään 1900-luvun ensimmäisinä vuosikymmeninä.⁵⁵ Aluksi harvalukuisista sijoituspäätöksistä vastasi kasvatustilalautakunta ja vuodesta 1922 alkaen edellisen korvannut lastensuojelulautakunta. Tutkielmassani olen seurannut Tampereen lastensuojelulautakunnan koulukotipolitiikkaa tiloihin sijoitettujen lasten osalta vuoden 1939 loppuun asti ja Palhoniemen koulukodin osalta sen lakkauttamisvuoteen 1951 saakka. Tämän tutkielman aineistoon saadut lapset sijoitettiin vuosina 1921–1939 seuraavasti.

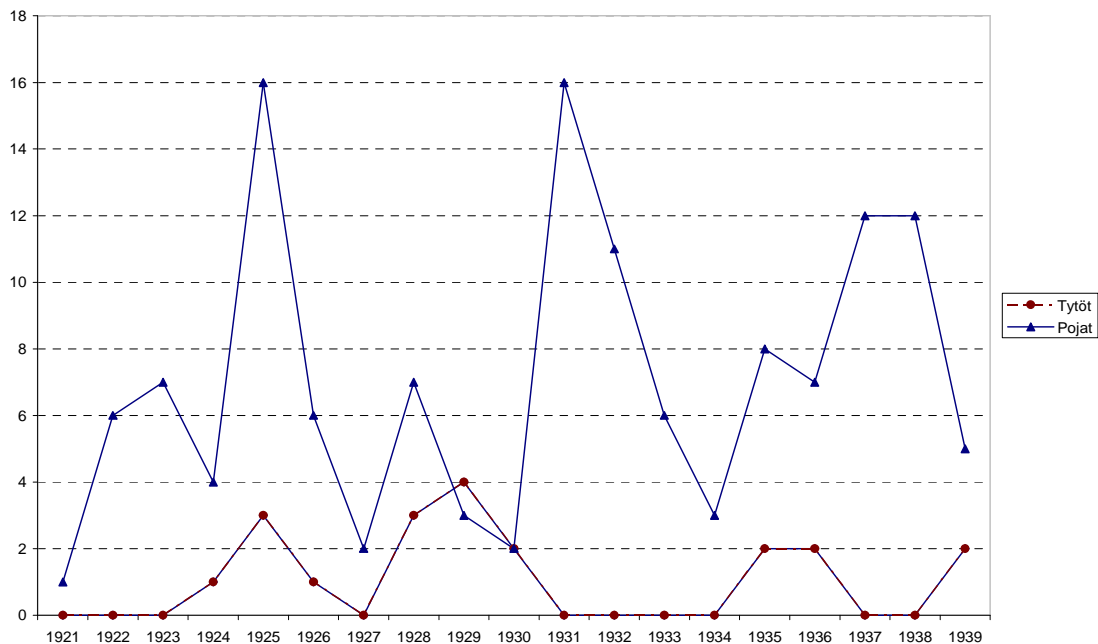
Kaavio 1. Tampereen lastensuojelulautakunnan kasvatustiloihin ja koulukoteihin sijoittamat lapset vuosina 1921–1939.

---

⁵³ Pulma 1987, 109.

⁵⁴ Vehkalahti 2008, 57–65.

⁵⁵ Kasvatustilolapset.

Lähde: Kasvatuslaitoslapset.

Vuosittain tehtyjen kasvatuslaitossijoitusten määrä vaihteli voimakkaasti. Perustasossa tapahtui vain hienoista nousua 1930-luvun loppuun mennessä. Koulukotien hyödyllisyyteen kyllä uskottiin. 1920-luvun alkuvuosina Tampereen kunnallinen lastensuojelu koki kuitenkin monia uudistuksia. Paljon lastensuojelulautakunnan aikaa kului sen oman toiminnan organisoimiseen. Silti Tampereen lastensuojelulautakunta korosti jatkuvasti oman koulukodin perustamisen kiireellisyyttä.⁵⁶

Tampereen kaupungin pahantapaisiin lapsiin kohdistamat sijoituspäätökset korreloivat sen kanssa, millaisia mahdollisuuksia sijoituksille tarjoutui. 1920-luvun alussa haettiin koulukodin tarkoitukseen sopivaa tilaa aktiivisesti ja kunnanvaltuusto myönsi valmistelua varten pienehköjä määrärahojakin. Sillä välin pahantapaisia sijoitettiin erityisesti valtiollisiin Koivikon kasvatuslaitokseen ja Käyrän turvakotiin Järvilinnan vastaanottokeskuksen kautta. Tällainen pahantapaisten huolto oli kuitenkin kallista ja hankalaakin, koska siihen tarvittiin aina sosiaaliministeriön hyväksyntä. Vuosina 1923–1924 se oli silti Tampereelle ensisijainen vaihtoehto, joten kynnyksellä sijoituspäätösten

⁵⁶ Tampereen lastensuojelulautakunnan ptk:t 1922–1931, Tampereen lastensuojelulautakunnan arkisto, TKA.

tekemiselle nousi korkeaksi. Pahantapaisia lapsia sijoitettiin paitsi kasvatuslaitoksiin, myös maalle yksityiskoteihin ja muiden mahdollisuuksien puutteessa myös kunnallisiin lastenkoteihin. Tästä sekä valtion kasvatuslaitosorganisaation uudelleenjärjestelyistä johtuu, että jotkut Tampereen lastensuojelulautakunnan kasvatuslaitoksiin sijoittamista pojista joutuivat 1920-luvulla vaihtamaan sijoituspaikkaa muutaman vuoden välein.⁵⁷ Esimerkitapauksen Kaarle Evert H. siirrettiin vuosien 1923 ja 1927 välillä laitoksesta toiseen neljä kertaa.

Kaarle Evert H. syntynyt 1913 Tampereella

Kaarlen isä Markus oli ”asioitsija”, jonka toimeentulon keinot näyttävät olleen melko epämääräisiä. Äiti Hertta kuoli vuonna 1922. Kaarlella oli kaksi vanhempaa sisarta. Hertan kuoleman jälkeen Kaarle sijoitettiin Pyynikin lastenkotiin pahantapaisuuden vuoksi. Siellä hän ei viihtynyt, vaan karkaili kadulle. Isä ei sijoituksesta langenneita maksuja maksanut, vaan katosi Tampereelta. Vuonna 1924 Kaarle todettiin tuomioistuimessa syylliseksi näpistykseen, mutta jätettiin rankaisematta. Tampereen lastensuojelulautakunta sijoitti hänet valtion kasvatuslaitokseen. Kaarle lähetettiin ensin Järvilinnan vastaanottolaitokseen, sijoitettiin sieltä vuosiksi 1925–1927 Koivulan kasvatuslaitokseen, ja kun se muuttui 1927 nuorisovankilaksi, Kotiniemen kasvatuslaitokseen vuosiksi 1927–1932.⁵⁸

Tampereen lastensuojelulautakunta näyttää uskoneen kunnallisen koulukodin pikaiseen syntyyn, ja osittain siksi se hidasteli sijoituspäätösten tekemisessä. Oma koulukoti oli kuitenkin suuri investointi, ja kun Tampereen kaupungille tarjottiin yhteistyösopimusta Turun lähellä Kaarinassa sijainneen Lausteen Poikakodin kanssa, oman koulukodin perustamista lykättiin myöhemmäksi. Yhteistyön ensimmäisenä vuonna 1925 sijoituspäätöksiä tehtiin noin neljä kertaa enemmän kuin aiemmin, minkä jälkeen tapahtuu hiipumista, joten voidaan olettaa padon purkautuneen. Muutamiksi vuosiksi Lausteen Poikakoti muodosti Tampereen kansakoulun ”varaventtiilin”, mutta sitten sekin alkoi täyttyä. Joitakin poikia sijoitettiin Pohjolan Poikakotiin Oulun lähistölle, mutta vaikka välimatkaa koulukodin ja sinne sijoitetun lapsen aiemman elinympäristön välillä

---

⁵⁷Tampereen lastensuojelulautakunnan vuosikertomukset 1922–1924; Tampereen lastensuojelulautakunnan ptk 1922–1924. Tampereen lastensuojelulautakunnan arkisto, TKA.

⁵⁸ Kasvatuslaitoslapset. Tutkielman jokainen esimerkitapaus vastaa aineiston lapsia muuten, paitsi että henkilönimet on muutettu.

pidettiin suotavana, etäisyys Tampereen ja Muhoksen oli sentään niin pitkä, että matkasta aiheutuneet hankaluudet ylittivät siitä saadut edut.⁵⁹

Työille tarkoitettut koulukodit olivat pieniä, eikä Tampereen lastensuojelulautakunnalla nähtävästi ollut toimintansa alkupuolella mitään ensisijaista paikkaa heitä varten. Lastensuojelulautakunta aloitti pahantapaisten tyttöjen sijoittamisen kasvatustaloksiin vasta vuonna 1924. Lastensuojelulautakunta sijoitti tyttöjä lähinnä yksityisiin koulukoteihin: erityisesti Seimelään Vihtiin mutta myös Pursialan tyttökotiin Mikkelin lähistölle ja 1930-luvulla Suvilinnaan Turkuun. Joitakin tyttöjä saatiin myös valtion ainoaan tytöille tarkoitettuun kasvatustalokseen Vuorelaan, joka sekini sijaitsi Vihdissä. 1927 ja 1928 Seimelän tyttökodin johtaja lähestyi Tampereen lastensuojelulautakuntaa tiedottaen, että Seimelässä on tilaa useammallekin tamperelaistytölle, jos niin haluttiin. Muutaman seuraavan vuoden aikana sijoitukset suuntautuivatkin juuri Seimelään ja niissä tapahtui hienoista nousua.⁶⁰

Vuoden 1928 jälkeen Tampereen lastensuojelulautakunta ei enää sijoittanut lapsia valtion omistamiin ja sosiaaliministeriön alaisiin kasvatustaloksiin. Todennäköisesti tätä reittiä pidettiin liian hankalana ja valtion puolelta aliresursoituna. Vuodesta 1931 voidaan olettaa kunnan oman Palhoniemen koulukodin täyttäneen kaupungin kasvatustalostarpeen poikien osalta ja yksityisten koulukotien tyttöjen osalta. Sen sijaan joitakin tamperelaisia tyttöjä ja poikia sijoitettiin valtion kasvatustaloksiin tuomioistuimen päätöksellä, mikä pysyi mahdollisena vuoteen 1943 saakka.⁶¹

---

⁵⁹Tampereen lastensuojelulautakunnan vuosikertomukset 1925–1923; Tampereen lastensuojelulautakunnan ptk 1922–1924, Tampereen lastensuojelulautakunnan arkisto, TKA.

⁶⁰ Kasvatustaloslapsen. Tyttöjä koskevat tiedot ovat merkittävän vähäisiä. Esimerkiksi tähän tutkielmaan saaduista nimistä vain vajaa puolet saatiin lastensuojelulautakunnan pöytäkirjoista, joissa periaatteessa olisi pitänyt näkyä kaikki kunnan tekemät kasvatustalossijoituspäätökset. Loput löytyvät lastensuojelulautakunnan kortistosta, lautakunnan saapuneista kirjeistä ja rippikirjoista. On mahdollista, että tyttöjä lähetettiin koulukoteihin lastensuojelulautakunnan kanslian päätöksellä, mikä oli yksi Tampereen käytännöistä myös poikien kohdalla.

⁶¹ Tampereen lastensuojelulautakunnan ptk:t 1928–1939. Tampereen lastensuojelulautakunnan arkisto, TKA.

Palhoniemen koulukodin perustaminen, toiminta ja alasajo

Tampereen lastensuojelulautakunnan oma Palhoniemen koulukoti oli vuosien 1931–1951 ajan tärkeimpiä välineitä, kun kunnallinen lastensuojelu yritti suitsea pahantapaisia poikia. Toimintakeinona se edusti lastensuojelun järeintä puuttumisen tasoa perheitten elämään. Lapsi voitiin ottaa pois vanhemmiltaan ja sijoittaa muualle – interventio, johon kaikki vanhemmat eivät olleet lainkaan ihastuneita siitäkään huolimatta, että lastensuojeluviranomaiset yleensä pyrkivät ensin neuvottelemaan holhoojien kanssa asiasta. Kunnan oma koulukoti helpotti ratkaisevasti sijoituspäätösten tekemistä. Sijoituspäätöksiä kuitenkin hillitsivät niistä koituneet kulut. Holhoojilta perittiin pientä hoitorahaa, joka määräytyi näiden maksukyvyn mukaan. Käytännössä Palhoniemeä rahoitettiin kuitenkin valtionavustuksilla ja kunnan verovaroin. Vaikka sosiaaliministeriö myönsikin sen valvonnan alaisina oleville kunnallisille ja yksityisille koulukodeille merkittävää valtionapua oppilaitten pääluvun mukaan, korvaus ei kattanut kustannuksia kokonaan.⁶² Palhoniemi pysyikin koko toimintansa ajan merkittävänä taloudellisena taakkana Tampereen kaupungille.⁶³

Palhoniemen koulukodin perustaminen liittyy 1900-luvun alkupuoliskolla yleistyneeseen Helsingin antamaan malliin, jonka mukaisesti suurimmat kaupungit alkoivat perustaa omia koulukotejaan. Tamperekin oli edeltäneen vuosikymmenen ajan saanut sosiaaliministeriöltä useita kehotuksia järjestää asia, ja lastensuojeluviranomaisten keskuudessa tarpeesta vallitsi laaja yksimielisyys. Palhoniemen koulukodin elinkaari ja toiminta valottavat mielenkiintoisella tavalla kunnallisen koulukodin asemaa oman aikansa lastensuojelun kentässä. Tampereen lastensuojelulautakunnan koulukotisijoitukset kasvoivat merkittävästi sen jälkeen, kun se sai hallinnoitavakseen oman koulukodin. Tämän tutkielman aineiston lapsista 87 sijoitettiin juuri Palhoniemeen, mikä on 65 prosenttia kaikista pojista ja koko aineistostakin 57 prosenttia.⁶⁴

---

⁶² Palhoniemen koulukodin ohjesääntö. Tampereen lastensuojelulautakunnan arkisto, kansio G:31, TKA; Tampereen lastensuojelulautakunnan ptk:t 1930–1931, Tampereen lastensuojelulautakunnan arkisto, TKA.

⁶³ Tampereen lastensuojelulautakunnan ptk:t 1931–1951, Tampereen lastensuojelulautakunnan arkisto, TKA.

⁶⁴ Kasvatuslaitoslapset; Tampereen lastensuojelulautakunnan ptk:t 1921–1931. Tampereen lastensuojelulautakunnan arkisto, TKA.

Tutkielmassa viitataan Palhoniemen koulukotiin useaan kertaan. Kaikista edellä esitetyistä syistä Palhoniemen koulukoti esitellään tässä tarkemmin siitäkkin huolimatta, että ajallisesti laitoksen historia ulottuu yli kymmenen vuotta pitemmälle kuin mitä tässä tutkielmassa muuten on Tampereen lastensuojelulautakunnan toimintaa tarkasteltu.

Palhoniemen koulukoti perustettiin vastauksena Tampereen kaupungin yhä pahenevaksi koettuun nuoriso-ongelmaan. Ongelma ei kuitenkaan liittynyt koko ajan pahentuneeseen taloudelliseen tilanteeseen, sillä vaikka sen aikana rikollisuus yleensä kasvoikin, nuorten miesten tekemien rikosten määrä pysyi lamaa edeltäneellä tasolla.⁶⁵ Mutta vuonna 1930 valtion kasvatustalokset ja koulukodit olivat tupaten täynnä ja yksityiset koulukodit koettiin kalliiksi. Yli vuosikymmenen verran vireillä ollut omaa koulukotihanketta ei koskaan ollut hylätty kokonaan, ja se otettiin uudelleen esille, kun yritykset perustaa yhteinen koulukoti lähikuntien kanssa olivat kariutuneet. Rahallista investointia pahimpana lama-aikana helpotti se, että lastensuojelulautakunta oli kaikessa hiljaisuudessa säästänyt kaupungin budjettivaroista hanketta varten saamiaan määrärahoja. Tarjouskilpailun jälkeen Tampereen kaupunki osti Nygårdin tilan Kurusta rakennuksineen ja peltoineen. Tilan nimi muutettiin Palhoniemeksi ja se saneerattiin ”harhaan joutuneiden poikain koulukodiksi”. Laiva toi ensimmäiset pojat Palhoniemeen 11. syyskuuta 1931. Lastensuojelulautakunta siirsi omaan koulukotiinsa myös suurimman osan muualla koulukodeissa olleista holhokeistaan jättäen jäljelle vain tytöt sekä pojista ne, jotka olisivat muutamien kuukausien sisällä joka tapauksessa vapautuneet täyttyessään 18 vuotta. Vuosina 1931–1932 Tampereen lastensuojelulautakunnan sijoitusmäärät kasvoivat samalla tavoin kuin Lausteen Poikakodin kanssa tehdyn yhteistyön alkuvaiheessa. Sitten sijoitukset vähenivät noustakseen jälleen vuosikymmenen lopulla.⁶⁶

Koulukoti annettiin alusta lähtien Tampereen lastensuojelulautakunnan vastuulle ja valvontaan. Lastensuojelulautakunta valitsi keskuudestaan Palhoniemen koulukodin huoltajakunnan, jonka johtajana kuitenkin toimi koulukodin johtaja. Huoltajakunta

---

⁶⁵ Peltola 2008, 139–140, 298.

⁶⁶ Tampereen lastensuojelulautakunnan vuosikertomus 1930, 27; Tampereen lastensuojelulautakunnan ptk:t 1930–1931, Tampereen lastensuojelulautakunnan arkisto, TKA; Kasvatustaloslapsen.

kokoontui neuvotteluun vähintään kerran kuussa. Myös muilla koulukodin henkilökuntaan kuuluvilla oli oikeus olla läsnä.⁶⁷ Käytännössä koulukodin johtaja vastasi laitoksen toiminnasta ja kehittämisestä. Hän oli myös muun henkilökunnan lähin esimies.⁶⁸ Joitakin suurempia ongelmatapauksia ratkomaan lastensuojelulautakunta perusti väliaikaisia tutkintaraateja.⁶⁹

Alkuperäissuunnitelmissa Palhoniemen koulukodin paikkaluvuksi kaavailtiin 40:tä. Ensimmäisenä toimintavuonna 1931 laitoksessa oli 19 poikaa, josta määrä nousi vähitellen. Huippuvuonna 1943 poikia oli 52. Koko toiminta-aikana poikia ehti olla Palhoniemessä noin 200. Tullessaan pojat olivat 8-16-vuotiaita. Ohjesäännön mukaan lastensuojelulautakunta ei voinut tehdä sijoituspäätöstä ilman erilaisia todistuksia, opettajan lausuntoa ja holhoojan kanssa tehtävää sopimusta. Lastensuojelulautakunnan kanslia vastasi käytännön järjestelyistä ja esitti asian lastensuojelulautakunnalle.⁷⁰

Ainakin teoriassa poikien yksilöllisiä ominaisuuksia haluttiin ymmärtää ja kunnioittaa. Kasvatus oli tarkoitus perustaa pikemminkin keskustelun kautta ohjaamiseen kuin pakottamiseen.⁷¹ Eri asia on, miten ohjesääntöön kirjatut jalot tavoitteet toteutuivat käytännössä. Esimerkiksi ammattiin suuntautuva koulutus oli yksipuolisesti maatalouspainotteista huolimatta yhteiskunnassa tapahtuneista elinkeinorakenteen muutoksista, poikien taipumuksista tai odotettavissa olleesta tulevaisuudesta. Myös ruumiinrangaistus säilytettiin Palhoniemen rangaistusvalikoimissa, vaikka se oli Tampereen kansakouluista poistettu jo 1914.⁷² Sitä samoin kuin muita rangaistuksia –

---

⁶⁷ Palhoniemen koulukodin ohjesääntö, Tampereen lastensuojelulautakunnan arkisto, kansio G:31, TKA.

⁶⁸ Palhoniemessä toimi eri aikoina vaihteleva määrä henkilökuntaa. Johtaja hoiti sekä hallintoon ja organisointiin liittyvät tehtävät että opetuksen. Palhoniemessä oli suurimman osan sen toiminta-ajasta toinenkin kansakoulunopettaja mutta ei aina. Johtajan apuna olivat myös erikoistuneet katsastajat, joilla oli omat vastuualueensa, mm. maatalouskatsastaja toimi sekä työjohtajana että maataloustöiden opettajana. Henkilökuntaan kuului useimmiten myös talonmies/lämmittäjä, emännöitsijä/keittäjä, keittiöapulainen, siivooja, hoitaja ja karjakko.; Palhoniemen koulukodin ohjesääntö, Tampereen lastensuojelulautakunnan arkisto, kansio G:31, TKA; Tampereen lastensuojelulautakunnan vuosikertomukset 1930–1951.

⁶⁹ Tampereen lastensuojelulautakunnan ptk:t 1934, 1945–1946 sekä 1948–1950, Tampereen lastensuojelulautakunnan arkisto, TKA.

⁷⁰ Palhoniemen koulukodin ohjesääntö. Tampereen lastensuojelulautakunnan arkisto, kansio G:31, TKA

⁷¹ Palhoniemen koulukodin ohjesääntö. Tampereen lastensuojelulautakunnan arkisto, kansio G:31, TKA; Tampereen lastensuojelulautakunnan vuosikertomus vuodelta 1932–1933.

⁷² Palhoniemen koulukodin ohjesääntö. Tampereen lastensuojelulautakunnan arkisto, kansio G:31, TKA; Telemäki 1979, 104–106.

varoituksia, eristämistä, ravinnotta jättämistä – käytettiinkin laitoksessa toistuvasti, eikä suinkaan aina niin harkitusti ja hallitusti kuin mitä koulukodin ohjesääntö olisi edellyttänyt.⁷³

Palhoniemeä perustettaessa pidettiin vain etuna, että koulukoti sijaitsi Kurussa, etäällä omaisista ja kaupungin houkutuksista.⁷⁴ Vaikka koulukotiin oli suora laivayhteys, omaisten oli jo taloudellisista syistä hankala vieraila koulukodissa usein. Suhteita omaisiin valvottiin tiukasti: Esimerkiksi poikien lähettämät ja vastaanottamat kirjeet ja paketit alistettiin johtajan tarkastettaviksi. Useina kesinä Palhoniemessä järjestettiin erityisiä omaisten päiviä, jolloin sukulaisten tapaaminen saattoi tapahtua kontrolloidusti ja ohjelmallisesti.⁷⁵ Vaikka holhoojat antoi yleensä kirjallisen suostumuksensa lapsen sijoittamiseen Palhoniemen koulukotiin – vuoden 1936 lastensuojelulakiin asti holhoojan tahdon vastainen sijoitus ei ollut edes mahdollinen – eivät sukulaisten suhteet lastensuojeluviranomaisiin ja koulukodin henkilökuntaan suinkaan aina sujuneet kitkattomasti. Konflikti kärjistyi 1945, kun useat entiset koulukodin oppilaat ja heidän omaisensa valittivat koulukodin toiminnasta, erityisesti sen kurinpidosta. Sosiaaliministeriön ja Tampereen lastensuojelulautakunnan teettämien tutkimusten seurauksena koulukotia sen perustamisesta lähtien johtanut Aarre Laatto erotettiin.⁷⁶

Tavallisimmat ongelmat Palhoniemen koulukodissa liittyivät kuitenkin poikien käytökseen - näpistelyyn, kiroilemiseen, tupakanpolttoon ja karkailuun - sekä talouteen. Myös vierailijat saattoivat aiheuttaa hämmennystä.⁷⁷ Erityisesti sota-aika koettiin vaikeaksi. Tampereen kaupunki evakuoiti koulukodin alueelle kaksi lastenkotia ja Viipurin lastensuojelulaitoksista siirrettiin kahdeksan poikaa Palhoniemen koulukotiin. Koulukoti

---

⁷³ Palhoniemen koulukodin ohjesääntö. Tampereen lastensuojelulautakunnan arkisto, kansio G:31, TKA; Vuosien 1945–1946 tutkinta-asiakirjat, Tampereen lastensuojelulautakunnan arkisto, kansiot G:16–17, TKA; Tampereen lastensuojelulautakunnan ptk:t 1945–1946, Tampereen lastensuojelulautakunnan arkisto, TKA.

⁷⁴ Tampereen lastensuojelulautakunnan ptk 1930, Tampereen lastensuojelulautakunnan arkisto, TKA.

⁷⁵ Palhoniemen koulukodin ohjesääntö. Tampereen lastensuojelulautakunnan arkisto, kansio G:31, TKA; Tampereen lastensuojelulautakunnan vuosikertomukset 1932–1950.

⁷⁶ Palhoniemen koulukodin ohjesääntö. Tampereen lastensuojelulautakunnan arkisto, kansio G:31, TKA; Vuosien 1945–1946 tutkinta-asiakirjat, Tampereen lastensuojelulautakunnan arkisto, kansiot G:16–17, TKA; Tampereen lastensuojelulautakunnan ptk:t 1945–1946, Tampereen lastensuojelulautakunnan arkisto, TKA.

⁷⁷ Tampereen lastensuojelulautakunnan vuosikertomukset 1931–1939.

kärsi jo tilanahtaudesta, ja osa pojista jouduttiin kotiuttamaan aiottua aikaisemmin. Henkilökunnasta monet olivat rintamalla ja vaihtuvuus oli muutenkin suurta. Rintamalla olivat myös noin 60 entistä oppilasta, joista kahdeksan kaatui ja invalidisoitui kolme.⁷⁸ Ruoasta ja vaatteista oli puutetta. Palhoniemen maatalous oli heikkotuottoista eikä elintarvikepulan aikaan koulukotiin saatu riittävästi elintarvikkeita muualtakaan.⁷⁹

Sodanjälkeinen koulukotijärjestelmän uudelleenorientoituminen ja suojelekasvatuksen painottuminen avohuoltoon koetteli Palhoniemeä erityisen voimakkaasti. Seuraavina vuosina poikien määrä putosi jyrkästi. Koko loppuvuosikymmenen ajan Palhoniemi eli käymistilassa: Poikien määrä väheni lopulta alle kymmeneen, kokonaiskustannukset kaksinkertaistuivat, tarpeellisia hankintoja ja remontteja ei pystytty tekemään ja henkilökunta vaihtui usein. Kaupunginvaltuuston päätöksellä Palhoniemen koulukodin toiminta lakkautettiin pääosin taloudellisiin syihin vedoten 28. helmikuuta 1951, siitäkin huolimatta että kaikki kasvatusviranomaisilta saadut lausunnot puolsivat koulukodin säilyttämistä. Pojista osa kotiutettiin, osa siirtyi kaupungin lastenkoteihin tai perhehoitoon ja muutamat sijoitettiin muihin kasvatustiloihin.⁸⁰

Degeneroituneet ja hunsvotit laitoksiin

1920-luvulla rikollisuutta koskevaa ajattelua hallitsivat degeneraatioteoria ja kriminaalibiologia. Lääketieteen asema korostui ja rikollisuutta koskevassa keskustelussa tuli tavalliseksi käyttää luonnontieteestä johdettuja käsitteitä, kielikuvia ja perusteluja. Modernissa yhteiskunnassa sosiaalista ja biologista luonnonvalintaa pidettiin häiriintyneenä, jolloin yksilöitten huonot ominaisuudet pääsivät helposti vallalle. Erityistä epäluuloa tunnettiin kaupunkiympäristöä kohtaan, jonka ajateltiin altistavan ihmisiä

---

⁷⁸ Tampereen lastensuojelulautakunnan vuosikertomukset 1939–1945. Oman aineistoni pojista kaatui talvi- ja jatkosodassa viisi ja invalidisoitui ainakin yksi. Tampereen lastensuojelulautakunnan vuosikertomukset 1939–1945; Vuosien 1945–1946 tutkinta-asiakirjat, Tampereen lastensuojelulautakunnan arkisto, kansiot G:16–17, TKA.

lastensuojelulautakunnan arkisto, kansio G:16.

⁷⁹ Tampereen lastensuojelulautakunnan ptk:t 1940–1949. Tampereen lastensuojelulautakunnan arkisto, TKA.

⁸⁰ Palhoniemen lopettamista koskevat asiakirjat, kansio J, Palhoniemen arkisto, Tampereen lastensuojelulautakunnan arkisto, TKA; Tampereen lastensuojelulautakunnan vuosikertomukset 1948–1951.

muiden muassa fyysisille ja hermostoperäisille sairauksille, alkoholismille, rikollisuudelle ja poikkeavalle seksuaaliselle käyttäytymiselle. Rappeutuminen, degeneraatio, näkyi ulkoisessa fyysisessä olemuksessa, taipumuksina rikollisuuteen ja muuhun normien vastaiseen toimintaan sekä äyllisenä jälkeenjääneisyytenä. Heikot kasvuolosuhteet muodostuivat ulkoisiksi, eksogeenisiksi vaaratekijöiksi, jotka vaikuttivat lapsen sisäiseen kehitykseen ja muuttuivat perinnöllisiksi ja kasaantuviksi ominaisuuksiksi. Varhainen puuttuminen vaaranalaisten lasten elämään suoja si yhteiskuntaa orastavan rappeutumisen piilevältä sairaudelta ja oli siksi välttämätöntä. Erilaiset mittaukset erityisesti oppivelvollisuusikässä olivat normaalia, väestöpoliittista toimintaa. Ne olivat tärkeitä, koska tulokset ilmaisivat jokaisen lapsen kehityskelpoisuuden suhteessa terveen lapsen normiin.⁸¹

1920-luvulla pahantapaisten lasten kasvatuksen aatteellisessa ilmapiirissä tapahtui siirtymä optimistisesta ajattelutavasta pessimistisempään. Tosin aiemminkin kehitysoptimismi oli horjunut toistuvasti rikoksiin syyllistyneitten lasten kohdalla. Näiden normirikkomukset oli silti ymmärretty pikemminkin syvälle juurtuneiksi huonoiksi tavoiksi kuin fysiologisiksi ominaisuuksiksi. Vallitsevan käsityksen mukaan pahantapaisuus sai alkusysäyksensä sattumanvaraisesti, vaikka se ilman yhteiskunnan puuttumista eteni kronologisesti yhä vakavampiin muotoihin. Degeneraatioteoriassa ihmiskunta jaettiin kuitenkin biologisesti kelpoihin ja kelvottomiin. Lapsuus- ja nuoruusiän rikollisuutta pidettiin oireena kokonaisvaltaisemmasta rappeutumisen sairaudesta, joka eri yksilöissä sai erilaisen ilmiön. Lääkäreiden oli arvioitava normirikkomukseen syyllistyneen lapsen sielullinen tila ja tuomioistuimen määrättävä rangaistus sen mukaan. Teorian mukaan osa potilaista oli kasvatuksen ja lääketieteen keinoin parannettavissa. Osan kohdalla degeneraatio oli kuitenkin edennyt liian pitkälle.⁸²

Sosiaalihygieeninen kansalaiskasvatus asetti tavoitteekseen ihmisolemuksen jalostamisen kansalaisuudeksi, jossa yksilössä ja kansakunnassa vallitsivat ahkeruuden, kurinalaisuuden, kohtuullisuuden ja fyysisen kunnan hyveet. Oppivelvollisuuskoulu, joka

---

⁸¹ Harrikari 2004, 162–166, 206; Mattila 1999, 27–48. Tuomaala 2004, 311

⁸² Harrikari 2004, 138–139, 162–168.

vähitellen tavoitti likipitään jokaisen nousevan polven jäsenistä, tarjosi siihen mainion väylän. Opettaja miellettiin sotien välisellä ajalla paitsi kasvatustyötä tekeväksi ammattilaiseksi, myös sosiaaliseen työhön suuntautuneeksi kansanvalistajaksi. Voimakkaammin sosiaalisia eroja tuotettiin kansakoulun puhtauskasvatuksessa. Hygienia nousi keskeiseksi kansalaiskasvatuksen alueeksi tuberkuloosin vastustamisen, yleisen terveydenhoidon tieteellistymisen ja puhtauskasvatuksen politisoitumisen vuoksi. Toisin kuin aiemmin likaisuus kertoi ympäristölle sairaudesta, köyhyydestä ja sopeutumattomuudesta. Koulujen terveystarkastukset olivat kontrollin muoto, joka osoitti ja loi lasten välistä eriarvoisuutta sosiaali- ja rotuhygieenisten terveysihanteiden pohjalta. Niissä köyhyyteen, vammaisuuteen ja sukupuoleen liittyvät henkilökohtaiset ominaisuudet arvioitiin julkisesti.⁸³

Nationalistis-lääkietieteelliseen kasvatustamoraaliin sisältyi jatkuvan itsekasvatuksen idea, jonka avulla kansakunta jalostuisi sekä henkiseltä että fyysiseltä perimältään ideaalikansalaiseksi. Modernin, normaalin lapsen ihannetta määriteltiin poikkeavuudesta ja epänormaalisuudesta käsin. Kuva onnellisesta suomalaisperheestä hahmottui vastakohtana toisenlaiselle mutta yhtä elävälle todellisuudelle, jossa naimattomat äidit, lesket, orvot, sairaat vanhemmat, vararikkoon joutuneet ja perheenisän hylkäämät olivat erityisen haavoittuvia.⁸⁴

Köyhäinhoito, lastensuojelu, hyväntekeväisyysjärjestöt, oppivelvollisuuskoulu, terveydenhuolto, kirkko, oikeuslaitos muodostivat viranomaisten verkon, jonka tehtävänä oli sitoa lapsia ja heidän perheitään kansalliseen kulttuuritalouteen. Mutta se myös määritteli erilaiset ja organisoivat heihin kohdistetut toimenpiteet. Sotienvälisenä aikana poikkeavuuden hallinta alkoi entistä konkreettisemmin merkitä arkisesta elämänpiiristä eristämistä paitsi siirtona talosta, perheestä, ikäryhmästä ja lähiyhteisöstä myös muuttona paikkakunnalta toiselle. Viranomaiset uskoivat vankasti laitosten kykyihin parantaa rappeutuneita yhteiskunnan jäseniä. Kaikille erilaisille oli omat lokeronsa laitoksissa. Oli työlaitoksia, kasvatustaloksia lastenkoteja ja sijoituskoteja, sokeain, kuurojen ja

---

⁸³ Tuomaala 2004, 251–256, 270–274, 293–294.

⁸⁴ Tuomaala 2004, 251–256, 294.

raajarikkoisten kouluja, kehitysvammaisten laitoksia, mielisairaaloita ja keuhkoparantoloita. Näissä poikkeaviksi määritellyt olivat paitsi paremmin hoidettavissa ja huollettavissa myös tehokkaammin määriteltävissä, valvottavissa ja säänneltävissä.⁸⁵

Häiritsevästi käyttäytyvien lasten kontrolliin, lastensuojelun tarkkailulle ja toimenpiteille koulu tarjosi julkisen tilan ja väylän. Oppivelvollisuuslaki lisäsi suojelukasvatuksen tarpeessa olevien lasten määrää, koska eri tavoin ongelmalliset lapset nousivat kouluissa uudella tavalla esiin. Ennen sitä osa ongelmallisista lapsista oli saattanut jäädä kouluopetuksen ulkopuolelle. Ajalle tyypillisen ”laitosuskon” mukaisesti lasten huostaanottojen ja laitossijoitusten määrä vain lisääntyi 1930-luvulla.⁸⁶

Pahantapaisille lapsille oli tarjolla sekä valtiollisia kasvatustaitoksia että kunnallisia koulu- ja turvakoteja. Laitokset erosivat toisistaan omistuspohjan ja nimikkeitten perusteella, ja tuomioistuimet määräisivät nuorisorikollisia ainoastaan valtion kasvatustaitoksiin. Aiemmin ylläpidetty vastuunjako, jonka mukaisesti valtio otti hoivaansa vaikeina pidetyt tapaukset ja kunnat ja yksityissektori hoitivat turvattomien ja lievästi pahantapaisten huollon ja uudelleenkasvatuksen, ei sen sijaan enää sotienvälisenä aikana pitänyt paikkaansa. Valtiolliset kasvatustaitoksetkin oli siirretty sosiaaliministeriön alaisuuteen, mikä korosti niiden lastensuojelullista luonnetta.⁸⁷

Kasvatustaitosten käytäntöihin kriminaalibiologinen ajattelutapa ei juuri vaikuttanut. Erityisesti valtion laitoksissa kasvatettavien lasten huoltosuhteessa korostui alistussuhde, joka ulottui perusoikeuksista arkisiin käytäntöihin.⁸⁸ Koulukotien kasvatuseriaatteiden ja –käytäntöjen välillä oli myös ristiriitaisuutta. Tämä näkyi voimakkaasti Tampereen kaupungin omistamassa ja sen lastensuojelulautakunnan valvonnassa olleessa Palhoniemen koulukodissa, jossa rajanvetoa käytiin alkuvaiheessa opettajien keskinäisten linjaerimielisyyksien välillä koulukodin johtajan Aarre Laaton edustaessa uudempaa, pehmeämpää kasvatustaitetta. Myöhemmin vastapuolina olivat koulukodin

---

⁸⁵ Tuomaala 2004, 293–294, 304.

⁸⁶ Parikka 1994, 63–66; Tuomaala 2004, 297–298.

⁸⁷ Vehkalahti 2008, 71.

⁸⁸ Tuomaala 2004, 82.

kasvatuskäytännöt sekä oppilaat ja näitten vanhemmat, joitten mielestä Laaton noudattama kasvatustyyli ja yleinen kurinpito eivät olleet tarpeeksikaan humaaneja ja jotka vaativat käytäntöjen perinpohjaista uudistamista. Syntyneessä selkkauksessa sosiaaliministeriö teetti selvityksen ja pakotti Tampereen lastensuojelulautakunnan lopulta asettumaan lasten ja heidän vanhempiensa kannalle.⁸⁹

Järvilinnan vastaanottokeskuksessa ”lajiteltiin” pahantapaisia poikia heille sopivina pidettyihin kasvatustiloihin psykologisin perustein, mutta laitosten joukossa ei ollut yhtään sosiaalihygieenisesti profiloitunutta tai vaikeisiin mielenterveysongelmiin erikoistunutta laitosta. Valtion laitoksia ei myöskään pidetty oleellisesti yksityisiä ja kunnallisia koulukoteja sopivampina rappeutumisessa pitkälle edenneille nuorisorikollisille. Tampereen lastensuojelulautakunta onnistui sijoittamaan muutamia vaikeina pitämiään tapauksia valtion kasvatustiloihin 1920-luvun puolivälissä, mutta se ei tapahtunut ilman sosiaaliministeriön vastustelua.

Sakari Kristian J. syntynyt 1908 Tampereella

Sakaran isä elätti viisilapsista perhettään milloin tehdastyöläisenä, milloin kauppatuottajan ansioilla. Hän oli tunnettu raittiina ja kunnollisena perheenisänä, joka esikoistaan Sakariakin yritti kasvattaa parhaansa mukaan. Juuri siksi ei opettajan anomus Sakarin sijoittamiseksi koulukotiin ensimmäisellä kerralla johtanutkaan toimenpiteisiin. Sakari kuitenkin jatkoi entiseen tapaan: ei piitannut koulutyöstä, häiriköi ja oli aiheetta poissa koulusta, näpisteli, kaupusteli kaduilla, välitti toisinaan laitonta alkoholiakin ja vietti kaduilla irtolaiselämää ilmoittautumatta vanhemmilleen päiväkausiin. Myös velipoika Antti oli joutunut poliisin kirjoihin. Vuonna 1924 lastensuojelulautakunnan kanslia järjesti lopulta Sakarin kasvatustiloihin – toimenpide hyväksyttiin jälkikäteen lautakunnan kokouksessa. Sosiaaliministeriön lastensuojelutoimisto hyväksyi Sakarin Järvilinnaan vain koetteeksi, koska poika oli ”nähtävästi psykopaatti, jommoisia varten Suomessa ei ole kasvatustiloihin” ja lisäksi kohta jo 16-vuotias. Sopivaa kasvatustiloihin ei Sakarille ilmeisesti löytynyt, sillä hän jäi Järvilinnaan, kunnes täytti 18 vuotta.⁹⁰

Aatto Enok G. syntynyt 1913 Tampereella

Aatto oli äitinsä, tehtaalan työntekijä Severiinan ainoa, avioton lapsi. Ensimmäisen kerran Aatto joutui poliisin kanssa tekemisiin jo 8-vuotiaana, jolloin häntä varoitettiin

---

⁸⁹ Tampereen kaupungin lastensuojelulautakunnan ptk:t 1934, TKA; Vuosien 1945–1946 tutkintasiakirjat, Tampereen lastensuojelulautakunnan arkisto, kansiot G:16–17, TKA; Tampereen lastensuojelulautakunnan ptk:t 1945–1946, Tampereen lastensuojelulautakunnan arkisto, TKA.

⁹⁰ Kasvatustiloihin.

kerjäämisestä. Vuonna 1924 poliisi varoitti häntä ilkeistä ja kaksi kertaa varkauden takia. Samana vuonna hänet siirrettiin ensimmäisen kerran Lausteen Poikakotiin. Äiti ei kaikin ajoin pystynyt huolehtimaan lapsestaan, joka asui lastenkodissa sijoitushetkellä. Severiina kuitenkin ei hyväksynyt siirtoa Lausteelle, vaan vaati kirjallisesti pojan vapauttamista sieltä. Aatto tehosti asiaa karkaamalla koulukodista pian sinne saapumisensa jälkeen. Hänet hyväksyttiin koetteeksi takaisin kansakouluun. Keväällä 1925 Aatto syyllistyi uudelleen rikoksiin ja toimitettiin Lausteen Poikakotiin, josta hän kuitenkin karkasi heti. Kuukautta myöhemmin Aatto tavoitettiin Riihimäeltä kuljeksimasta ja kerjäämästä ja pidätettiin, mutta karkasi matkalla Tampereelle. Tässä vaiheessa Lausteen johtaja suositteli Aatolle hermosairaalaa, mutta lupasi ottaa pojan takaisin koulukotiin. Aatto ilmaantui kuitenkin Tampereelle vasta joulukuussa 1925, jolloin lastensuojelulautakunta anoi hänelle paikkaa valtiollisessa Kotiniemen kasvatuslaitoksessa. Anomukseen liitettiin lääkärintodistus, jonka mukaan Aatto oli ruumiillisesti erittäin vankka ja terve, mutta ”sen sijaan selviä hermostohäiriöitä (psykopaattisen degeneraation merkkejä)”. Sosiaaliministeriö hyväksyi siirron vain koetteeksi huomauttaen, että valtiolla ei ollut vaikeasti hallittaville lapsille suurempia kasvatusmahdollisuuksia kuin yksityisillä valtion apua saavilla laitoksillakaan. Vain erikois- ja poikkeustapauksissa siirto valtion laitokseen oli mahdollinen. Kotiniemestä Aatto vapautui vuonna 1929.⁹¹

Psykoopaateiksi luokiteltuja pahantapaisia lapsia varten ei syntynyt kasvatuslaitosta. Sen sijaan Laukaalla toimi vuodesta 1930 alkaen Pernasaaren kasvatuslaitos, joka oli tarkoitettu poikkeuksellisen pahantapaisille pojille. Sen suljettu osasto muistutti olosuhteiltaan vankilaa.⁹² Osastolle toivotettiin tervetulleiksi myös ne pojat, joita ei pystytty pitämään muissa koulukodeissa. Poikia ei sijoitettu suljetulle osastolle pysyvästi, vaan joitakin kuukausia kestäneen ”tehokasvatuksen” jälkeen he palasivat takaisin aikaisempaan koulukotiinsa. Palhoniemen koulukodin johtaja Aarre Laatto kävi tutustumassa Pernasaareen, ja vakuuttui silloin tämän omana aikanaan jo konservatiivista suuntausta edustaneen laitoksen kasvatusmenetelmien toimivuudesta. Laaton suosituksesta Tampereen lastensuojelulautakunta sijoitti 1930-luvulla joitakin poikia rangaistusluontoisesti Pernasaareen.⁹³ Yksi heistä oli Risto Mikael E.

Risto Mikael E. syntynyt 1917 Tottijärvellä

Risto oli avioton lapsi. Äiti Vilhelmiina muutti sittemmin Tampereelle, mutta piti Riston kuitenkin luonansa. Myöhemmin äiti avioitui. Isäpuoli oli ammattitaitoinen kirvesmies ja äiti kutoja. Sisaruksia Ristolla ei ollut. Risto varasteli, kiroili, tupakoi ja käytti alkoholia.

---

⁹¹ Kasvatuslaitoslapset.

⁹² Vehkalahti 2008, 70.

⁹³ Tampereen lastensuojelulautakunnan ptk:t 1934–1938. Tampereen lastensuojelulautakunnan arkisto, TKA.

Palhoniemen koulukotiin hänet sijoitettiin vuonna 1932. Sinne hän sopeutui erittäin huonosti, jatkoi aiempia tapojaan ja yllytti niihin muitakin, karkasi kolme kertaa ja yritti jopa itsemurhaa. Viimeksi mainittua tapausta ei otettu vakavasti, eikä se aiheuttanut toimenpiteitä. Koulukodissa tapahtuneen suuremman karkaamisepisodin jälkeen vuonna 1934 Risto sijoitettiin kurinpidollisena toimenpiteenä väliaikaisesti Pernasaaren kasvatustalokseen. Vapauduttuaan Palhoniemestä Risto kirjoitti johtaja Aarre Laatolle kirjeen, joka on säilynyt. Siinä hän luo kuvaa entisestä ”hunsvotista”, joka aikuistuttuaan kantoi vastuuta ihmisistä ja suhtautui eteenpäin pyrkien ja toiveikkaasti tulevaisuuteen.⁹⁴

Kunnon kansalaiseksi kansakoulussa

Suomen kansakoululaitos voidaan ymmärtää vastauksena modernin, teollisen yhteiskunnan muotoutumiseen ja muuttumiseen. Kun yhä useammat äidit ja isät kävivät kodin ulkopuolella töissä, ei heiltä voinut edellyttää lasten kasvattamista siinä määrässä, kuin mitä yhteiskunta piti välttämättömänä. Säätyläiset suhtautuivat sitä paitsi voimakkaasti epäillen työväestön haluun ja kykyyn kasvattaa jälkeläisiään niihin arvoihin ja tehtäviin, joita vallitsevat ryhmät pitivät suotavina.⁹⁵ *Opettamisesta* tuli kansakoulun keskeinen tehtävä, mutta se ei ollut ainoa. 1900-luvulta alkaen lapsia ei enää tarvittu eikä haluttu pitää teollisuustyössä, joten heille piti keksiä toinen *säilytyspaikka*. Koulunkäynti oli velvoite, eikä koulusta saanut poistua ilman lupaa. Oppilaiden *valikointi* tulevia koulutusväyliä ja tehtäviä varten järjestettiin edistystä arvioimalla, mutta kontrollin kohteeksi tuli myös oppilaiden *käytös*. Viides koulun tehtävä on *sosiaalistaminen*. Kansakoulu järjestettiin ikään kuin vastustuskeinoksi yhteiskunnallisia paheita vastaan: suojaamaan yhteiskuntaa köyhyydeltä, nuorisorikollisuudelta ja moraalittomuudelta.⁹⁶

1900-luvun alkuvuosikymmeninä käsitys lapsena olemisesta ja lapsuudesta muotoiltiin Suomessa uudelleen. Aikaisemmin lapsen kasvatusta oli pidetty lapsen ja aikuisen välisenä suhteena, jossa lapsen piti olla ehdottoman alisteinen miespuoliselle holhoojalleen: isälle tai tämän puutteessa muulle sukulaiselle sekä isännälle, jonka talossa hän asui ja jolle hän teki töitä. Siten lasten kuten muittenkin holhouksenalaisten asemaa

---

⁹⁴ Kasvatustalokselapset.

⁹⁵ Markkola 1994, 194–198.

⁹⁶ Kivirauma 1989, 3, 246.

oli määritellyt laillisen suojelun periaate ilman, että lasten osalta tähän asemaan olisi liitetty mitään poikkeavia erityistoimenpiteitä.⁹⁷

1800-luvun lopulta alkaen lapsuus kuitenkin yhteiskunnallistui. Ilmiö oli yleiseurooppalainen ja kytkeytyi käsityksiin lapsuudesta erityisen haavoittuvuuden aikana – aikana, jonka katsottiin vaikuttavan voimakkaasti lapsien kehitykseen ja myöhempään toimintaan. Lapsia piti suojella kielteisesti vaikuttavilta kasvuolosuhteilta, joina, kuten aiemminkin, pidettiin kaupunkeja ja niiden työläiskortteleita mutta myös lapsien omia vanhempia huonoine tapoineen ja yhteiskunnallisine käsityksineen.⁹⁸ 1800-luvun kansallisväritteisiä kasvatustavoitteita olivat hallinneet J.V. Snellmanin ja Uno Cygnaeuksen käsitykset siitä, että lapsia piti ohjata ennen kaikkea järjen käyttöön ja tunteitten hallintaan ankariakaan kurinpitomenetelmiä kaihtamatta. Yksilön oli opittava uhraamaan omat tarpeensa yhteisön tarpeitten, tavoitteiden ja arvojen hyväksi. Mies- ja naiskansalaisuus muotoiltiin 1800-luvulla erilaisiksi. Kaikki edellä mainitut periaatteet pysyivät keskiössä uuden vuosisadan koittaessakin, mutta ne muotoiltiin osittain uudelleen.⁹⁹

Modernissa kansalaiskasvatuksessa perinteisiä moraalitavoitteita höystettiin normaalisuuteen ja yhteiskunnalliseen sopeutuvuuteen tähtäävillä tavoitteilla. Taustalla vaikutti kasvatusoptimistisen ajattelutavan rinnalla ja sijaan perinnöllisyyttä korostava psykologia, jonka sosiaalidarvinistisia näkemyksiä yhdistettiin konservatiiviseen ihanteellisuuteen. Kasvatuksen menetelmät poikkesivat hieman 1800-luvusta. Pelkojen ja aggressioiden voittaminen pyrittiin yhdistämään lasten suojeluun ja empaattisuuteen, minkä seurauksena kehittyisi tasapainoinen tunne-elämä. Kasvatuskäytännöt muuttuivat kuitenkin yleistä aate-ilmastoa hitaammin. Vaikka lasten ruumiillinen kuritus kansakouluissa kiellettiin vuonna 1914, kotikasvatuksessa huoltajalla oli edelleen oikeus ja velvollisuus pakottaa lapsi tottelemaan paitsi sanallisella opastuksella ja moitteilla myös tarvittaessa väkivaltaa käyttäen.¹⁰⁰

---

⁹⁷ Tuomaala 2004, 79.

⁹⁸ Harrikari 2004, 104–109.

⁹⁹ Tuomaala 2004, 162–166.

¹⁰⁰ Tuomaala 2004, 82, 162–166.

Lapsien mieltämistä kansalaisiksi, joilla oli lakiin perustuvat perusoikeutensa, ei voida pitää 1920- ja 1930-luvuilla itsestään selvänä periaatteena. Vaikka lasten sitominen oppivelvollisina ensisijaisesti valtiovallan alaisiksi teki heistä modernilla tavalla kansalaisia ja yksilöitä, voidaan tuon ajan lapsikansalaisuus ymmärtää vallanalaisuussuhteena, jossa tapahtui siirtymä vanhempien vallasta valtion ja viranomaisten valtaan. Muutosten jälkeenkin lapsi jäi alisteiseksi osapuoleksi huoltosuhteeseen, jossa määräysvalta lähes kaikissa asioissa oli huoltajalla, lasta kasvattavilla aikuisilla ja instituutioilla. Erityisesti huostaan ja kasvatustiloihin sijoitettujen lasten perusoikeuksia pidettiin oikeutettuna rajoittaa laitostavallan nojalla.¹⁰¹

Lapsista haluttiin hyviä kansalaisia itsenäiseen Suomen valtioon. Kansalliseen yhtenäistämismuutokseen sisältyi Suomen koko lapsiväestön sulkeminen yleisen oppivelvollisuuden piiriin. Kansakoulusta oli osa valtiojohtoista modernisaatioprojektia ja identiteettipolitiikkaa, jossa ikäluokat toisensa jälkeen opetettiin sisäistämään sekä modernin kansalaisen perustaitoja että nationalistisävytteisiä kansalaisihanteita, valmiuksia ja toimintamalleja. Lapset kasvatettiin taustastaan riippumatta näkemään itsensä osana yhtenäistä suomalaista kansakuntaa, jossa identiteetti perustui tervehkävään talonpoikaisuuteen.¹⁰²

Samalla kuitenkin muotoiltiin itsenäisessä Suomessa vallinneen sukupuolijärjestelmän uskonkappaleet ja meritokraattisen yhteiskuntajärjestyksen perusta. Työille tarjottiin erilainen kansalaisuusmalli kuin pojille ja pääsääntöisesti myös maaseudun lapsille erilainen elämänpolku kuin se, joka oli suunniteltu kaupunkilaisia, eritoten keskiluokkaisia poikia varten. Kansakoulun opetusmuutoksissa ja -materiaaleissa rakennettiin heteroseksuaalista sukupuolijärjestelmää, joka perustui mieheyden hegemoniaan, maskuliinisuuden ja feminiinisuuden liittoon ja sukupolvien väliseen eroon arvoasemassa ja työnjaossa. Vaikka perhe-elämässä äidillä oli itsenäinen asemansa uusintavan hoivan lähteenä, perheenpään työ, toiminta ja maaseudulla myös

---

¹⁰¹ Tuomaala 2004, 82.

¹⁰² Kaarinen 1995, 35; Tuomaala 2004, 47, 160–224.

omistusoikeus viljelemäänsä maahan määrittivät myös muita perheenjäseniä. Poikakansalaisuus merkitsi 1920- ja 1930-lukujen Suomessa kansakunnan rakentajan, työntekijän ja maanpuolustajan roolin omaksumista, tyttökansalaiselta sen sijaan edellytettiin kansankunnan ytimen, kodin ylläpitämistä ja moraalien vaalimista. Modernia sukupuolijärjestelmää rakennettiin Suomen kansakouluissa systemaattisesti ja oppiainekohtaisesti. Tytöille oppivelvollisuuskouluissa esitettiin kaksi suomalaisen naisen perusmallia. Toinen toteutui perheen emäntänä ja äitinä, toisessa kansalaisuus saavutettiin koulutuksessa ja palkkatyöläisyydessä.¹⁰³

Oppivelvollisuuden astuessa voimaan 1921 oli Tampereella kolme komeaa kivikoulua ja yli 4000 oppilasta.¹⁰⁴ 1920-luvulla kansakoululaisten määrä kasvoi ja kansakouluverkosto levisi esikaupunkialueille. Takana olevista sotavuosista huolimatta kansakoulua kehitettiin: koululääkäri oli saatu vuonna 1906 ja terveystisar 1921. Koulutarvikkeet olivat ilmaisia ja vaateapua annettiin harkinnan mukaan köyhien perheiden lapsille. Koulupäivän aikana tarjottiin myös aterioita.¹⁰⁵ Nämä toimenpiteet edistivät kansakoululasten terveyttä mutta myös lisäsivät koteihin kohdistunutta kontrollia.

Maailmansotien välisenä aikana Tampereella kansakoulu oli merkittävässä asemassa, kun koulukotisijoituksiin päädyttiin. Valtaosassa oman aineistoni lapsista aloite kasvatuslaitossijoitukseen on merkitty tulleen joko lapsen opettajalta ja/tai kansakoulutarkastajalta. Kansakoululla oli oikeus erottaa pahankurinen lapsi joko kokonaan tai määräajaksi. Kun näin tapahtui Tampereella, lastensuojelulautakunta joutui harkitsemaan lapsen tulevaisuutta.¹⁰⁶

Kansakoulun mielipide koulukotisijoituksen tarpeellisuudesta oli lastensuojelulautakunnalle tärkeä, ja sitä kysyttiin silloinkin, kun asia oli tullut vireille muualta. Lasta ei silti automaattisesti lähetetty kasvatuslaitokseen, kun kansakouluviranomaiset sitä esittivät. Kun esityksiä tehtiin paljon,

---

¹⁰³ Tuomaala 2004, 79, 221–249.

¹⁰⁴ Kaarina 1995, 25.

¹⁰⁵ Telemäki 1979, 79–81, 152–154.

¹⁰⁶ Kasvatuslaitoslapset.

kasvatuslaitossijoitusten määräkin nousi, mutta useimmiten asia ratkaistiin tapauskohtaisesti. Lastensuojelulautakunta ja kansakoulu kävivät yksittäisten lasten kohtalosta keskustelua, johon toisinaan otettiin mukaan muitakin viranomaisia. Julkilausutut syyt koulukotisijoituksen epäämiseen olivat moninaiset: Aina koulun perusteluja ei pidetty riittävinä. Joskus lääkärin lausunto oli kielteinen, sillä koulukotiin ei haluttu sijoittaa sairaita eikä terveydeltään heikkoja lapsia. Väliin lapsi todettiin pikemminkin heikkolahjaiseksi kuin pahantapaiseksi. Harvinaista ei ollut, että lastensuojelulautakunta kehotti kansakouluviranomaisia ottamaan pahantapaisen lapsen uudelleen huomaansa, minkä se tekikin ehkä vain uusiakseen hakemuksen joko saman tien tai hieman pitemmän ajan kuluttua. Näin tapahtui erityisesti silloin, kun vanhemmat eivät olleet suostuneet kasvatuslaitossijoitukseen.¹⁰⁷ Uljas Daavid K:n vanhemmat, kuten monet muutkin, taipuivat kasvatuslaitospäätökseen vasta useiden neuvottelujen jälkeen.

Uljas David K. syntynyt 1916 Tampereella

Uljaksen isä oli tehtaan työmies. Perheeseen kuului viisi lasta, joista vanhin oli äidin avioton poika. Uljas kävi apukoulua mutta ei menestynyt siellä. Hän oli jäänyt kerran luokalle ja käytösnúmeroa oli alennettu. Hän sortii koulun muita, kiltimpiä oppilaita. Opettajan mukaan Uljas välitti yhtä vähän koulun säännöistä kuin varoituksesta, että, jos käytös ei parannu, koulu yrittää saada hänet kasvatuslaitokseen. Näin tehtiinkin vuonna 1929, mutta vanhempien vastustuksen vuoksi lastensuojelulautakunta ei voinut toteuttaa siirtoa. Isä lupasi kuitenkin huolehtia siitä, että poika kävisi säännöllisesti koulua ja käyttäytyisi moitteettomasti. Näillä ehdoilla kansakoulujen tarkastaja suostui pitämään Uljaan apukoulussa. Vaikeudet kuitenkin jatkuivat, sillä 1931 Uljas siirrettiin vanhempien suostumuksella ensimmäisten joukossa Palhoniemen koulukotiin.¹⁰⁸ Pitkä matka lastensuojelulakiin

Lapsuuden ymmärtäminen erityistä huoltoa ja suojelua vaativaksi elämänvaiheeksi on moderni näkemys, joka Suomessa toteutui asteittain lainsäädännössä, hallinnossa, kasvatuksessa sekä huolto- ja oikeustoimenpiteissä.¹⁰⁹ 1800-luvulla lapsuutta ei enää pidetty vain vanhempien ja lasten välisenä asiana vaan siitä tuli yhteiskunnallinen kysymys. Määrittelemällä alaikäisyys ja syyntakeisuusikäraja selkeytettiin ero aikuisen ja nuoren rikoksentehtäjän välillä ja nimettiin sopivana pidetyt lapsiväestöön kohdistetut

---

¹⁰⁷ Kasvatuslaitoslapsset.

¹⁰⁸ Kasvatuslaitoslapsset.

¹⁰⁹ Tuomaala 2004, 79.

toimenpiteet. Määritelmän mukaan alaikäinen lapsi samoin kuin mielenvikainenkaan ei ollut täysin vastuussa toiminnastaan, kuten täysi-ikäiset ja terveet kansalaiset olivat. Alaikäisyyden käsite sisälsi lapsiväestön kompetenssin arvioinnin ja se oli voimassa 1900-luvun loppuun asti.¹¹⁰

Vuoden 1898 holhouslaki piti lapsien oikeudellisen aseman suhteessa vanhempiinsa kutakuinkin ennallaan. 1900-luvun alkupuolella yhteiskunnallisessa ajattelutavassa tapahtui kuitenkin suunnan muutos. Kansanvälisen suojelukasvatuksen aatteet alkoivat vaikuttaa yhä voimakkaammin Suomessakin. Vuosina 1902–1905 toiminut kansallinen suojelukasvatuskomitea perustettiin pohtimaan nuorisoriikollisuuskysymystä. Komitea päätyi suosittamaan ennaltaehkäiseviä toimenpiteitä turvattomille ja pahantapaisille lapsille, jotta näissä piilevät huonot taipumukset eivät kehittyisi vaaralliselle asteelle. Suojelukasvatuskomitean johtopäätökset perustuivat vielä ajatukselle, että yhteiskuntaa piti suojella alaikäisten kriminaalien muodostamaa uhkaa vastaan. Pian tämän jälkeen keskusteluissa mainittiin kuitenkin entistä useammin ulkoiset tekijät, jotka yksilöitten elämässä vaaransivat normaalin lapsuuden ja johtivat sen kriminaalista positiosta toiseen. Suojelukasvatus ymmärrettiin nyt lasten itsensä suojelemisena pahantapaisilta teoilta, joihin heitä johtivat huono hoito ja laiminlyönti. Tämän kronologisen syöksykierteen katkaisua pidettiin suojelukasvatuksen kansallisena missiona.¹¹¹

Lakimuutoksia ei kuitenkaan saatu aikaiseksi. Osittain se johtui eduskuntatyön kangertelusta ja lopulta keskeytymisestä vuosina 1908–1916, osittain siitä, että lastenhuollon järjestämisestä ei puolueitten välillä vallinnut yksimielisyyttä. Konservatiiviset puolueet pyrkivät luomaan lainsäädäntöä, joka olisi oikeuttanut yläluokan puuttumisen työväestön perheiden vanhempien oikeuksiin, milloin yhteiskunnan etu – määriteltynä sivistyneistön arvopohjalta - sitä vaati. Käytännössä tämä olisi tarkoittanut voimassa olevan köyhäinhoitolain uudistamista, ei niinkään uudentyyppistä lakia. Työväenpuolueet, joilla oli eduskunnassa enemmistö, kannattivat

---

¹¹⁰ Harrikari 2004, 62–104, 282–283.

¹¹¹ Harrikari 2004, 200–207.

kokonaisvaltaista lastensuojelulakia, johon haluttiin lisätä sosiaalisia parannuksia työväestön olosuhteisiin.¹¹²

Lainsäädäntömuutoksia odotellessaan suurimmat kunnat reagoivat lastensuojelun uudistamistarpeisiin omalta osaltaan. Valtakunnallinen edelläkävijä oli Helsinki, joka sai oman kasvatustalouden jo 1899. Sitä oli tiiviisti kehittämässä lautakunnan myöhempi sihteeri, suojelukasvatuksen tarkastaja Adolf von Bonsdorff. Alkukauden toiminnan pääkohteena olivat Helsingin omat kouluasiirrot pahantapaisille lapsille. Myöhemmin huolta kannettiin koko helsinkiläisen lapsiväestön terveydestä ja kasvatuksesta. Helsingin vanavedessä Suomen suurimpiin kaupunkeihin kehitettiin lasten yhteiskunnallisen huollon organisaatio lastensuojelulautakuntineen, lastentarhoineen, hoitokoteineen ja koulukoteineen.¹¹³

Tampereen lastensuojelulautakunta perustettiin vuonna 1921, kun Tampereen kaupunki halusi keskittää kaiken kunnallisen lastensuojelun yhden hallintoelimen vastuulle. Lastensuojelulautakunnassa oli 11 luottamustoimista jäsentä sekä virkamiestoiminen sihteeri. Puheenjohtaja edusti sosiaalidemokraattista puoluetta. Hän sekä varapuheenjohtaja olivat vuosina 1921–1939 poikkeuksetta miehiä, vaikka lautakunnassa istui pitkäaikaisia naisjäseniä. Rivijäsenenä toimi koko tarkastelujakson yhtä paljon naisia kuin miehiäkin. Lautakunta kokoontui keskimäärin kymmenen kertaa vuodessa. Lastensuojelulautakunnalla oli myös palkatuista toimihenkilöistä koostunut arkipäivisin avoinna ollut pieni kanslia, joka hoiti lastensuojelutoimintaa käytännössä.¹¹⁴ Toiminta selkeytyi vähitellen. Vuodesta 1910 toimineen kasvatustalouden toiminnassa lasten kesäpuutarhoilla ja lainakirjastoilla oli ollut keskeinen sija. Lastentarhoista ja -seimistä sekä niin kutsutuista Maitopisaroista¹¹⁵ oli vastannut Lastensuojeluyhdistys. Sen toiminta kunnallistettiin uuden lastensuojelulautakunnan alaiseksi syksystä 1922 alkaen. Myös sotaorpojen avustaminen siirrettiin lastensuojelulautakunnalle. Vuoden 1923 alusta

---

¹¹² Harrikari 2004, 144–146.

¹¹³ Pulma 1987, 118–119.

¹¹⁴ Tampereen lastensuojelulautakunnan vuosikertomukset 1922–1939.

¹¹⁵ Maitopisara-toimipisteistä jaettiin imeväis-ikäisille sopivaa maitoa. Toiminnasta vastasivat terveydenhoitajat, jotka rupesivat antamaan lapsiperheille myös maksutonta neuvontaa ja pitämään terveystarkastuksia. Myöhemmin työhön lisättiin lääkärikonsultaatiot. Maitopisarot olivat kunnallisten lastenneuvoloitten edeltäjiä.

kaikkien kunnan vastuulla oman kodin ulkopuolella elävien lasten huolto siirrettiin köyhäinhoitolautakunnalta lastensuojelulautakunnalle. Vuonna 1922 voimaanastunut uusi laki avioliiton ulkopuolella syntyneistä lapsista määräsi kunnallisen lastenvalvojan huolehtimaan avioliiton ulkopuolella syntyneiden lasten huollosta, jolloin tehtävän Tampereella sai lastensuojelulautakunnan pitkäaikainen sihteeri ja kanslian johtaja Alpo Lumme.¹¹⁶

Alpo Lumpeeseen (vuoteen 1906 Frans Albert Lindholm) henkilöityi monen käsitys Tampereen lastensuojelusta vuosina 1922–1949. Lastensuojelulautakunnan luottamustoimiset jäsenet vaihtuivat keskimäärin muutaman vuoden välein, vaikka rivijäsenistä muutama pysyi paikallaan paljon pitempääkin. Alpo Lumme sen sijaan oli virkamies, joka hoiti Tampereen lastensuojelulautakunnan sihteerin, kanslian johtajan ja lastenvalvojan toimia lähes kolme vuosikymmentä. Sihteerin asemassa hän esitteli lastensuojelulautakunnan käsiteltäviksi tulleet asiat ja kanslian johtajana lautakunnan kokousten esityslistaa ei ole voitu laatia ilman hänen myötävaikutustaan. Hän oli henkilökohtaisesti tuttu monille lastensuojelun asiakkaille, teki kotikäyntejä, antoi suosituksia, allekirjoitti kaikki maksusitoumukset ja käytti muutenkin huomattavaa virkamiesvaltaa Tampereen lastensuojelussa. Hän myös pääosin vastasi Tampereen lastensuojelulautakunnan yhteyksistä muihin alan toimijoihin. Toimintansa aikana häntä voidaan syystä pitää Tampereen kunnallisen lastensuojelutyön keskeisimpänä vaikuttajana. Vuosina 1933–1949 Alpo Lumme valittiin Mikkelin vaalipiiristä sosiaalidemokraattisen puolueen kansanedustajaksi. Hän ei kuitenkaan luopunut työstään Tampereen lastensuojelulautakunnan palveluksessa, vaikka osa hänen velvollisuuksistaan siirrettiin toimiston muille työntekijöille. Vasta siirryttyään Mikkelin läänin maaherraksi hän jätti työnsä sekä eduskunnassa että Tampereen lastensuojelussa mutta palasi Tampereelle eläkevuosiin.¹¹⁷

Kasvatuslautakunta jätti seuraajansa eli lastensuojelulautakunnan vastuulle kunnallisiin lastenkoteihin ja kunnan maksusitoumuksella yksityiskoteihin sekä muihin laitoksiin

---

¹¹⁶ Tampereen lastensuojelulautakunnan vuosikertomukset 1922–1923.

¹¹⁷ Tampereen lastensuojelulautakunnan vuosikertomukset 1922–1949; Suomen kansanedustajat 1907–2000, 578.

ympäri Suomea sijoitettujen alaikäisten kuntalaisten hyvinvoinnin ja tulevaisuuden. Toiminta laajeni vähitellen. Vuonna 1922 lautakunnalla oli yhteensä seitsemän poikaa valtion kasvatustaloksissa. Lisäksi kaksi lasta oli sijoitettu pahantapaisuuden vuoksi maalle yksityiskoteihin. Lastensuojelulautakunnan vakiinnuttua sen toimiala ja yhteistyöverkosto ulottui lasten köyhäinhoitoon, lastenkoti- ja sijoituskotikotihoidon järjestämiseen, vammaisten lasten huoltoon ja pahantapaisten kasvatukseen, lasten sairaanhoitoon yleis- ja erikoislääketieteessä, alle kouluikäisten lasten terveyden- ja päivähoitoon, kesäsiirtola-, kasvitarha- ja leikkikenttätyöhön. Tampereella asui vuonna 1935 ennen läntisiä alueliitoksia 58 000 asukasta, joista noin kolmannes oli alle 15-vuotiaita. Samaan aikaan lastensuojelulautakunta oli tekemisissä tuhansien lasten kanssa. Lastensuojelulautakunnan vuosikertomuksien mukaan se oli sijoittanut kerrallaan muutamia kymmeniä lapsia kasvatustaloksiin ja koulukoteihin.¹¹⁸

Köyhäinhuollon vastuulle lastensuojelun uudelleenjärjestelyssä jäi Tampereella vain lapsiperheitten taloudellinen avustaminen. Köyhäinhoidon työntekijät kuitenkin tarkkailivat muutakin kuin asiakaskuntansa taloudellista selviämistä. Tampereen lastensuojelulautakunnan pöytäkirjat sisältävät niputtain köyhäinhuoltolautakunnan lähetteitä, joissa sen piiriin kuuluneen perheen lapsi/lapset siirretään lastensuojelulautakunnan vastuulle. Käytännössä köyhäinhuoltolautakunta on näissä tilanteissa arvioinut, että lasten paras olinpaikka ei ollut enää kotona vaan he tarvitsivat voimakkaampia lastensuojelun interventioita – sijoitusperhettä, lastenkotia, sairaalahoitoa tai muuta parantolaa taikka koulukotia. Suhteellisen moni pahantapainen lapsi sijoitettiin koulukotiin köyhäinhuoltolautakunnan ehdotuksesta, mutta vieläkin useammin ”kasvatuksellisista syistä” kunnan hoitoon otettu siirrettiin lastenkotiin.¹¹⁹

Suomen itsenäistymisen ja sisällissodan jälkeen vähitellen aloitettu kansakunnan yhtenäistämisen prosessi mahdollistivat lastensuojelulainsäädännön pitkäjänteisen kehittämisen. Lastensuojelun käytännöissä turvattomien ja pahantapaisten lasten sijaan

---

¹¹⁸ Peltola 2008, 192; Harjula 2003, 151; Tampereen lastensuojelulautakunnan vuosikertomukset 1922–1939, TKA.

¹¹⁹ Tampereen lastensuojelulautakunnan ptk:t 1921–1939. Tampereen lastensuojelulautakunnan arkisto, TKA; Kasvatustaloslapsen.

yhteiskunnallisten interventioiden kohteeksi otettiin koko lapsiväestö. Perhe miellettiin yhteiskunnan perussoluksi, johon kohdistettiin sekä kaikille suunnattuja, normaalisuutta ylläpitäviä palveluja että korjaavia toimenpiteitä niitä tarvitseville.¹²⁰

Lastensuojelulakia saatiin Suomessa kuitenkin odottaa vuoteen 1936 saakka. Pitkäaikainen kiista kunnallisen köyhäinhoidon ja lastensuojelun välillä ratkesi siinä jälkimmäisen eduksi, kun köyhäinhoidolta otettiin pois kaikki muu lasten sosiaalinen huolto paitsi perheitten taloudellinen avustaminen. Laki korvasi edelliset lapsia köyhäinhuoltolaissa ja holhouslaissa koskeneet määräykset.¹²¹

Vuonna 1936 voimaan tullessa lastensuojelulaissa lapsi oli otettava lastensuojelun piiriin, jos

- A) vanhemmat olivat kuolleet tai hylänneet lapsen
- B) lapsi oli ruumiillisesti tai mieleltään viallinen
- C) lapsi uhkasi vanhempiansa sairauden, alkoholin käytön tai ymmärtämättömyyden vuoksi jäädä ilman huoltoa
- D) lasta uhkasi kodissa henkeen terveyteen tai siveyteen kohdistuva vaara
- E) lapsi rikkoi (järjestys)sääntöjä koulussa tai julkisesti eivätkä koulun keinot tehonneet
- F) lapsi oli tehnyt rangaistavan teon.¹²²

Sijoittaminen kunnan valvonnassa yksityiskotiin, lastenkotiin tai lastensuojelulaitokseen - valtion, kuntien ja yksityisten ylläpitämät kasvatuslaitoksiin ja koulukoteihin - jäi edelleen mahdolliseksi. Päätöksen valtion kasvatuslaitokseen sijoittamisesta teki sosiaaliministeriö. Vuoteen 1942 saakka myös tuomioistuimet voivat määrätä lapsen kasvatuslaitokseen. Vasta vuonna 1943 voimaanastuneen lain mukaan nuoret

---

¹²⁰ Harrikari 2004, 287.

¹²¹ Lastensuojelulaki 1936; Lastensuojeluasetus 1936; Harrikari 2004, 184–198.

¹²² Lastensuojelulaki 1936.

rikoksenteijät siirrettiin kokonaisuudessaan lastensuojelun ja suojelukasvatuksen piiriin.¹²³

Lastensuojelun lievimpänä keinona pysyi perheessä tapahtuva neuvonta ja valvonta. Jos lapsen sijoittamista kodin ulkopuolelle ei pidetty välttämättömänä, mutta hänen kehityksensä katsottiin vaarantuneen pahantapaisuuden vuoksi, kunnan oli mahdollista määrätä hänelle suojeluvalvoja. Tampereen lastensuojelulautakunta määräsi suojeluvalvojan vuosittain muutamalle lapselle. Jo ennen lastensuojelulakia Tampereen lastensuojelulautakunta oli useissa tapauksissa jättänyt koulukotisijoituspäätöksen tekemättä ja tyytynyt tarkkailemaan tilannetta. Jos alaikäinen oli pidätetty tai asetettu syytteeseen rikoksesta, laki edellytti kunnallisen lastensuojeluviranomaisen olevan läsnä kuulusteluissa ja oikeudenkäynnissä. Tätä varten Tampereelle palkattiin lain voimaantultua uusi sivutoiminen virkamies.¹²⁴

Koulukotisijoituspolitiikan erityispiirteitä Tampereella

Lastensuojelullisena toimenpiteenä alaikäisen sijoittaminen kunnan valvonnassa yksityiskotiin, lastenkotiin tai lastensuojelulaitokseen jatkui koko tarkastelujakson 1921–1939 ajan. Se oli keskeinen osa Tampereen lastensuojelulautakunnan toimintaa sotienvälisenä aikana, vaikkakin oli pienimuotoista verrattuna esimerkiksi lastenkotisijoituksiin. Koulukotilasten kohdalla sijoituspäätösten luonne vaihteli aineistossa niin paljon, että voidaan perustellusti väittää Tampereen lastensuojelulautakunnan tämäntapaisissa kysymyksissä tulkinneen lakien sille antamia toiminnallisia rajoja niin väljästi kuin se oli mahdollista sosiaaliministeriön lastensuojelutoimiston puuttumatta asiaan.¹²⁵

---

¹²³ Lastensuojelulaki 1936; Lastensuojeluasetus 1936; Laki nuorista rikoksenteijöistä 1940; Laki eräiden lakien voimaantulon lykkääntymisestä 1941; Harrikari 2004, 184–199.

¹²⁴ Tampereen lastensuojelulautakunnan ptk:t 1922–1939. Tampereen lastensuojelulautakunnan arkisto, TKA.

¹²⁵ Kasvatuslaitoslapset. Seuraavissa kappaleissa luvun loppuun asti lähdeaineistona on käytetty Kasvatuslaitoslapset -aineistoa, silloin kun toisin ei ole mainittu.

Käytännössä kasvatustilastointipäätöksissä aloitteellinen osapuoli oli yleensä joko lastensuojelulautakunnan kanslia, köyhäinhoitolautakunta tai kansakouluviranomaiset. Joskus myös poliisi, käräjäoikeuden syyttäjä ja jopa vanhemmat panivat asian vireille. Yhteydenotto tehtiin ensin lastensuojelulautakunnan kansliaan, joka järjesti tarvittavat paperit. Niihin kuului erilaisia todistuksia, opettajan lausunto ja holhoojan kanssa tehtävä sopimus. Kanslian johtaja Alpo Lumme toimin lastensuojelulautakunnan sihteerinä, ja hän esitteli koulukotianomukset lastensuojelulautakunnan kokouksessa.¹²⁶

Säädökset määräsivät, että kasvatustilastointiin voitiin sijoittaa 9-15-vuotiaita lapsia, ja heitä voitiin pitää laitoksessa, kunnes he täyttivät 18 vuotta.¹²⁷ Aineistossa lasten iät vaihtelivat. Tyypillisesti poika sijoitettiin koulukotiin 11–13-vuotiaana, joita oli kaikista pojista 45 prosenttia. Tyttöjen osalta vanhimmat muodostivat suurimman ikäryhmän. Ikärajoista ei aina pidetty kiinni, kuten seuraava taulukko esittää.

Taulukko 1. Vuosina 1922–1939 kasvatustilastointiin sijoitettujen lasten ikä sijoitusvuonna.¹²⁸

Ikä	tytöt	pojat	yhteensä
7		1	1
8		3	3
9	1	9	10
10	2	10	12
11		19	19
12		20	20
13	6	21	27
14	1	16	17
15	4	25	29
16	4	10	14
17	2		2
Yht.	20	134	154

Lähde: Kasvatustilastointilapset.

¹²⁶ Pahloniemen koulukodin ohjesääntö. Tampereen lastensuojelulautakunnan arkisto, kansio G:31, TKA.

¹²⁷ Harrikari 2002, 35–37.

¹²⁸ Iät on laskettu syntymävuoden ja sijoitusvuoden mukaan, millä on merkitystä ikähaitarin ylä- ja alapäässä.

Hakemuksissaan Tampereen lastensuojelulautakunnalle kansakoulu, köyhäinhoitolautakunta ja lastenkodit pitivät koulukotisijoitusta sopivana sijoituspaikkana hyvinkin nuorille lapsille. Lastensuojelulautakunta ei ollut samaa mieltä. Nuori ikä mainittiin usein syyksi kansakoulussa jatkamiseen. Nuorimmat pahantapaisista lapsista sijoitettiin mieluummin lastenkotiin kuin koulukotiin – mahdollisesti myös siksi, että nämä eivät saisi vanhemmilta huonoja vaikutteita. Taulukon ainoa 7-vuotias¹²⁹ oli sijoitushetkellä jo täyttänyt 8 eikä 9 vuoden ikäänsäkään ollut enää pitkä matka. Hänet sijoitettiin kunnan omaan koulukotiin. Palhoniemeen lähetettiin myös taulukon kolme muuta 8-vuotiasta. Joissakin tapauksissa Tampereen lastensuojelulautakunta näyttää katsoneen ikään liittyviä säädöksiä läpi sormien. Se oli kuitenkin eräitten kokemuksien jälkeen hyvin tietoinen siitä, ettei sosiaaliministeriö hyväksynyt alle 9-vuotiaitten sijoituksia eikä antanut niihin valtionapua.

Tuomas Päiviö E. syntynyt 1926

Tuomaksen isä oli ollut tehtaan työmies ja kuollut vuonna 1930. Äiti Helmi ei tämän jälkeen pystynyt huolehtimaan Tuomaasta, joka eli 1931–1935 lastenkodissa. Palhoniemen koulukotiin Tuomas sijoitettiin vain 8-vuotiaana kansakoulun opettajan ja tarkastajan anomuksesta. Sosiaaliministeriö ei kuitenkaan hyväksynyt 8-vuotiaitten poikien sijoittamista koulukotiin. Se lähetti tiukkasävyisen selvityspyynnön sekä Tuomaksen että samaan aikaan eri perheestä 8-vuotiaana sijoitetun Hugo R:n tapauksesta. Lopputuloksena Tuomas ja Hugo voitiin poikkeuksellisesti pitää Palhoniemessä, mutta valtionapua ei heistä lastensuojelulautakunta saanut, ennen kuin pojat olivat täyttäneet yhdeksän vuotta. Hugon perhe esitellään esimerkkitapauksena tässä tutkielmassa jäljempänä.

Kasvatuslaitokseen ei toisaalta olisi pitänyt sijoittaa 16 vuotta täyttäneitä. Käytännössä Tampereen lastensuojelulautakunta toimi kuitenkin usein ohjeitten vastaisesti ilman, että sosiaaliministeriön lastensuojeluosasto kiinnitti siihen huomiota. Poikien osalta 16-vuotiaitten määrä taulukossa on tilastollinen harha; vain yksi oli ehtinyt täyttää 16 vuotta. Taulukossa 15–16-vuotiaiden poikien määrä on kuitenkin suuri, yhteensä 26 prosenttia kaikista pojista. Tampereen lastensuojelulautakunta sijoitti kyseessä olleet nuoret koulukotiin, vaikka heidän laitoksessa oloaikansa muodostui pakosta lyhyeksi. Näille oppivelvollisuutensa suorittaneille nuorille ei ollut tarjolla työtä, jolla he olisivat

---

¹²⁹ Ks. edellisen viitteen selitys.

elättäneet itsensä. Toimenpiteen hyöty saavutettiin siitä, että koulukodissa poikien toivottiin aikuistumisen kynnyksellä tottuvan työntekoon, saavan ammattiopetusta ja oppivan elämäntaitoja tarkkaan valvotuissa olosuhteissa. 18 vuotta täyttäneille, ammattioppia saaneille ja ”kunnollisiksi” kouliintuneille miehille oli tämän jälkeen kohtuullisen helppo löytää työpaikka.

Tyttöjen osalta 15–17-vuotiaitten osuus, 50 % kaikista tytöistä, on paljon suurempi kuin poikien kohdalla ja lisäksi kaavion iät vastaavat todellisuutta paremmin. Tarkasteluajanjaksona Tampereen kaupunki sijoitti neljä 16-vuotiasta ja kaksi 17-vuotiasta tyttöä koulukotiin. Lähteissä ei ole näkyvissä mitään erityistä syytä tällaiseen menettelyyn: Tyttöjen pääasiallinen sijoitusperuste ei esimerkiksi ollut sukupuolinormien vastainen käyttäytyminen tai epäily sellaisesta. Olettamuksien varaan jää myös se, miksi vastaanottava laitos, joka vaihteli, hyväksyi yli-ikäiset neidot – ellei ehkä sen vuoksi, että tavoiteltu paikkaluku saataisiin laitoksessa täyteen. Aikuisikää lähestyneitten ongelmallisesti käyttäytyneitten tyttöjen kykyyn selviytyä ilman voimakasta ohjausta ja kontrollia ei ilmeisesti luotettu. Suvilinnan tyttökoti, johon tamperelaistyttyjä sijoitettiin 1930-luvulla, pystyi myös antamaan jonkinlaista ammattiopetusta.

Eeva Hedvika R. syntynyt 1912 Tampereella

Eeva oli kahdeksanlapsisen perheen nuorin. Perhe hajosi 1920-luvulla. Vanhemmat ja kolme sisaruksista olivat siihen mennessä kuolleet, osa aikuistuneista sisaruksista oli muuttanut Helsinkiin ja veli Rolf (s. 1906) sijoitettu Koivulan kasvatuslaitokseen. Eeva asui vuodet 1922–1926 sijoituskotihoidossa ja sen jälkeen NNKYn tehtaalaishoidossa. Sieltä hänet haluttiin pois kasvatuslaitokseen, koska laitoksen johtajan mukaan Eeva oli ”itsepäinen eikä pysy työpaikoissaan”. Vuonna 1928 Tampereen lastensuojelulautakunta sijoitti Eevan Seimelän tyttökotiin.

Irja Mailis E. syntynyt 1920 Tampereella

Irjan isä Jaakko E. työskenteli aluksi konepajatyöläisenä ja myöhemmin lämmittäjänä. Hänen ja äiti Leenan perheessä oli yksitoista lasta, joista neljä vuosina 1921–1926 syntynyttä kuoli alle 2-vuotiaina. 1930-luvun laman aikana perhe hajosi: äiti muutti Turkuun, isä sairasteli ja Irja ja kaksi muuta sijoitettiin muutamaksi vuodeksi kaupungin lastenkoteihin ja/tai yksityishoitoon. 1935 Irja otettiin uudelleen lastensuojelulautakunnan hoidokiksi ja sijoitettiin pahantapaisuuden vuoksi Suvilinnan tyttökotiin, jossa hän alkoi käydä ammattikoulua. Vuonna 1936 isä, joka myös oli muuttanut Turkuun, pyysi Irjan takaisin hoitoonsa. Siihen ei kuitenkaan suostuttu.

Tampereen lastensuojelulautakunnan sisällä näyttää vallinneen jonkin verran mielipideeroja siitä, millaisille lapsille koulukoti oli oikeastaan tarkoitettu. Asiaa koskevat lainkohdat olivat melko yleisluonteisia ja epämääräisiä, mutta sekin huomioon ottaen Tampereella venytettiin lain tulkintaa pitkälle. Sijoituspolitiikka oli tarkastelujakson ajan käytännönläheinen. Erityisesti apukoululaisille näyttää olleen joskus hankalaa järjestää sopivaa asuntoa ja jatkokoulutuspaikkaa.

Henri Fabian P. syntynyt 1920 Pirkkalassa

Henrin vanhemmilla, sekatyömies Hennolla ja hänen vaimollaan Ulpulla oli neljä lasta. Henno kuoli vuonna 1922. Kahden vanhimman lapsen aikuistuttua Ulpu, joka oli kadunlakaisija, luopui nuorimpienkin huollosta. Henrin veli Pentti sijoitettiin Lausteen Poikakotiin opettajan anomuksesta. Henri itse vietti vuodet 1925–1935 neljässä eri lastenkodissa ja välissä jakson Pitkäniemen mielisairaalassa. Vuonna 1935 hän lopetti apukoulun ja sijoitettiin Palthoniemen koulukotiin lastensuojelulautakunnan äänestyspäätöksellä 6/2. Päätöstä perusteltiin sillä, että Henri tarvitsi säännöllistä valvontaa ja että Palthoniemessä oli mahdollista oppia työntekoa. Vähemmistön mielestä koulukoti ei sopinut sijoituspaikaksi pojalle, joka ei ollut pahantapainen.

Kunnalliselle lastensuojelulle vuoden 1936 lastensuojelulaki antoi käyttöön järeän asean, kun sille tuli mahdolliseksi ottaa lapsen huoltajuus itselleen ja sen mukaisesti sijoittaa lapsi haluamallaan tavalla ilman vanhempien suostumustakin. Aiemmin tämäntyyppinen menettely oli edellyttänyt tuomioistuimen päätöstä ja yleensä tuomiota jostakin rikoksesta.¹³⁰ Aineistossani on ainakin yksi poika, jonka kohdalla tätä lain kohtaa ilmeisesti sovellettiin käytäntöön. On myös mahdollista ja lastensuojelulautakunnan pöytäkirjojen perusteella todennäköistäkin, että neuvottelut lasten vanhempien kanssa vähenivät uuden lain voimaan astumisen jälkeen.

Armas Reino V. syntynyt 1927 Tampereella

Armas oli avioton lapsi. Ilman isää Armas ei silti jäänyt, sillä Saara ja kattohuopatehtaan työmies Seeti, jonka lapsi Armas todennäköisesti oli, virallistivat suhteensa pian Armaksen syntymän jälkeen. Seetin vaimo oli kuollut vuonna 1926, ja miehellä oli elossa viisi alaikäistä lasta. Perhe tipahti lastensuojelulautakunnan huoltoon jo 1920-luvun loppupuoliskolla. Vuonna 1916 syntynyt Urho sijoitettiin ensin lastenkotiin ja pian Lausteen Poikakotiin. Kaksi tytärtä vietti vuodet 1926–1936 Tampereen kaupungin

---

¹³⁰ Lastensuojelulaki 1936; Lastensuojeluasetus 1936; Harrikari 2004, 184–199.

lastenkodeissa. Pojista kolme koki saman kohtalon 1930-luvun laman aikana. Helmikuussa 1938 kansakouluviranomaiset esittivät, että Armas sijoitettaisiin Palhoniemen koulukotiin, koska hän laiminlöi koulunkäyntiään. Vanhemmat eivät vapaaehtoisesti siihen suostuneet mutta lupasivat tehostaa Armaksen valvontaa. Kansakoulun anomus hylättiin ensin. Kun se samana keväänä toistettiin ja Armaksen selitettiin tehneen varkauksia, Armas sijoitettiin Palhoniemeen.

Tuomioistuimet jatkoivat nuorisorikollisten määräämistä valtion kasvatustaloksiin vuoteen 1943, jolloin voimaan astuneessa laissa nuorista rikoksentekeijöistä kaikki alle 15-vuotiaat irrotettiin tuomioistuinkäytännöistä.¹³¹ Tampereella tuomioistuimen ja kunnan lastensuojelun välillä käytiin 1920- ja 1930-luvuilla rajanvetoa siitä, kumman hallintoalaan pikkurikoksiin syyllistynyt nuori tapauskohtaisesti kuului. Tuomioistuimet näyttävät noudattaneen sitä konservatiivista linjausta, että paatuneemmat nuorisorikolliset kuuluivat valtion kasvatustaloksiin mutta nuorimmat ja vähäpätöisimmät, kuten Orvo Adrian L:n, sai kunta hoitaa.

Orvo Adrian L. syntynyt 1929 Riihimäellä

Orvo oli pispalalaispoika, joka kevään ja kesän 1938 aikana teki veljensä Veijon kanssa useita varkauksia. Poliisi vei asian syyttäjän harkintaan, joka todennäköisesti poikien iän vuoksi päätti olla nostamatta syytettä. Tämä kuitenkin suositteli Orvolle Palhoniemen koulukotia. Orvo ja Veijo otettiin kasvatuksellisista syistä lastensuojelulautakunnan hoitoon. Lautakunta sijoitti Orvon Palhoniemeen äänestyspäätöksellä 5/4. Vähemmistö kannatti Orvolle lastenkotia, jonne pikkuväli Veijo siirrettiin.

Ruohonjuuritasolla poliisi oli se viranomainen, joka kohtasi pojat kaduilla, otti kiinni rikoksista epäillyt ja teki esitutkinnan. Poliisi myös päätti sen, milloin lapsi oli syytä asettaa oikeuteen vastaamaan teoistaan ja milloin juttu asian vähäpätöisyyden, lapsen iän tai sosiaalisten syitten vuoksi annettiin raueta alkuunsa. Suurin osa rikkomuksiin syyllistyneistä ja poliisiin käsiin joutuneista tamperelaislapsista ei koskaan päätenyt tuomioistuimen eteen. Tuomarien valta ohitti virkamiesten vallan, joten lastensuojelulautakunnan oli tyydyttävä oikeusistuinten ratkaisuihin. Ei ollut harvinaista, että lapsi oli jo päätetty sijoittaa kunnan holhouksessa koulukotiin, kun oikeus määräsi hänet valtion kasvatustalokseen, ja edellinen päätös purettiin. Seuraava esimerkki, Pekka Adolf ja Osmo Efraim A:n tapaus, on poikkeuksellinen vain sikäli, että mainitut pojat

---

¹³¹ Laki nuorista rikoksentekeijöistä 1940; Laki eräiden lakien voimaantulon lykkäytymisestä 1941.

päätyivät joksikin aikaa Palhoniemeen ja sitä reittiä tarkemmin tutkimieni lasten aineistoon.

Pekka Adolf A. ja Osmo Efraim A. syntyneet vuosina 1923 ja 1925 Tampereella

Matin ja Osmon isä oli lämmittäjä. Kuusihenkinen perhe hajosi vanhempien avioerossa vuonna 1935. Kaksi vanhinta lasta otti huostaansa isä, Pekka ja Osmo päätyivät äidille. Pekka kävi apukoulua. Talvella 1938 Pekka ja Osmo tekivät yhteistuumin useita varkauksia, minkä johdosta Tampereen lastensuojelulautakunta päätti äidin suostumuksella sijoittaa heidät Palhoniemeen. Ennen kuin poikia ehdittiin viedä koulukotiin, heidät tuomittiin Tampereen raastuvanoikeudessa valtion kasvatustalokseen. Tuomion täytäntöönpanoa odottaessaan Pekka ja Osmo ehtivät kuitenkin suorittaa uusia murtoja ja muita rikoksia. Poliisiviranomaiset pyysivät Tampereen lastensuojelulautakuntaa ottamaan pojat toistaiseksi Palhoniemeen, mihin suostuttiinkin.

Alaikäisten ”tutkintovankeutta” tai muita väliaikaisia internointeja vuoden 1936 lastensuojelulaki ei tuntenut. Pekka ja Osmo A:n lisäksi tutkielmani aineistossa on kuitenkin muutamia muitakin lapsia, joihin tällaista menettelyä sovellettiin.

Eero Aatos K, syntynyt 1922 Tampereella

Eero oli kuusihenkinen perheen toiseksi nuorin lapsi. Isä Armas kävi töissä kenkätehtaalla. Kesällä 1938 Eeroa syytettiin vakavista varkauksista ja hänet sijoitettiin viikoksi Palhoniemeen. Kun oikeus totesi Eeron syyttömäksi, hänen vapautettiin koulukodista. Aineistossa Eero K. oli ainoa poika, joka joutui koulukotiin 16-vuotiaana ja hänen oleskelunsa siellä jäi muutaman päivän mittaiseksi.

Hakiessaan oppilaitaan koulukoteihin kansakouluviranomaiset eivät näytä aina kiinnittäneen huomiota näitten kunnalliseen kotipaikkaoikeuteen. Lastensuojelulautakunta sen sijaan piti kiinni hallinnollisista säädöksistä ja määräyksistä. Esimerkiksi Palhoniemen koulukodin ohjesäännössä todettiin, että koulukoti oli tarkoitettu ainoastaan tamperelaisille pojille. Linjaus aiheutti sellaisten koulukotihakemusten hylkäämisiä, joissa asianomainen poika asui Tampereella mutta kotipaikkaoikeus oli muualla. Tampereen kansakoulua tämä asiantila ei miellyttänyt eikä aina lasten kotikuntiakaan. Jo 1936 tehtiin valtuustossa kansakouluviranomaisen ja lastensuojelulautakunnan aloitteesta uusi päätös, jonka mukaan ulkopaikkakuntalaisia voitiin ottaa kunnan koulukotiin, jos kotipaikkakunta suostui korvaamaan kulut. Viimeksi mainittu lisäys oli tärkeä lastensuojelulautakunnalle. Aika ajoin Tampereen

lastensuojelulautakunta oli nimittäin joutunut havaitsemaan, että jos se osoitti liiallista oma-aloitteellisuutta ulkopaikkakuntalaisiin lapsiin, kulut toimenpiteistä lankeisivat sen omalle vastuulle. Lastensuojelulautakunnalle opettavaisen kokemuksen muodostivat kaksoset Eino ja Reino.

Eino Verner ja Reino Akusti K., syntyneet 1917 Pohjois-Pirkkalassa

Einon ja Reinon äiti Senja oli silittäjä. Isä August oli levyseppä mutta istui vuodesta 1920 alkaen vankilassa. Perheeseen kuului lisäksi äidin avioton tytär Mailis. Lapsuutensa Eino ja Reino viettivät Pispalassa. 11-vuotiaina Tampereen kaupunki sijoitti heidät Lausteen Poikakotiin. Poissaolevalla isällä oli kuitenkin kotipaikkaoikeus Raumalla, joka yritettiin saada korvaamaan kustannukset. Rauma vei asian hallinto-oikeuteen, jonka päätös kuului: Kasvatustuloshoitoa ei voitu pitää köyhäinhoitolain tarkoittamana köyhäinhoitona, jonka kustansi asianomaisen kotipaikka.

Rauman kunnan kielteinen kanta oli poikkeuksellinen ja johtui todennäköisesti siitä, että sijoituspäätöksestä ei neuvoteltu sen kanssa etukäteen. Tavallisesti Tampereen lastensuojelulautakunnan yhteistyö muitten kuntien viranomaisten kanssa sujui koulukotisijoituksissa kitkattomasti. Tampereen näkökulmasta näytti pikemminkin siltä, että ei ollut pienten kuntien etujen mukaista torjua tarjottua laitospaikkaa tapauksissa, joissa kansakoulu oli päätenyt erottamaan Tampereella koulua käyvän lapsen. Yleensä Tampereen lastensuojelulautakunta ei kuitenkaan sijoittanut ulkopaikkakuntalaista lasta koulukotiin varmistamatta ensin, että tämän kotikunta suostui korvaamaan kulut.

Jonni Luukas S. syntynyt 1921 Tampereella

Jonni oli Elina-äitinsä avioton ainokainen. Elina kuoli Jonnin ollessa 5-vuotias. Jonni sai kuitenkin kodin äitinsä vanhempien luona ja kasvoi äitinsä nuorempien sisarusten toverina. Äidin ja isovanhempien kotikunta oli Pohjois-Pirkkala, mutta Jonni kävi koulua Tampereen apukoulussa. Vuonna 1933 Jonni pidätettiin kaksi kertaa kerjäämisen vuoksi. Apukoulu anoi samana vuonna hänen siirtämistään koulukotiin. Lastensuojelulautakunta ei tähän suostunut, eikä siirtoon katsottu olevan riittäviä perusteitakaan. Vuonna 1934 tehtiin uusi päätös: Jonnille haettiin paikkaa valtion kasvatustuloslaitoksessa, koska Pohjois-Pirkkala suostui korvaamaan kulut.

Yleensä Tampereen lastensuojelulautakunta näyttää tehneen päätökset koulukotisijoituksista harkinnan jälkeen ja tapauskohtaisesti. Monien lasten kohdalla se hankki lisäselvityksiä tai jäi tarkkailemaan tilannetta. Lautakunta ja sen työkaluna kanslia

pystyivät kuitenkin myös kiireellistä toimintaa vaativiin ratkaisuihin. Aineiston joittenkin lasten kohdalla perheen tilanne kriisiytyi yhtäkkiä ja sijoitukset toteutettiin nopeasti.

Timo Aleks N. syntynyt 1921 Messukylässä

Timon vanhemmilla, seppä Karl N:llä ja hänen vaimollaan Annilla oli kolme lasta, joista Timo oli vanhin. Vuonna 1933 poliisi antoi Timolle kaksi kertaa varoituksen törkeästä varkaudesta. Timo kävi myös epäsäännöllisesti koulua. Samoihin aikoihin isä joutui vankilaan suorittamaan juopumussakkoa. Hänen siellä ollessaan äiti yllättäen sairastui ja jouduttiin toimittamaan kunnalliskodin sairaalaan, jossa tämä kuoli. Lapsista, joista nuorin oli 6-vuotias, ei huolehtinut tässä vaiheessa kukaan, joten köyhäinhoitolautakunta painosti lastensuojelulautakuntaa hakemaan lapset välittömästi kotoaan. Näin tehtiinkin. Kaikki lapset siirrettiin kaupungin lastenkotiin, mutta Timo oli siellä vain muutamia päiviä ennen kuin hänet toimitettiin Pahloniemen koulukotiin.

Pahantapaisuus koulukotisijoituksen perusteena

Tampereen lastensuojelulautakunnan kasvatuslaitoksiin/koulukoteihin lähettämien lasten pahantapaisuuden luonne käy aineistosta ilmi satunnaisesti. Esimerkiksi kansakouluviranomaisen käyttämiä hakemuslomakkeita ei ole arkistoitu, vaikka joitakin niistä on säilynyt pöytäkirjoihin liitettyinä erityisesti 1920-luvun ajan. Kokonaisuutena eri asiakirjoista saa kuitenkin kohtuullisen hyvän käsityksen siitä, mitä kasvatuslaitossijoitukseen johtanut pahantapaisuus Tampereen lastensuojelussa tarkoitti.

Kansakoulun läheteissä suurena huolenaiheena esiin nousee epäsäännöllinen koulunkäynti ja koulutehtävien laiminlyönti, toisten oppilaitten häiritseminen ja auktoriteettien uhmaaminen. Myös oppilaitten vapaa-ajanviettotapoja tarkkailtiin. Kadulla aikaansa viettävä ja sen epäviralliseen talouteen liittynyt lapsi herätti sekä opettajan että lastensuojelulautakunnan huolen ja huomion. Varastaminen, kerjääminen ja katukaupustelu on mainittu lähteissä usein hakemuksen perusteluna. Joskus kuvataan vallaton lapsi, jota vanhempi ei pysty yrityksistään huolimatta hallitsemaan. Joissakin tapauksissa akuutti tilanne näyttää laukaissees opettajan pitkään kyteneen tyytymättömyyden.

Väinö Taavetti T. syntynyt 1910 Tampereella

Väinön perhe oli hajonnut: Äiti Katariina oli tuberkuloosiparantolassa, isä kunnalliskodissa. Väinö itse kuten muutkin perheen alaikäisistä lapsista asui lastenkodissa. Kansakoulun opettaja pyysi lastensuojelulautakuntaa sijoittamaan Väinön kasvatustiloihin kuvaten tätä salakähmäiseksi, kiivaaksi ja riitaisaksi. Hän kiroili. Väinö ei 13-vuotiaana osannut kunnolla lukea eikä kirjoittaa, mitä opettaja piti pikemminkin haluttomuudesta kuin taidosta johtuvana. Koulussa Väinö ei pysynyt eikä lastenkodissakaan, sen sijaan viihtyi hyvin kaduilla. Hän teki pieniä kepposia mutta ei rikoksia.

Toivo Johannes K. syntynyt 1914 Tampereella

Toivon vanhemmat Jenny ja Valdermar muuttivat Tampereelle Saarijärveltä. Isä oli entinen suutari, joka Tampereelle tultuaan kävi työssä kenkätehtaassa. Toivo oli perheen kahdeksasta lapsesta viides. Sisaruksista kaksi kuoli imeväisiässä ja kaksi muuta sisällissodan aikana. Väinö menestyi koulussa kaikissa oppiaineissa huonosti, mikä ei ihmetytä, koska opettajan mukaan hän oli yhden lukukauden aikana poissa yli sata tuntia. Parhaiten Väinön tavoitti kadulta, jossa hän kerjasi ja kaupitteli milloin mitäkin. Toivo oli saanut useita muistutuksia koulussa näpistelystä. Opettaja kärsivällisyys lienee loppunut viimeistään siinä vaiheessa, kun hän itse joutui varkauden uhriksi. Rangaistukset eivät olleet tehonneet Väinöön. Kasvatustiloihinsa opettaja lisäsi, että vanhemmat eivät poikaa hallinneet eivätkä yleensä tietäneet, missä tämä liikkui. Vuonna 1925 Väinö sijoitettiin Lausteen Poikakotiin.

Väinö Johannes T. syntynyt 1918 Turussa

Väinön vanhemmilla sekatyömies Abiella ja Hannalla oli seitsemän lasta. Vanhemmat olivat kotoisin Tampereelta mutta muuttaneet välillä Turkuun, jossa osa lapsistakin syntyi. Opettajan hakemuksessa Väinöä luonnehdittiin sekä pahantapaiseksi että rikolliseksi lapseksi, joka laiminlöi koulua ja käyttäytyi röyhkeästi ja häiritsevästi opettajia kohtaan, on erittäin väkivaltainen muita lapsia kohtaan ja on tehnyt kaksi ryöstöä kadulla. Edellisellä viikolla Väinö oli koulun päätyttyä hakannut erään lapsen lähes tainnoksiin. Opettaja oli haastatellut silminnäkijöitä, joista eräs hänen mukaansa oli todennut: *”Kai se olisi sen tappanut, ellei apua olisi tullut.”* Poikkeuksellisen voimakas kuvaus täytti tarkoituksensa: Väinö sijoitettiin Lausteen Poikakotiin 11-vuotiaana ja siirrettiin myöhemmin Pahlonniemeen Kuruun. Veljeksistä Matti ja Juho seurasivat vuonna 1933. Vanhemmat eivät siirtoa halunneet.

Poliisi teki kuukausittain ilmoitukset lastensuojelulautakunnalle kaikista alaikäisistä rikoksentekijöistä. Rikokset olivat tavallisesti hyvin pienimuotoisia: näpistelyjä, kerjäämistä, oleskelua vieraalla paikkakunnalla ilman holhoojaa sekä yön viettämistä julkisella paikalla. Toisinaan pidätyksiä seuranneet varoitukset perustuivat pikemminkin etsivän suojelupoliisin oletuksiin kun asianmukaiseen näyttöön, mutta vakavammat

tapaukset poliisi siirsi oikeuden tuomittaviksi. Lastensuojelulautakunta suhtautui ankarammin holhouksessaan jo entuudestaan oleviin sekä lapsiin, joitten perhe sai köyhäinapua. Esimerkkitapauksen, Yrjön, rikkeet saivat vähitellen vakavampia muotoja.

Yrjö Akseli M. syntynyt 1913 Tampereella

Yrjön isä oli kirjanpainaja. Kotona oli kahdeksan lasta, joista Yrjö oli vanhin. Perhe asui Tampereen kaupungin vuokra-asunnossa, johon kuului kaksi huonetta. Vuonna 1925 opettaja pyysi, että lastensuojelulautakunta sijoittaisi Yrjön kasvatuslaitokseen. Anomuksessa todetaan, että Yrjö oli varastanut isältään rahaa ja sekä koulusta että kotoaan tavaroita, joita hän oli sitten kaupitellut kaduilla. Koulussa edistys oli heikkoa. Poliisi pidätti Yrjön näpistelystä. Yrjö sijoitettiin Lausteen Poikakotiin. Seuraavana vuonna hän karkasi kotiinsa. Äiti kirjoitti lastensuojelulautakunnalle ja pyysi, että poika saisi jäädä. Lautakunnan tiedusteluun poikakodin johtaja lähetti usean työntekijän arviot, joita parhaiten kuvaa johtajan toteamus: ”Meille kaikille on helpotus, jos Yrjö jää pois.” Tampereen kansakouluviranomaiset kuitenkin kieltäytyivät huolimasta Yrjöä takaisin, joten hänet palautettiin Lausteelle. Vuonna 1927 Yrjö vapautui Lausteen Poikakodista mutta tuomittiin pian useiden varkauksien vuoksi valtion kasvatuslaitokseen.

Lastensuojeluviranomaisten kanssa poliisi teki yhteistyötä, milloin laki sitä edellytti. Kotipaikkakunniltaan kiertelevien lasten kuljetukset omille paikkakunnille hoiti lastensuojelulautakunta, ja vuodesta 1936 lähtien lastensuojeluviranomaisen läsnäolo alaikäisten kuulusteluissa ja tuomioistuinkäsittelyissä oli välttämätöntä. Poliisille näyttää kuitenkin olleen tavallisempaa pitäytyä esitutkinnassa kuin toimia aktiivisesti lastensuojelutyössä. Vain poikkeustapauksissa, kuten Ensio Hemminki B:n kohdalla, se ryhtyi neuvottelemaan lastensuojeluviranomaisten kanssa jatkotoimenpiteistä, jotka koskivat sen käsien kautta kulkeneita alaikäisiä rötöstelijöitä.

Ensio Hemminki B. syntynyt 1912 Tampereella

Ensio äiti Rauha oli leski, jolle Ensio syntyi avioliiton ulkopuolella. Pian tämän jälkeen Rauha meni uudelleen naimisiin työmies Kustaa B:n kanssa, joka ei tunnustanut Ensiota lapsekseen mutta antoi tälle sukunimensä. Ensio sai yhden veljen. Äiti kuoli 1920, ja lapset sijoitettiin lastenkotiin. Kustaa kuoli 1926. Vuotta 1927 Ensio ei enää viettänyt Metsolassa mutta ei hänellä ollut asuntoa muuallakaan. Kun Ensio sai ehdonalaisen tuomion varkaudesta, poliisi siirsi hänet lastensuojelulautakunnan huoltoon maininnalla: ”aivan varaton ja ilman kotia ja vanhempia ja jos hän näin ollen joutuu turvattomana kadulle, on miltei varmaa, että hän olosuhteiden pakottamana tekee taas jonkun uuden rikoksen.” Kanslia sijoitti Ension Lausteen Poikakotiin kuukautta ennen hänen 16-vuotispäiväänsä.

Tyttöjä sijoitettiin kasvatustiloihin huomattavasti poikia vähemmän. Ilmiö on yleiseurooppalainen ja myötäilee tyttöjen tekemiä rikostilastoja jo sadan vuoden ajan. Se on myös kiinnittänyt tyttöjen rikollisuutta tutkijoiden huomion. Tutkimuksessa on ollut tyypillistä selittää ilmiötä sillä, että tyttöjen kasvatuksen normit ja tavoitteet asetettiin tulevaa perheenäidin roolia silmällä pitäen. Euroopassa yleensä kuten Suomessakin käsite rikollinen sisälsi maskuliinisen esioletuksen. Tytöt sen sijaan miellettiin pikemminkin laiminlyödyiksi ja moraalisesti vaaranalaisiksi kuin rikollisiksi. Siten tytöt olisi pahantapaisinkin hoidettu virallisen järjestelmän ulkopuolella. Aikalaisten huomio suuntautui tyttöjen moraalirikkeisiin, jotka raporteissa eivät kuitenkaan päätyneet rikostilastoihin.¹³²

Vuorelan kasvatustilasta tutkimuksensa lähtökohtana käyttänyt Kaisa Vehkalahti pitää tulkintaa kuitenkin yleistävänä. Vuorelan tytöille tarkoitettua kasvatustilasta saadun ja esimerkiksi englantilaisen Pamela Coxin aineistoon nojaten hän esittää, ettei tyttöjen ja poikien normirikkomukset poikenneet toisistaan niin paljon kuin on oletettu. Suurin osa valtion kasvatustiloihin lähetetyistä tytöistä niin Suomessa kuin 1900-luvun alun Englannissa oli syyllistynyt erilaisiin omaisuusrikoksiin. Seuraavaksi tavallisinta oli koulun laiminlyönti ja sääntöjen rikkominen, valehtelu ja karkailu kotoa. Kun tytöille suunnatun Vuorelan ja vastaavan pojille tarkoitettun Koivulan kasvatustiloksen vastaanottopäätöksiä vertaa toisiinsa, on huomattava, että molemmissa pääosan sisään otetuista muodostivat juuri omaisuusrikoksiin syyllistyneet. Jos tyypillisesti maskuliinisinä pidetyt väkivaltaisuuteen ja alkoholin käsittelyyn liittyvät rikkomukset jätetään huomiotta, erot tyttöjen ja poikien normirikkomusten välillä kapenevat oleellisesti. Mahdollisesti tyttöjen pahantapaisuus yhdistettiin heidän seksuaalisuuteensa silloinkin, kun tällaista yhteyttä ei ollut. Tämä näkyy esimerkiksi kasvatustiloihin lähetettyjen tyttöjen sukupuolimoraaliin kohdistetuissa epäilyissä, jotka useimmissa tapauksissa pohjautuivat kuitenkin huhupuheisiin ja joita raporteissa käytettiin tarkoitushakuisesti.¹³³

---

¹³² Vehkalahti 2008, 57–65.

¹³³ Vehkalahti 2008, 85–93.

Tyttöjen koulukotisijoitusten syyt on Tampereen lastensuojelulautakunnan arkistomateriaaliin kirjattu huomattavasti harvemmin ja yleisluontoisemmin kuin poikien. Esimerkiksi kansakoulun tekemistä läheteistä löydettiin vain yksi. Vehkalahten tutkimassa Vuorelan tyttökoulun aineistossa kuntaviranomaisten Vuorelaan lähettämät tytöt olivat moniongelmaisia mutta eivät välttämättä syyllistyneet rikoksiin. Huonot kotiolot kuten huoltajan sopimaton käytös – alkoholismi, väkivaltaisuus, elatuksen laiminlyönti ja epäilyt sukupuolisuhteista – voivat jo sinällään johtaa koulukotisijoitukseen mutta etenkin silloin, kun siihen yhdistyi tytön oma hankalaksi koettu käytös.¹³⁴ Vehkalahten tuloksia on kuitenkin vältettävä yleistämästä kaikkiin kuntaviranomaisten koulukoteihin sijoittamiin tyttöihin. Esimerkiksi Tampereen lastensuojelulautakunta sijoitti vuosien 1922–1939 aikana Vuorelaan vain kolme tyttöä. Ainoana tytöille tarkoitettuna valtion kasvatustaloksesta Vuorela ei ollut samassa asemassa kuin muut tyttöjen koulukodit. Tuomioistuimet täyttivät osan paikoista. Tytön sijoittaminen yksityiseen koulukotiin oli ensisijaisesti kuntien lastensuojeluviranomaisten ja tyttökodin välinen toimenpide, johon valtio tuli mukaan lähinnä osallistumalla rahoitukseen. Sen sijaan silloin, kun kuntaviranomaiset halusivat sijoittaa tytön Vuorelan kasvatustalokseen, päätöksen ja valikoinnin teki sosiaaliministeriö.¹³⁵

Useimmat koulukoteihin sijoitetuista tytöistä olivat lastensuojelulautakunnan aikaisempia holhokkeja tai lähete oli tullut köyhäinhuoltolautakunnalta, jonka asiakaskuntaan tytön perhe kuului. Lastensuojelulautakunnan pöytäkirjoissa syiksi tyttöjen kasvatustalossijoitukseen mainitaan tavallisesti vain ”kasvatukselliset syyt” tai ”pahantapaisuus”. Se, mitä edellä mainitut määreet ovat saattaneet pitää sisällään, voidaan päätellä Kerttu Kaarina O:n esimerkistä. Vähemmän tavanomainen tapaus on ollut Taina Margareeta Y.

---

¹³⁴ Kaikkien Vuorelaan tulleitten tyttöjen kohdalla tilanne oli erilainen. Esimerkiksi vuonna 1915 Vuorelaan sijoitetuista tytöistä oli syyllistynyt omaisuusrikoksiin. Loppuosaa syytettiin muassa tuhopoltoista sekä kuoleman aiheuttamisesta joko tuottamuksellisesti tai tahallisesti. Sukupuolimoraalin normien rikkomisen vuoksi valtiolliseen kasvatustalokseen oli sijoitettu vuonna 1915 kaksi prosenttia Vuorelan oppilaista. Vehkalahti 2008, 85–93.

¹³⁵ Vehkalahti 2008, 53–57, 66–74.

Kerttu Kaarina O. syntynyt 1912 Tampereella

Kerttu oli äitinsä Lainan avioton ainokainen. Laina kuoli helmikuussa 1925, jolloin Kerttu sijoitettiin Rouvasväen Yhdistyksen lastenkotiin. Siellä häneen ei oltu lainkaan tyytyväisiä. Opettaja kuvasi Kerttua epärehelliseksi, itsekkääksi ja laiskaksi sekä edistymisessään välttäväksi. Kerttu sijoitettiin Vuorelaan keväällä 1925.

Taina Margareeta Y. syntynyt 1913 Pirkkalassa

Tainan isä Niilo oli yövartija ja äiti Valma työssä ravintolassa. Perheessä oli viisi lasta, joista vanhin oli isän ensimmäisestä avioliitosta. Vanhemmat sairastelivat. 15-vuotiaana Taina kävi työssä asiatyttönä mutta asui kotonaan. Poliisin ilmoituksen mukaan hän ja eräs toinen tyttö oli pidätetty kadulta kaksi kertaa kello kolme yöllä, epäilty prostituutiosta ja varoitettu siveysoasastossa. Tampereen lastensuojelulautakunta päätti sijoittaa Tainan Seimelän tyttökotiin, mutta ennen sitä häntä jouduttiin hoitamaan sairaalan veneeristen tautien [sukupuolitautien] osastolla. Vuotta myöhemmin Taina jouduttiin tartuntavaaran vuoksi siirtämään Seimelästä Helsingin Kaupunkilähetysten naissiirtolaan Rajamäelle.

3. Monenlaisia lapsia

Sisällissodan jälkeisestä kansallisesta yhtenäistämiskäytännöstä huolimatta Suomeen jäi jyrkkiä poliittisia, yhteiskunnallisia ja kulttuurisia kahtiajakoja. Köyhyys säilyi rakenteellisena piirteenä ja jakoi yhteiskunnan hyvä- ja huono-osaisiin. Lapsen oma terveys, perheen varallisuus ja kulttuuritausta vaikuttivat lasten koulunkäyntiin ja tulevaisuuden mahdollisuuksiin.¹³⁶

Marginaaliin tipahtaneen lapsiperheen ja lastensuojelulautakunnan kohtaaminen ei ollut ristiriidatonta. Suhdetta dominoi virkamiesvaltaa käyttävä lautakunta, mutta käytännöt muotoutuivat päivittäisissä kohtaamisissa. Lastensuojelulautakunta joutui toteamaan, että se ei pystynyt yksisuuntaisesti muokkaamaan asiakaskuntansa tilannekuvaa ja toimintastrategioita. Ankeissa elämänoloissa kamppailevat perheet kohdistivat lastensuojeluun monenlaisia mielikuvia ja odotuksia, ja toisinaan syntyi tilanteita, joissa olosuhteet pakottivat lastensuojelulautakunnan sopeutumaan niihin.

---

¹³⁶ Tuomaala 2004, 47–52, 351–352.

Tampereen lastensuojelulautakunta ei mielellään sijoittanut lapsia koulukotiin ilman vanhempien suostumusta – vuoteen 1936 saakka siihen olisi tarvittukin tuomioistuimen päätös. Kaikki vanhemmat eivät mielellään luopuneen lapsestaan ja holhousoikeudestaan tähän, minkä johdosta suhteellisen monet lastensuojelulautakunnan päättämät koulukotisijoitukset kariutuivat. Toisaalta jotkut, kuten Eetu Ilmari W:n isä, kääntyivät oma-aloitteellisesti lastensuojelulautakunnan puoleen saadakseen lapsensa koulukotiin.

Eetu Ilmari W. syntynyt 1908 Tampereella

Eetun vanhemmat erosivat, kun hän oli kahdeksan vuotta vanha. Eetu oli ainoa lapsi. Hän jäi erossa ensin äidille ja muutti tämän kanssa Viipuriin, jossa äiti avioitui uudelleen. Vuonna 1922 Eetu muutti takaisin Tampereelle isän luo. Kauaa ei isä jaksanut Eetua kasvattaa, vaan pyysi lastensuojelulautakuntaa lähettämään Eetun kasvatuslaitokseen perustellen: ”On heittäytynyt kaikenlaisen pahuuden tielle. Kuten Warkauden y.m. Ja eikä ota neuvosta eikä kurituksesta parantuakseen.” Eetu sijoitettiin Järvilinnan vastaanottokeskuksen kautta Koivulan kasvatuslaitokseen vuosiksi 1923–1926.¹³⁷

Vanhempien aktiivisuus näkyy myös sijoitusten päättymisessä. Nuorta ei yleensä vapautettu koulukodista ennen 18 vuoden ikää, mutta silloin kun näin tapahtui, syynä oli aina vanhemman esittämä toivomus. Ensimmäinen anomus ei yleensä tuottanut tulosta, vaan vanhemmat kävivät tunteisiin vetoavaa kamppailua asiastaan. Tehokkainta oli, jos nuori tuki asiaa karkaamalla kotiinsa. Toistuvasti karkailevia lapsia lastensuojelulautakunta ei lopulta jaksanut palauttaa koulukotiin, jos vanhemmat halusivat pitää lapsen luonaan. Aina ei vanhempikaan tosin tietänyt, mitä tahtoi, kuten Kalervo B:n tapaus osoittaa.

Kalervo Alarik B. syntynyt 1909 Lavialla.

Kalervon isä oli kuollut vuonna 1915. Perheen viidestä lapsesta yksi kuoli vauvana. Vuonna 1924 äiti Olga oli välillä työtön ja välillä kävi Tampereen kaupungin hätäaputoissa. Sisaruksista Hertta (10 v.) ja Taavi (11 v.) oli sijoitettu 1923–1924 lastenkotiin. Olga kirjoitti lastensuojelulautakunnalle: *pyyrän että eikö sitä hommattaisi Kasvatuslaitokseen sillä se on siksi häijy täällä kotona enkä saan mitään tekemään muuta kuin aina huutaa ja räyhää... sitä parei mitä pikemmin...* Anomus ei ensin tuottanut

---

¹³⁷ Tässä luvussa lähteenä on käytetty Kasvatuslaitoslapset –aineistoa, milloin toisin ei ole mainittu. Aineiston henkilönimet on muutettu, muuten esimerkkitaupukset ovat todenmukaisia.

tulosta, mutta kun opettajakin yhtyi siihen, Kalervo sijoitettiin Järvilinnaan. Sinne hän jäikin, vaikka äiti alkoi pian kirjoitella rukoilevia kirjeitä, joissa pyysi poikaansa takaisin.

Kalervo B:n kohdalla sijoituspäätöksen lopullinen peruste näyttäisi löytyneen epäkunnioittavasta käyttäytymisestä häntä huoltavaa aikuista kohtaan. Sellaisena Kalervo ei täyttänyt kunnollisen lapsen normeja. Perustelu on kasvatustieteellisen sijoituksen syynä erikoislaatuinen ainakin tämän tutkielman aineiston valossa.

Kaksi kirjettä Tampereen lastensuojelulautakunnalle

”Se on ollu tuskaa kun on ollu sulut ja lakot ja kapina ja vankeudet mutta on koetettu maksaa kylläpäähän kunta maksaa takaisin.”

Näin kuvasi 1930-luvun laman aikaan Emilia K. suuren perheensä pitkäaikaisia vaikeuksia ja turhautumistaan Tampereen köyhäinhuoltoon ja lastensuojeluun. Perhe kuului lastensuojelulautakunnan monivuotisiin asiakkaisiin. Perheenjäseniin kuuluivat konepajatyömies Fredrik, kolme lasta miehen ensimmäisestä avioliitosta sekä vaimovainajan au-lapsi Usko, toinen vaimo Emilia sekä uudessa avioliitossa syntyneet kaksi tytärtä. Usko vietti vuodet 1923–1925 kunnan lastenkodeissa ja siirrettiin 1925 Lausteen Poikakotiin. Isäpuoli ei siirtoa hyväksynyt. Marraskuussa 1925 Fredrik kirjoitti ensimmäisen kirjeen lastensuojelulautakunnalle. Kirjeen varsinainen tarkoitus oli vapauttaa isä Uskon koulukotimaksuista ”joita en parhaalla tahdollakaan pysty maksamaan”. Samalla Fredrik kertoo perheen olosuhteista. Isä elätti niukoilla tuloilla yksin perhettään, joista vanhin tytär oli sijoitettu maalle ja neljä nuorinta asui kotona. ”Surulla täytyy sanoa, että ne ovat menossa Uskon jälkiä, vaikka niillä on ruokaa ja vaatetta.” Usko oli lapsista vanhin ja ikänsä puolesta olisi jo voinut osallistua perheen toimeentulon hankkimiseen, mutta sen sijaan hänestä täytyi maksaa kunnalle. Fredrik vapautettiin koulumaksuista, mutta kirjeellä oli myös isän kannalta kielteisiä seurauksia: Kaksi lasta määrättiin lastenkotiin.

Toista kirjettä K:n perheeltä Tampereen lastensuojelulautakunta käsitteli marraskuussa 1931. Kirje sisälsi kaksi osaa, joista toinen oli Fredrikin ja toinen Emilian allekirjoittama.

Isän pelot olivat toteutuneet. Lapsista Pentti oli siirretty lastenkodista ensin Pitkäniemen mielisairaalaan ja viimeksi Palhoniemen koulukotiin. Isä ei ollut halunnut luopua pojan huoltajuudesta ja sanoo suostuneensa siihen vasta, kun lastensuojelulautakunnan sihteeri ja toimiston johtaja Aarre Laatto oli uhannut häntä työpaikan ja kunnallisen asunnon menettämällä. Fredrik K. oli käynyt Pitkäniemessäkin ja kuullut lääkäriltä, ettei perusteita Pentin pitämiseen siellä ollut. Sitten Pentti oli karannut sairaalasta, tehnyt matkallaan varkauksia ja joutunut Palhoniemeen. Isä oli katkera, koska kumpikaan koulukoteihin sijoitetuista lapsista ei ollut saanut käydä kansakoulua loppuun.¹³⁸ Jos koulunkäynti oli katkonaista, leimasi se lapsen asemaa, tulevaisuudennäkymiä ja suhdetta muihin lapsiin.¹³⁹

Emilia katsoi asioita toiselta kannalta, mihin ehkä vaikutti se, ettei kumpikaan pojista ollut hänen omiaan. Hänen mielestään kunnan hoidossa sinänsä ei ollut mitään vikaa mutta lastensuojelulautakunnan tavassa puuttua perheen asioihin oli. ”Toivon vaan että ihmiset saisivat pitää kotirauhansa että ei siihen sekaannuttaisi jos lapsilla on varastamis halu sillä niitä on isoja kavaltajia eikä viedä hullujen huoneelle.” Perheen taloudellista tilannetta hän piti vaikeana, kun mies oli työtön ja lapsista yksi tarvitsi jatkuvaa lääkärin hoitoa. Vanhemmat vapautettiin Pentin koulukotimaksuista toistaiseksi.

Usko ja Pentti kasvoivat perheessä, jonka tarina sisälsi lähes kaikki tyypillisen epätyypillisen työläisperheen piirteet. Perheen alaluokkaisuuden ulottuvuuksiksi erottuvat työttömyys, köyhyys, sairaus ja kuolema, aviottomuus, uusperheellisyys, lasten koulunkäynnin vaikeuksia, kunnallisen lastensuojelun asiakkuus, sisällissotaa seurannut vankeus sekä lasten pikkurikollisuus. Kunnalliseen (köyhäin)apuun ei suhtauduttu suopeasti, sillä vastikkeellisena sen koettiin perivän perheeltä liian korkeita maksuja vain joutuakseen lisäämään muuta tukea. Tässä luvussa Uskon ja Pentin perheen ongelmat suhteutuvat tehdaskaupungin olosuhteisiin yleensä. Pahantapaisten lasten lapsuutta käsitellään perhesuhteiden, perhekoon ja kuolleisuuden, työn ja toimeentulon, koulukotisijoitusten kasautumisen ja alakulttuurisen nuorisorikollisuuden osalta. Uskon ja

---

¹³⁸ Kasvatuslaitoslapset.

¹³⁹ Tuomaala 2004, 304–305.

Pentin perheessä marginalisoituminen eteni jokaisella mainituista ulottuvuuksista. Useimmiten perheissä tilanne ei ollut yhtä huono, vaikka ongelmat kasautuivatkin.

Perhesuhteet: pohja elämälle

Koulukirjoissa lapsien oletettiin kasvavan ydinperheessä, joka ei tuntenut aviottomuutta, köyhyyttä eikä kuolemaa. Perhekuva muuttui kuitenkin 1920-luvulla modernimmaksi, sillä tyttöjen kouluttaminen oli tavallista. Kokopäiväistä perheenemännyyttä suositeltiin ennen kaikkea työläisnaisille. Koska kunnalliset lastenhoitojärjestelmät olivat vasta alkuasteellaan, ei työläisäideillä usein ollut muita vaihtoehtojaan.¹⁴⁰

Tamperelaisten kansakoululaisten elämäntie ei useinkaan kulkenut ydinperheen kaavan mukaan. Vanhempien kuolema aiheutti mutkia matkaan, samoin avioton syntyperä. Vanhemmat saattoivat myös sairastua, joutua laitoshoitoon tai muuttaa erilleen. Kansalaissodan seurauksena orvoiksi oli jäänyt lähes 500 lasta. Oli uusperheitä, joissa tavallisin syy isä- tai äitipuolen saamiseen ei kuitenkaan ollut avioero vaan yksinhuoltajavanhempien uudet avioliitot. Puolisisarus saattoi yhtä hyvin olla äidin ennen avioliittoaan saama lapsi, uudessa aviosuhteessa syntynyt kuin jommankumman edellisestä avioliitosta.¹⁴¹ Taulukossa 2 on vertailtu Mervi Kaarnisen tutkimia kansakoulutyttöjä ja Tampereen kasvatuslaitoksiin sijoittamia lapsia keskenään.¹⁴²

---

¹⁴⁰ Kaarninen 1995, 72–74, 194–196.

¹⁴¹ Kaarninen 1995, 27; Kasvatuslaitoslapset.

¹⁴² Vertailun kohteena ovat olleet Kaarnisen tutkimuksen kansakoulutyöt, jotka aloittivat koulunsa vuonna 1921 ja päättivät sen vuonna 1927. Kyse on kuitenkin kahden kansakoululaisryhmän keskinäisestä vertailusta eikä koko ikäluokan ja kasvatuslaitoksiin sijoitettujen lasten asettamisesta rinnakkain. Kansakoulutyöt voivat edustaa kaikkia tamperelaisia kansakoululaisia sillä varauksella, että poikia on ollut joka ikäluokasta 3-4 % enemmän.

Taulukko 2 Tampereen vuosina 1921–1939 kasvatuslaitoksiin sijoittamien lasten ja vuonna 1927 kansakoulun päästötodistuksen saaneiden tamperelaistytöjen perhesuhteiden vertailu.¹⁴³

	Kasvatuslaitoslapset		Kansakoulutytöt	
	%	N	%	N
Avioliitossa syntyneet				
Isä ja äiti: yhteisiä lapsia	24	37	57	104
Isä kuollut tai poissa	23	35	20	36
Äiti kuollut tai poissa	14	21	6	11
Vanhemmat eronneet		5	2	4
Aviottomia, yksi huoltaja	15	23	4	8
Aviottomia, kaksi huoltajaa	7	11	5	10
Orpoja	10	16	6	11
Ei tietoa	4	6		
Yht.	100	154	100	184

Lähde: Kaarninen 1994, 27; Kasvatuslaitoslapset.

Kasvatuslaitokseen sijoitettujen lasten elämään perhesuhteiden monimutkaisuus ja katkoksellisuus kuuluivat keskimääräistäkin useammin. Sijoittamishetkellä molemmat vanhemmat oli enää neljänneksellä koulukotilapsista; ero Kaarnisen aineistoon on yli 30 prosenttia. Puoli- ja täysorpojen – sekä niitten avioliitossa syntyneiden, joiden toinen vanhempi asui jostain syystä muualla - määrä on oman aineistoni kaikissa laskentaryhmissä hiukan suurempi kuin Kaarnisen aineistossa: yhteensä kasvatuslaitokseen sijoitetuista tähän ryhmään kuuluu 46 prosenttia, kansakoulutytöistä 36 prosenttia. Isien suuri kuolleisuutta Kaarnisen aineistossa selittää suurelta osin

¹⁴³ Kaarnisen lukuja voi vertailla omieni kanssa varauksin, sillä luokittelujärjestelmässä on pieniä eroja. Avioliitossa syntyneistä olen siirtänyt yksinhuoltajien lapsiin myös ne, joitten isä tai äiti on jättänyt perheensä tai asuu hoitolaitoksessa tai vankilassa. Kaarnisen tutkimuksessa tällaista erottelua ei ole tehty. Kaarnisen aviottomien ryhmät on jaoteltu lapsiin, jotka asuvat äidin luona ja niihin, joiden äiti on avioitunut. Tilanne kasvatuslaitoslasten perheissä osoittautui monimutkaisemmaksi, mihin palaan jäljempänä.

kansalaisesta, jonka jäljiltä 158 perhettä jäi vaille miespuolista huoltajaa.¹⁴⁴ Oman aineistoni lapsista vain neljä oli sotaorpoja. Viiden avioliitossa syntyneen lapsen vanhemmat olivat eronneet tai heidän tiedettiin asuneen erillään.¹⁴⁵ Molemmat luvut ovat suhteellisen pieniä, eikä niiden perusteella voi tehdä kuin sen tutkimusta hyvin vähän hyödyttävän johtopäätöksen, että vanhempien eronneisuus tai sotaorpous ei ollut tärkeä tekijä kasvatustilanteisiin sijoitettujen lasten elämässä.

Aviottomuus oli kasvatustilanteislapsille huomattavasti tyypillisempi perhetausta kuin kansakoulutytöille keskimäärin. Edellisistä neljännes oli syntynyt avioliiton ulkopuolella, kun jälkimmäisten luku on alle 10 prosenttia. Vuosina 1922 ja 1927 voimaan astuneet aviottomia lapsia koskevat lait edellyttivät, että jokainen avioliiton ulkopuolella syntynyt lapsi ilmoitettiin kunnalliselle lastenvalvojalle. Avioliiton ulkopuolella syntyneet lapset olivat siten lähtökohtaisesti lastensuojeluviranomaisen tarkkailussa, mikä todennäköisesti lisäsi heidän osuuttaan kasvatustilanteisiin sijoitetuista.

Perhesuhteiden ja syntymästatuksen lisäksi lapsen kokemukseen perhe-elämästä vaikutti oleellisesti se, missä oli hänen tosiasiallinen kotinsa. Kasvatustilanteis tai koulukoti ei ollut sinne joutuneille lapsille läheskään aina ensimmäinen laitossijoitus lapsuuden aikana. Aineistoni lapsista 51 eli 33 prosenttia asui lastenkodissa, mielisairaalassa tai sijoituskodissa koulukotisijoituksen tapahtuessa. Jos lukuun lisätään aiemmin laitoksissa tai sijoituskotihoidossa olleet, aiempia laitostilanteita oli 42 prosentilla. Lisäksi monien lasten kohdalla päätös koulukotiin lähettämisestä tehtiin vaiheessa, jossa omassa perheessä eläminen vanhemman sairastumisen, kuoleman tai toimeentulo-ongelmien vuoksi ei enää ollut realistinen vaihtoehto. Kun sisarukset sijoitettiin lastenkoteihin tai yksityishoitoon, yksi lapsista lähetettiin koulukotiin. Laitos- tai hoitoperhesijoitus ei välttämättä edellyttänyt molempien vanhempien kuolemaa. Tosin aineiston 15 täysorvosta lapsesta kahdeksan eli kasvatustilanteisijoituksen tapahtuessa Tampereen lastensuojelulautakunnan sijoittamana joko yksityishoidossa tai lastenkodissa ja yksi oli ottoplasi. Lopuilla 83 prosentilla oman kotinsa ulkopuolella eläneistä lapsista joko toinen

---

¹⁴⁴ Kaarina 1995, 27.

¹⁴⁵ Kasvatustilanteislapses.

tai molemmat vanhemmat olivat elossa. Kun seuraavassa tehdään jaotteluja erilaisiin perhetyyppeihin, lapsen sijoituspaikka on yksi keskeisistä kriteereistä.

Ongelmaäiti - ongelmalapsi?

1920-luvulla aviottomien lasten osuus elävänä syntyneistä oli noin kahdeksan prosenttia.¹⁴⁶ Yhteiskunnallisena ongelmana ilmiö oli ikivanha, mutta 1920-luvun alussa lapsia ja heidän äitejään koskeva keskustelu sai piirteitä samaan aikaan ajankohtaisesta punaorpojen huollosta. Myös toimintamenetelmiin tuli samankaltaisuutta.¹⁴⁷ Vielä 1920-luvun alussa aviottomista lapsista 15 prosenttia menehtyi ennen yksivuotispäiväänsä. Edeltävään vuosisataan verrattuna ero aviolapsiin oli kaventunut mutta yhä olemassa. Tällaisiin väestömenetyksiin ei pienellä maalla olisi ollut varaa.¹⁴⁸ Yksinhuoltajaäitien oli myös vaikea selvitä taloudellisesti. He joutuivat usein turvautumaan kotipaikkakunnan viimesijaiseen kädenojennukseen, köyhäinhuoltoon. Aviottomat äidit lapsineen olivat kunnille käytännöllinen, taloudellinen ongelma.¹⁴⁹ Mutta tämän lisäksi yhteiskunta epäili aviottomien äitien sukupuolimoraalia ja heidän kykyään kasvattaa lapsensa kunnan kansalaisiksi.¹⁵⁰

Vuosina 1922 ja 1927 voimaan astuneet aviottomia lapsia koskevat lait säädettiin tässä hengessä. Aviottomien lasten etujen ajaminen määrättiin lastenvalvojalle, joka suurimmissa kunnissa oli palkkaa nauttiva sivu- tai päätoiminen työntekijä. Lastenvalvojan tärkeimpiin tehtäviin kuului elatussitoumusten määrääminen lasten biologisille isille. Minkäänlaisesta isyyden vahvistamisesta ei toimenpiteessä ollut kuitenkaan kysymys eikä aviottomien lasten oikeudellinen asema parantunut. Aviottomia lapsia koskevat lait johtivat ennen kaikkea äitien ja lasten kontrollin lisääntymiseen. Lastenvalvoja sai tiedot aviottomista lapsista ja heidän äideistään usein jo synnytyssairaaloilta. Taloudellista ongelmaakaan ei laeilla onnistuttu ratkaisemaan. Elatussopimuksia tosin tehtiin. Isät kuitenkin yhteiskuntaluokasta ja taloudellisesta

---

¹⁴⁶ Jousimaa 1983, 160.

¹⁴⁷ Satka 1994, 279.

¹⁴⁸ Jousimaa 1983, 43, 65–67;

¹⁴⁹ Pulma 1987, 165–168; Jousimaa 65–67.

¹⁵⁰ Satka 1994, 279.

tilanteestaan riippumatta mielellään laistivat aviottomien lastensa huollosta. Elatussummat olivat pieniä ja niiden periminen oli vaikeaa. Köyhäinhuolto haki melko usein oikeudessa maksamattomia saatavia elatusvelvollisilta, joiden lapsia se joutui muun tuen puutteessa avustamaan. Vuonna 1920 köyhäinhoidon alaikäisistä avunsaajista 36 prosenttia oli aviottomia lapsia, vuonna 1930 jo 44 prosenttia. Kaupunkien työläisyhteisöissä aviottoman lapsen saaminen ei ollut enää aivan yhtä suuri nöyryytys kuin aiemmin, mutta köyhäinhoitoon turvautuminen oli, vaikka sitä usein oli mahdoton välttääkään.¹⁵¹

Aviottomien lapsien olosuhteet poikkesivat toisistaan merkittävästi. Aineiston perheitten monet isäpuolet pyrkivät vaimon au-lasten sulauttamiseen osaksi perhekokonaisuutta pyytämällä evankelisluterilaiselta seurakunnalta, että tällainen lapsi merkittäisiin jäsenrekisteriin isäpuolen sukunimellä. Samoin Tampereen lastensuojelulautakunta oletti ja edellyttikin, että aviottomien lasten perheet huolehtivat heistä, olipa kyse verisukulaisuudesta tai muusta siteestä. Toisaalta juuri aineiston niistä lapsista, jotka syystä tai toisesta olivat saaneet isä- tai äitipuolen, hyvin moni sijoitettiin lastenkotiin jo ennen koulukotivaihetta. Syitä tähän on voinut olla monia. Lapsien antaminen lastensuojeluviranomaisten huolehdittavaksi oli köyhille perheille yksi selviytymisstrategia muitten joukossa, vaikka tällaisesta avusta aiheutuneet kulut langetettiin yleensä perheen maksettaviksi viimeistään taloudellisen tilanteen parannuttua. Perheet luopuivat lapsistaan erityisesti toisen vanhemman kuollessa, asumistilanteen ollessa heikko tai perheen taloudellisen tilanteen huononnutta. Usein lapsi palasi myöhemmin kotiinsa. Aineiston perusteella näyttäisi siltä, että lastenkoteihin jätettiin ja/tai vastaanotettiin mieluiten hieman varttuneempia lapsia – päinvastaisia tapauksiakin tosin löytyy – ja uusperheessä heitä olivat luonnollisesti vanhempien aikaisemmissa liitoissa ja muissa suhteissa syntyneet. On tietysti myös mahdollista, että äiti- ja isäpuolet mieluummin luopuivat ei-biologisista lapsistaan.

Kasvatuslaitoslapsista aviottomia lapsia oli 24 prosenttia, mikä on 14 prosenttia enemmän kuin aviottomien osuus lapsista keskimäärin. Luku kasvaa 26 prosenttiin, jos

---

¹⁵¹ Jousimaan 1983, 39–67; Pulma 1987, 165–168; Tuomaala 2004, 295–296.

joukkoon lisätään täysorpojen ryhmän kuusi aviotonta lasta. Joukon sisäiset erot olivat kuitenkin suuret. Perhesuhteitten ja sijoituspaikan mukaan lapset voidaan jakaa kolmeen ryhmään.

Ensimmäisessä ryhmässä lapsen äiti oli kasvatustieteiden sijoittamishetkellä tämän **ainoa huoltaja**. Lapsi ei välttämättä ollut äidin ainokainen, mutta äiti huolehti lapsesta itse. Naimattoman äidin ja tämän lapsen muodostamaa paria voidaan pitää aviottoman perhetyypin ”perussoluna”, jonka ympärillä on erilaisia variaatioita. Se ei kuitenkaan ollut yleinen perhe-elämän muoto. Yksinhuoltajaäitien osa oli ankara, ja perheet kärsivät monenlaisista toimeentulovaikeuksista. Tampereen lastensuojelulautakunnan koulukoteihin sijoittamista aviottomista lapsista vain kuusi eli äitinsä luona ilman toista huoltajaa. Yksi heistä oli Erkki Holger V.

Erkki Holger V. syntynyt 1923 Tampereella

Erkki oli äitinsä Allin ainoa lapsi. Alli kävi työssä tehtaassa ja onnistui huolehtimaan lapsestaan yksin samaan aikaan. 1930-luvun puolivälissä Erkkiä varoitettiin toistuvasti etsivässä poliisissa pikkurötöksistä. Vuonna 1938 hänet sijoitettiin kansakoulun esityksestä Palthoniemen koulukotiin. Sieltä hän aloitti samana vuonna karkaamisen ja siirrettiin lopulta Pernasaaren kasvatustieteiden suljetulle osastolle määrääjäksi.

Naimattoman äidin ja tämän lapsen muodostaman solun lisäksi aviottomien lasten ensimmäisessä ryhmässä oli monenlaisia yksinhuoltajaäidin ja lapsen tai lapsien perheitä. Aineistossa heihin luetaan sekä leskiäidit, joilla avioliitossa syntyneitten lasten lisäksi oli ainakin yksi avioton lapsi sekä äidit, jotka olivat saaneet aviottoman lapsen ennen avioliittoaan ja joiden mies oli sittemmin kuollut tai eronnut au-lapsen äidistä. Ryhmään kuuluvat myös aviomiehet, joiden vaimo oli kuollut jättäen jälkeensä yhden tai useamman aviottoman lapsen, joista isäpuoli huolehti. Kaikkia edellä mainittuja perheitä on aineistossa yksi tai useampia. Tällaiset perheitten elämänselussa oli useita ydinperheestä poikkeavia vaiheita. Paulin ja Lulun perheen kokoonpano vaihteli muutaman vuoden välein.

Pauli Santeri ja Lulu Kristiina I, syntyneet 1910 ja 1912 Tampereella

Paulin ja Lulun äiti Aallotar oli syntynyt Suoniemellä mutta muuttanut Tampereelle, jossa sai neljä aviotonta lasta, Paulin ja Lulun lisäksi Yrjön 1914 ja Gunnarin 1915. Vuonna 1917 Aallotar avioitui työmies Feliks T:n kanssa ja sai vielä kaksoset Henrin ja Aamun 1923 sekä Vilhon 1924. Feliks ja Aallotar erosivat 1924. Lapsista Pauli, Lulu, Yrjö ja Vilho jäivät äidille ja kaksoset olivat jo kuolleet. Gunnarin vei mukanaan Feliks, jonka oma poika tämä mahdollisesti olikin ja joka avioitui pian uudelleen. Yksin jäätyään Aallotar teki niitä satunnaisia aputoita, joihin pienen lapsen hoitajana pystyi. Toimeentulo oli kuitenkin heikkoa ja 1924–1926 Yrjö asui kaupungin lastenkodissa. Myös Lulu joutui äidin avioeron jälkeen lastenkotiin, josta hänet siirrettiin pahantapaisuuden vuoksi 1925 Seimelän tyttökotiin. Samana vuonna Pauli sijoitettiin Lausteen Poikakotiin kenties yhtä paljon hoidon puutteen kuin pahantapaisuuden takia. Perheen vaikeudet näyttävät jatkuneen vielä Paulin ja Lulun palattua kotiin 1920-luvun lopussa, sillä vuonna 1928 Vilho oli lastensairaalassa ja 1929–1937 sijoituskotihoidossa.

Lulu sijoitettiin Seimelään lastenkodista, ja sen mukaisesti hän kuuluu aviottomien lasten toiseen ja suurimpaan ryhmään. Toisen ryhmän lapset olivat syntyään aviottomia ja heidät oli **sijoitettu pois** syntymähetken perheestä tavallisimmin perhehoitoon maaseudulle tai sitten johonkin Tampereen monista lastenkodeista. Sijoitus oli saattanut tapahtua jo hyvin nuorena.

Tampereen lastensuojelulautakunta valitti toistuvasti lastenkotiensa ahtautta eivätkä sellaiset olosuhteet ainakaan edesauttaneet kasvavien lasten yksilöllistä kohtelua. Ja vaikka yksityiskoteihin sijoitetut olivatkin toisenlaisessa asemassa, eivät muistot perhehoidosta voineet koulukoteihin päätyneillä olla pelkästään myönteisiä. Sijoitusperheitten valintakriteereissä vaaditun hoitomaksun suuruus – tai oikeammin pienuus – oli tärkeällä sijalla. Sijoituskoti puolestaan ei läheskään aina halunnut lasta epäitsekäistä syistä, vaan tarvitsi työvoimaa ja lapsesta saatavaa hoitopalkkiota. Saara Tuomaalan haastatteluissa sijoitushoitoon joutuneet kuvasivat sitä erilaistavaksi ja erottavaksi kokemukseksi erityisesti suhteessa ikätovereihin.¹⁵² Perhehoitoon annettiin pääsääntöisesti niitä lapsia, joiden vanhempien ei lähitulevaisuudessa odotettu vaativan lastaan takaisin. Tampereen lastensuojelulautakunta valvoi sijoituskotiperheissä olevien hoidokkiensa elämää paikkakunnalla asuvien tarkastajiensa, usein kansakoulun opettajien, välityksellä, mutta uudelleensijoituksiin päädyttiin lähinnä silloin, jos perhe

---

¹⁵² Tuomaala 2004, 298–203.

ilmoitti haluavansa luopua lapsesta tai jos olosuhteita pidettiin lapselle hyvin huonoina. Ne aineiston lapset, jotka siirrettiin sijoituskotihoidosta joko lastenkotiin tai suoraan koulukotiin, olivat todennäköisesti joko alkuaan joutuneet perheeseen, jossa kasvumahdollisuudet olivat heikot, tai he itse eivät olleet käyttäytymisellään täyttäneet odotuksia, joita vastaanottaneella perheellä oli ollut.

Perhetyyppinä lapsuudessa yhteiskunnan hoiviin jätetyt aviottomat lapset muistuttavat ensimmäistä aviottomien lasten ryhmää sillä erolla, että olosuhteet olivat olleet ensin mainituilla karummat: Perhe hajosi ja lapsi menetti kotinsa joko huoltajan kuoleman vuoksi tai siksi, ettei tämä pitänyt lasta luonaan. Taloudellisista resursseista ei tällaisten lasten kohdalla voida puhua. Henkisesti lapsi oli kokenut vanhemman menetyksen ja hylkäämisen, olivatpa syyt olleet minkälaiset tahansa. Kokemus perheestä vaihteli, kuten seuraavista esimerkeistä käy ilmi.

Otto Erhard V. syntynyt 1921 Tampereella

Oton äiti Paula meni naimisiin metallityömies Pellervo V:n kanssa samana vuonna kuin Otto syntyi. Muita lapsia perheessä ei ollut. Pellervo antoi Oton käyttää sukunimeään mutta ei tunnustanut tätä lapsekseen. Kun Paula-äiti kuoli vuonna 1934, Pellervo luopui Otosta ja tämä sijoitettiin kunnan lastenkotiin. Vuonna 1935 Otto ehti olla jonkin aikaa sijoituskodissakin, ennen kuin Tampereen lastensuojelulautakunta päätti hänen siirtämisestään Palhoniemen koulukotiin.

Maria Hellin N. syntynyt 1914 Pirkkalassa

Maria oli avioton lapsi. Vuoden kuluttua Marian syntymästä äiti Liisa meni naimisiin konepajatyömies Aukusti N:n kanssa ja liitosta syntyi 1919 poika. Aukusti jätti Liisan ja lapset vuonna 1924, matkusti Kanadaan eikä lähettänyt rahaa perheelleen. Heti sen jälkeen Maria muutti isäpuolen äidin luo, mistä kunta maksoi pientä korvausta. Maria sijoitettiin pahantapaisuuden vuoksi Vuorelan kasvatustalokseen vielä saman vuonna.

Viljo Matias A. syntynyt 1920 Tampereella

Viljon äiti oli tehtaan työmiehen leski, jolla oli avioliitostaan yksi tytär. Mies kuoli vuonna 1911. Äiti kävi työssä tehtaassa ja kuoli vuonna 1924. Silloin Viljo joutui Tampereen kaupungin lastenkotiin. Vuonna 1931 hänet sijoitettiin kaupungin uuteen koulukotiin ensimmäisten poikien joukossa.

Lante Mauritz H. syntynyt 1923 Tampereella

Lanten äiti oli palvelija, joka jätti Lanten Koukkuniemen kunnalliskodin pienten lasten osastolle heti tämän synnyttyä. Vuodesta 1924 alkaen Lante asui sijaisperheessä, mutta hoitosuhde katkesi vuonna 1930. Vuoden verran Lante vietti Metsolan lastenkodissa, kunnes hänet siirrettiin Palhoniemen koulukotiin.

Kolmas aviottomien lasten ryhmä asui myös **äitinsä kanssa**, joka kuitenkin oli mennyt **naimisiin**. Aineistossa tämä ryhmä ei ole lapsen ja yksinhuoltajaäidin perussolua juurikaan tavallisempi. Onnekkampi se saattoi sen sijaan olla ainakin taloudellisessa suhteessa. Pääasiallinen perheenelättäjä oli miespuolinen, mikä, jos työtä ylipäättäen oli, tarkoitti parempia tuloja. Jos perheessä oli pieniä lapsia, äiti saattoi jäädä kotiin ja kalliit, hankalat ja epävarmat hoitojärjestelyt vältettiin. Toisaalta suurempi perhe myös kulutti enemmän. Aineistossa ryhmään kuuluu monenlaisia uusperheitä, joissa lasten määrä, ikä ja syntymän status vaihteli. Alfred Eeli M:n koti oli yksinkertainen uusperhe. Lauri Lennart K:n perhesuhteet olivat monimutkaisempia.

Alfred Eeli M. syntynyt 1918 Teiskossa

Alfredin äiti Hilja meni naimisiin sekatyömies Esko J:n kanssa neljä vuotta Alfredin syntymän jälkeen. Perhe muutti Teiskosta Tampereelle 1920-luvun puolivälissä. Hiljan ja Eskon perheeseen syntyi vuosien 1923 ja 1938 välillä viisi lasta lisää. Rippikirjatiedoissa Esko-isän on merkitty saaneen sakkoja jatkuvasta näpistelystä. Tampereen lastensuojelulautakunta ei kuitenkaan joutunut perheen kanssa tekemisiin, ennen kun Alfred sijoitettiin Palhoniemen koulukotiin syksyllä 1931.

Lauri Lennart K. syntynyt 1930 Tampereella

Laurin isä Eino oli työmies. Avioliitto Laurin äidin Ilman kanssa oli hänelle jo kolmas, samoin Ilma oli ollut naimisissa aiemmin. Lapsia oli syntynyt kaikista avioliitoista ja lisäksi vanhemmilla oli joitakin aviottomia lapsia. Isä kuoli 1935. Lauri kävi apukoulun, samoin hänen vanhempi puoliveljensä Aulis. Tampereen lastensuojelulautakunta päätti siirtää Laurin apukoulun anomuksesta ja äidin suostumuksella Palhoniemen koulukotiin vuonna 1938, koska Lauri oli tehnyt monia näpistyksiä ja varkauksia.

Kokonainen perhe - ydinperhe tai ”uusperhe”

Tampereen kansakoululaisten niukka enemmistö eli omien vanhempiensa ja näitten yhteisten lasten kanssa. Kasvatuslaitoslapsista vain vajaalla neljänneksellä oli kokonainen perhe, kun koulukotipäätös tehtiin. Kokonaisuudessa äidin ja isän/isäpuolen perheessä

eläminen tarkoitti 1920-luvulla ainakin huoltajan saamista. Yksinhuoltajaäidin, olipa tämä naimaton tai leski, oli huomattavasti vaikeampi huolehtia perheestään.

Kokonainen perhe oli 1920-luvullakin tavallisin perhetyyppi, mutta ydinperhe se ei aina ollut. Ydinperheessä, pelkästään omien vanhempiensa ja täyssisarustensa kanssa asui kasvatuslaitoksiin sijoitetuista lapsista vain 22 eli 14 prosenttia. Heidän joukossaan oli monenlaisia perheitä ja lapsia, eikä se, että sijoitushetkellä lapsi asui vanhempien kanssa tarkoittanut, että näin olisi ollut aina. Oivan perhe oli kuitenkin pysynyt yhdessä.

Oiva Orvo H. syntynyt 1913 Pohjois-Pirkkalassa

Oivan vanhemmista isä oli kotoisin Ähtäristä ja äiti Kurusta. Tampereen seudulle perhe muutti 1900-luvun alussa. Perheen asuinpaikka vaihteli, ja vuosina 1897–1917 tulleet kuusi lasta syntyivät milloin Pispalassa, milloin Tampereen puolella. Isä Aleksanterin ammatti vaihtui mahdollisesti sen mukaan, mitä töitä oli saatavissa: lähteissä hänet on mainittu hevosmieheksi, ulkotyömieheksi ja tehtaan työmieheksi. Oiva kävi apukoulun 3.luokkaa, kun opettaja pyysi lastensuojelulautakuntaa toimittamaan hänet kasvatuslaitokseen. Perusteluissa opettaja kuvasi Oivaa perusluonteeltaan avoimeksi ja kohtuullisen älykkääksi. Hän kuitenkin kävi koulua epäsäännöllisesti ja katuelämä oli opettanut hänet petolliseksi. Vuonna 1925 Oiva sijoitettiin Lausteen Poikakotiin.

Tavallisemmin kokonaiseen perheeseen kuului isän, äidin ja näiden yhteisten lasten lisäksi sisaruksia, jotka olivat syntyneet avioliiton ulkopuolella tai vanhempien edellisissä avioliitoissa. Perhetyyppinä tämä ryhmä vastaa niiden aviottomina syntyneiden lasten perheitä, joissa lapsi eli yhdessä äitinsä, tämän aviomiehen ja lisäksi näitten yhteisten lasten kanssa.¹⁵³ Lapsen kannalta ero on kuitenkin voinut olla hyvinkin suuri. Suhdetta isäpuoleen ei voida pitää identtisenä verrattuna biologiseen, läsnä olevaan isään siitäkään huolimatta, että jälkimmäisiä on ollut monenlaisia. Voidaan esimerkiksi ajatella, että etenkin myöhäislapsuudessa saatu kasvatusisä ei välttämättä herätä samaistumisen, eriytymisen ja kiintymyssuhteen tarpeita siten kuin biologinen isä. Seuraavassa on esimerkki avioliitossa syntyneestä ja vanhempiensa kanssa eläneestä Paavosta sekä vertailun vuoksi aviottomasta mutta myös perheessä kasvaneesta Aimosta:

---

¹⁵³ Kasvatuslaitoslapset. Lähdetiedot antavat kummassakin ryhmässä joidenkin perheiden kohdalla viitteitä siitä, että äiti on avioitunut au-lastensa tosiasiallisen isän kanssa, mutta varmuutta tästä ei ole.

Paavo Ilmari H. syntynyt 1918 Tampereella

Paavon vanhemmat muuttivat Tampereelle Rengosta, jossa osa lapsistakin oli syntynyt. Isä oli varastonhoitaja ja äiti torikauppias. Paavo syntyi sisällissodan aikana Tampereella. Lapsia oli kaikkiaan viisi, joista vanhin oli syntynyt isän edellisessä avioliitossa. Nuorin kuoli pienenä. Paavo sijoitettiin Palhoniemeen heti koulukodin avaamisen jälkeen, koska hän oli ”asettunut kaikkia ja kaikkea vastaan”, tupakoi ja kiroili vaikka ei ollut epärehellinen. Vuonna 1934 vanhemmat yrittivät saada Paavon pois koulukodista pistääkseen hänet ammattikouluun tai työhön, jos sopiva löytyisi. Anomus hylättiin Aarre Laaton lausunnon perusteella. Tämän mukaan Paavo sairasti ”luonnekeuhkotautia”, oli ”pahimmassa murrosiässä” ja oli niin heikkoluonteinen, että joutuisi kaupungissa varmasti huonoille teille.

Aimo Henrik L. syntynyt 1921 Urjalassa

Aimon äiti Edith oli kotoisin Urjalasta, jossa myös Aimo ja äidin kaksi muuta au-lastaa syntyivät. Vuonna 1928 äiti muutti Tampereelle ja meni naimisiin rautateillä töissä olevan Helmer U:n kanssa. Helmer tunnusti Edithin vuonna 1925 syntyneen pojan Kaunon omakseen. Edellisestä avioliitostaan Helmerillä oli kuusi lasta, joista neljä oli täysikasvuisia. Vuonna 1929 Edithille ja Helmerille syntyi vielä Tuula. Aimo kävi apukoulun ja vuonna 1936 tehty sijoituspäätös Palhoniemen koulukotiin johtui luultavasti ainakin yhtä paljon keskimääräistä heikommasta tietopuolisesta kehityksestä kuin pahantapaisuudesta. Aimo itse piti menoa Palhoniemeen hyvänä ratkaisuna. Vanhemmat sen sijaan pyysivät toistuvasti Aimoa takaisin.

Aviottomana syntyneen Aimon elämä saattoi olla yhtä vakaata kuin Paavon. Tosin toimeentulo oli todennäköisesti molemmissa työläisperheessä tavanomaisen niukkaa. Putoaminen köyhäinhoidon ja lastensuojelun varaan ja hyväksyttävän työläisperheellisyys tuolle puolen oli kuitenkin onnistuttu välttämään. Verrattuna aineiston moniin muihin lapsiin Paavo ja Aimo voidaan pitää jopa onnekkaina. Heillä oli perheensä, joka tarjosi kohtuullisen sosiaalisen ja taloudellisen tuen. Tampereen lastensuojelulautakunnan kortistoista ei löydy kummastakaan merkintöjä ennen koulukotisijoituksia.

Orvon osa

Miesten suurempi kuolleisuus naisiin verrattuna on pitkään jatkunut yleismaailmallinen ilmiö, mutta Suomessa ero on 1900-luvun alusta lähtien ollut poikkeuksellisen suuri. Toiseen maailmansotaan asti miesten kuolleisuus aikuisiässä pysyi paikallaan mutta

naisten pieneä tasaisesti. Eroa on selitetty mm. tupakoinnin yleistymisellä ja sitä seuranneella suuremmalla keuhkosityöpäkuolleisuudella, alkoholin aiheuttamilla kuolemilla sekä miesten suuremmalla tapaturma- ja väkivalta-alttiudella. Myös ensimmäisen maailmansodan ja sisällissodan aiheuttama notkahdus näkyy tilastoissa selvästi.¹⁵⁴ Yksittäisistä taudeista eniten huolta herätti aikalaisissaan tuberkuloosi, jonka osuus koko maan kuolleisuudesta oli pahimpina vuosina jopa 30 prosenttia. Se korjasi uhrinsa useimmiten 20–40 -vuotiaitten joukosta, mikä oli omiaan tehostamaan sairautta vastaan käytävää kamppailua. Kaupungit olivat keuhkotaudille maaseutua otollisempia leviämisaikkoja, ja vuosina 1870–1930 Tampereen tuberkuloosikuolleisuus oli erityisen hälyttävällä tasolla.¹⁵⁵

1920-luvun lapsuuteen isättömyys kuului yhtä usein kuin se, että isän sai pitää. Jos mukaan lasketaan aviosyntyiset isättömät, kaikki täysorvot, eronneitten lapset sekä kaikki aviottomat lapset, luku nousee kasvatuslaitosten keskuudessa 51 prosenttiin ja Kaarnisen tutkimuksen kansakoulutyöilläkin 43 prosenttiin. Kuten edellä on esitetty, ryhmän elämäntilanteissa on suuria sisäisiä eroja. Joissain tapauksissa isä oli tosiasiallisesti olemassa ja läsnä, vaikka häntä tilastollisesti ei näykään.

Avioliitossa syntyneistä noin viidennes koki isän kuoleman lapsuudessaan. Kasvatuslaitoksiin sijoitettujen kohdalla luku on vain hiukan korkeampi kuin muitten kansakoululaisten. Riippumatta äidin siviilisäädystä yksinhuoltajaäitien ja heidän lastensa tilanne oli periaatteessa sama: Ratkaiseva taloudellinen tuki puuttui. Yksinhuoltajaäidit joutuivat kokonaisia perheitä useammin turvautumaan köyhäinhuoltoon. Aviottomat äidit joutuivat vielä suuremman kontrollin kohteeksi kuin leskivaimot. Toisaalta leskillä oli todennäköisesti enemmän huollettavia lapsia kuin aviottomilla äideillä. Nämä lapset olivat äidilleen paitsi taloudellinen rasite myös myöhempi resurssi.¹⁵⁶

Avioliitossa syntyneistä kasvatuslaitoslapsista 35:n isä kuoli ennen koulukotisijoitusta. Ryhmässä on 29 puoliorpoa ja 6 täysorpoa. Lisäksi kahden veljeksien isä on rajatapaus,

---

¹⁵⁴ Suomen väestö 2007, 170–187.

¹⁵⁵ Harjula 2003, 75–78.

¹⁵⁶ Ks. tämä tutkielma, kohta Työ ja toimeentulo.

joka oli jo pitempään asunut muualla ja kuoli pian koulukotisijoitusten jälkeen. Isien kuolemat jakautuvat melko tasaisesti eri vuosille. Luultavasti kuolemat johtuivat tavanomaisista sairauksista ja tapaturmista.¹⁵⁷ Kansalaisista ei suhteellisen korkeata orpojen ja puoliorpojen määrää selitä, sillä vain neljä lapsista oli sotaorpoja. Toisaalta Kaarnisen mukaan tamperelaisten kansakoulutyttöjen isien kuolleisuutta selittävät suurelta osalta sisällissodan tapahtumat, mistä seuraisi, että kasvatustalosten perheissä aikuisten sairastuvuus/tapaturma-alttius olisi ollut korkeammalla tasolla kuin työläisperheissä keskimäärin. Tähän viittaa sekin, että myös äitien kuolemat olivat yleisempiä kasvatustaloksiin sijoitettujen kuin kansakoululaistyttöjen perheissä.¹⁵⁸

Aineiston leskiäidit ovat kuuluneet yhteiskunnan huonoimmin toimeentulevien joukkoon. Joukossa on paljon tilapäistöitten varassa eläneitä perheitä. Kun äitien ammatti mainitaan lähteissä, ne puhuvat omaa kieltään: Oli apuohjelmia, kadunlakaisijoita, kahvikopin pitäjä, sekatyöläisiä, joitakin tehtaan työntekijöitä. Köyhäinhuoltoa saaneita ei ole voitu tutkia systemaattisesti¹⁵⁹, mutta siitä on satunnaisia mainintoja. Köyhäinhuoltolautakunta teki myös osan kasvatustaloksiin joutuneitten läheteistä, joten vähintään nämä perheet kuuluivat sen asiakaskuntaan.

Isättömistä lapsista 15 oli lastensuojelulautakunnan huostassa jo ennen siirtoa koulukotiin. Tällä tavoin sijoitettujen määrä kasvaa vielä, jos mukaan lasketaan kaikki ryhmään kuuluvat perheet, jotka jossain vaiheessa olivat luovuttaneet yhden tai useamman lapsistaan kunnan kustantamaan lastenkotiin. Lisäksi jotkut lapsista asuivat sukulaisten luona. Kunnallinen hoiva tiedettiin kuitenkin vastikkeelliseksi eikä se ollut mieluinen vaihtoehto. Lastensuojelulautakunnalla puolestaan oli omat epäilyksensä leskiäitien kyvystä ja halusta kasvattaa lapsistaan vastuullisia yhteiskunnan jäseniä. Perheitten selviytymisstrategiat olivat moninaiset. Turvaverkkona toimivat lähellä

---

¹⁵⁷ Tampereen seurakunnat eivät arkistonsa uudelleenjärjestelyn vuoksi luovuttaneet tutkielman tekohetkellä kuolleitten luetteloa tutkijoihin käyttöön, joten kasvatustaloksiin sijoitettujen lasten vanhempien kuolinsyitä ei voitu tarkistaa. Muutkin lähteet antavat aiheesta niukasti tietoja. Kuolinsyy mainitaan vain, jos se on ollut hyvin epätavallinen.

¹⁵⁸ Kaarninen on rakentanut tilastonsa vuonna 1927 kansakoulunsa päättäneiden tyttöjen perheistä ja huomauttaa, että kansakoulun aloittaneista lapsista kauppiaitten ja keskiluokan tyttäret oli jo siirretty oppikouluun.

¹⁵⁹ Köyhäinhuoltoa saaneiden kortisto on hävitetty TKA:ssa.

asuneet sukulaiset, aikuiset lapset ja alaikäisistä kukin kykyjensä ja mahdollisuuksiensa mukaisesti. Uusia avioliittoja äidit eivät juuri näytä solmineen – osasyytä voidaan etsiä Tampereen naisenemmistöisyydestä. Yhteys koulukoteihin sijoitettuihin lapsiin säilytettiin, ja jotkut äidit kävivät kiivasta kamppailua Tampereen lastensuojelulautakuntaa vastaan saadakseen lapsensa holhousoikeuden takaisin. Seuraavassa esitellään neljä erilaista tapaa selviytyä vaikeissa olosuhteissa.

Martti Alfred N. syntynyt 1914 Tampereella

Martin isä oli ollut työmies ja kuollut 42-vuotiaana Martin ollessa muutamana vuoden ikäinen. Lapsia oli ollut kahdeksan, mutta kaksi heistä oli kuollut nuorena. Martti oli kuopus. Perhettä lähellä asui myös äidin sisar, joka auttoi lasten hoitamisessa. 1920-luvulla osa lapsista oli jo aikuisia ja äiti kävi töissä tehtaassa. Martti kävi apukoulua, jonka opettaja ehdotti hänen siirtämistään kasvatustalokseen perustellen: Martti oli erittäin epäsiisti, röyhkeä ja vaikeasti hallittava, poistui koulusta usein luvatta, edistys oli heikkoa ”ehkei älyttömyyden, mutta säännöttömän koulussa käynnin takia”. Martti sijoitettiin Lausteen Poikakotiin 12-vuotiaana. Aikuinen sisar pyysi häntä sieltä luokseen vuonna 1928, mutta vapautuminen koitti vasta 1932.

Bruno Elias R. syntynyt 1925 Mouhijärvellä

Brunon isä, kenkätehtaan työmies Kustaa oli kuollut 36-vuotiaana. Perhe näyttää viettäneen melko liikkuvaa elämää, sillä kaikki viisi lasta syntyivät eri paikoissa Tampereen lähistöllä. Nuorin tytär syntyi vasta isän kuoleman jälkeen ja kuoli kaksivuotiaana. Äiti Tyyne oli kadunlakaisija. Kaksi Brunon veljistä asui Tampereen kaupungin lastenkodeissa isän kuoleman, perheen asuntopulan ja heikon toimeentulon vuoksi vuosina 1928–1932, mutta äiti haki molemmat lopulta luokseen. Bruno tuomittiin jo 9-vuotiaana jatkuvasta näpistelystä, törkeästä varkaudesta ja murrosta, vaikka jätettiin alaikäisenä rankaisematta. Opettajan mukaan Brunolta puuttui kurinpitoon pystyvä huoltaja. Bruno sijoitettiin Palhoniemen koulukotiin 1934.

Mauno Veli K. syntynyt 1920 Pirkkalassa

Maunon isä Sulo oli kuollut vuonna 1922. Äiti Josefiina oli ensin saunottaja mutta meni myöhemmin töihin tehtaaseen. Maunolla oli yksi sisar sekä veli, joka kuoli 13-vuotiaana vuonna 1929. Maunolle Josefiina järjesti hoitokodin jo tämän ollessa pieni, eikä Mauno kiintynyt äitiinsä. Mauno sijoitettiin Palhoniemen koulukotiin ensimmäisten poikien joukossa 1931. Pois Mauno pääsi jo 15-vuotiaana ehdolla, että äiti järjestäisi hänet ammattikouluun.

Kauko Kullervo E. syntynyt 1920 Tampereella

Kaukon isä Juho oli ollut maalari. Hänen kuoltuaan 1920-luvun lopulla äiti Meeri kävi töissä epä säännöllisesti ja sai välillä avustusta köyhäinavusta. Äidillä oli huollettavanaan

seitsemän poikaa, joista ensimmäinen, Leo, oli syntynyt aviottomana 1911, ja viimeinen, Matti syntyi 1927. Tekemiensä varkauksien vuoksi Kaukoa uhkasi jo valtion kasvatustuloslaitos vuonna 1931, mutta lopulta hänet sijoitettiin kunnan omaan koulukotiin. Meeri-äiti kuitenkin oletti saavansa poikansa pois niin halutessaan. Kun anomus lastensuojelulautakunnalle ei tuottanut tulosta, ei äiti palauttanut lomalla ollutta Kaukoa takaisin koulukotiin. Lastensuojelulautakunta vastasi ilmoittamalla asiasta poliisille, joka etsintäkuulutti Kaukon ja toimitti hänet Palhoniemeen. Seuraavaksi Meeri kanteli asiasta sosiaaliministeriölle, joka kuitenkin hyväksyi Tampereen lastensuojelulautakunnan selvityksen. Vuoden kuluttua äiti pyysi Kaukoa jälleen takaisin. Palhoniemen johtaja vastusti edelleen. Äiti toisti hakemuksensa esittäen työnantajan kirjallisen lupauksen työstä ja vakuutuksen, että vanhemmat veljetkin osallistuisivat Kaukon pitämiseen kaidalla tiellä. Tässä vaiheessa äidin itsepintaisuus oli lannistanut lastensuojelulautakunnan, ja Kauko vapautettiin Palhoniemestä 16-vuotiaana.

Äidin menetys oli isän menetystä harvinaisempaa. Ennen koulukotiin joutumistaan äitinsä kadotti 28 lasta, joista 21:lle jäi vielä isä, ja seitsemän oli edellä mainittuja täysorpoja. Puoliorvoista asui lastenkodeissa ja muissa laitoksissa koulukotiin sijoittamishetkellä yhdeksän, joka on 43 prosenttia ryhmän kaikista lapsista. Osa lapsista oli matkan varrella kokenut monenlaisia sijoituksia. Yksityiskoteihin sijoitettuihin ja sieltä laitoksiin siirrettyihin pätee sama kuin mitä edellä on todettu aviottomien lasten kohdalla: Alkuperäistä sijoitusta ei ole voitu jatkaa joko sijoituskodin sopimattomuuden vuoksi tai siksi, että sijoitusperhe ei ole halunnut pitää lasta luonaan.

Leski-isillä ei näytä olleen haluja ja mahdollisuuksia lastenhoitoon sen enempää kuin leskiäideillä, vaikka taloudelliset resurssit olivat varmasti ainakin yhtä hyvät. Kenties lastensuojeluviranomaisetkin suhtautuivat epäillen yksinhuoltajaisien tarjoamaan hoivaan. Isillä säilyi kuitenkin taloudellinen vastuu lapsistaan, ja työssä käyvät isät maksoivat lastensuojelulautakunnalle hoitomaksuja. Aineistossa on miehiä, jotka ovat heti vaimonsa kuoleman jälkeen antaneet osan tai kaikki lapsistaan lastenkotiin mutta halunneet lapset takaisin, kun nämä ovat kasvaneet hiukan vanhemmiksi. Voisi olettaa, että helpointa lapsien pitäminen omassa huostassa oli niille, jotka avioituivat uudelleen. Kasvatustuloslasten aineistossa äitipuolen saaneista kaikki oli kuitenkin sijoitettu lastenkotiin. On myös merkille pantavaa, että aineiston tytöistä neljäsosa kuuluu tähän ryhmään ja lisäksi kolme tyttöä oli menettänyt äidin lisäksi myös isänsä. Perheitä oli silti monenlaisia, kuten seuraavista esimerkeistä käy ilmi.

Kaarin Unelma S. syntynyt 1920 Turussa

Kaarinin äiti oli kuollut hänen syntyessään. Isä oli kenkätehtaan työmies Hannes S., joka meni pian uudelleen naimisiin. Perheeseen kuuluivat myös Kaarinin kaksi täyssisarta sekä isän uudessa avioliitossa syntyneet pojat. Vuosina 1927–1933 Kaarin asui Rauhaniemen lastenkodissa, josta hänet siirrettiin Seimelän tyttökotiin pahantapaisuuden vuoksi. Isä pyysi häntä kotiin 1935 sillä perusteella, että perheen taloudellinen asema oli parantunut ja kotiolut muutenkin kohentuneet. Seimelän johtaja vastusti aikomusta. Lastensuojelulautakunta päätti kuitenkin vapauttaa Kaarinin, ja lautakunnan kanslian oli määrä valvoa tytön hoitoa ja kasvatusta jatkossa.

Yrjö Johannes A. syntynyt 1917 Tampereella

Yrjön äiti oli tehtaan työntekijä Ottilia V. Yrjö ja hänen vanhempi veljensä Kaarlo syntyivät avioliiton ulkopuolella, mutta myöhemmin äiti meni naimisiin autonkuljettaja Valtteri A:n kanssa, jonka sukunimen pojat saivat. Kun Ottilia vuonna 1927 kuoli, Yrjö ja Kaarlo sijoitettiin vuodeksi Lepolan lastenkotiin. Vuonna 1928 isäpuoli haki pojat takaisin. Palhoniemen koulukotiin Yrjö otettiin vuonna 1932.

Meeri Helena L. syntynyt 1915 Tampereella

Meerin isä Oskari oli kivityömies ja muutti perheineen Tampereelle Ruovedeltä vuonna 1912. Lapsia oli viisi. Äiti Ida kuoli, kun Meeri oli 1-vuotias. Sen jälkeen Meeri ja hänen veljensä Ilpo ja Juho sijoitettiin yksityishoitoon, mutta kaksi vanhinta tytärtä jäi isän luo. Juho sairasteli, joutui kouluparantolaan Lohjalle kaksi kertaa ja palasi sitten Tampereelle. Hän jäi kiinni näpistämisestä vuonna 1925. Meerin sijoituskotihoito lopetettiin vuonna 1925. Vuodet 1926-1929 hän vietti Rouvasväen yhdistyksen lastenkodissa ja kävi apukoulua. Tampereen lastensuojelulautakunta sijoitti Meerin Seimelän tyttökotiin 1929.

Harry Markus K. syntynyt 1923 Tampereella

Harryn isä oli sekatyömies Lauri O., jolla oli vaimonsa Helmin kanssa yhdeksän lasta. Kun Helmi vuonna 1934 kuoli, neljä lapsista oli nuoria aikuisia. Kaikki muut sijoitettiin heti Tampereen lastenkoteihin. Harrylle lastensuojelulautakunta tavoitteli paikkaa Perttulan tylsämielisten lasten kasvatustaloksessa ja kun sitä ei saatu, hänet otettiin Palhoniemen koulukotiin.

Tauno Tuomas E. syntynyt 1912 Helsingissä

Taunon isä oli työmies, entinen tarkka-ampuja Iisakki E. Hänellä ja Taunon äidillä Ainolla oli Taunon lisäksi kaksi tytärtä, joista toinen kuoli vauvana. Perhe siirtyi Helsingistä Tampereelle sisällissotavuonna 1918, mutta pian vanhemmat muuttivat erilleen. Aino oli tuomittu irtolaisuudesta kaksi kertaa 1800-luvun lopussa ja avioliiton kariuduttua sama elämäntapa näyttää jatkuneen. Tauno asui 1923–1925 Metsolan lastenkodissa ”äidin irstaan elämän ja irtolaisuuden takia”, kuten lastensuojelulautakunnan kortti asian ilmaisee. Vuonna 1925 Tauno siirrettiin Lausteen

Poikakotiin. Ennen kuin hän ehti vapautua sieltä, kuoli isä.

Puoliorpojen ryhmän lapsilla, joitten vanhemmista toinen – mutta ei molemmat – oli tosiasiallisesti elossa vaikkakin poissa, muualla asuva vanhempi oli neljässä tapauksessa äiti. Heistä kaksi oli mielisairaalassa, yksi antanut lapsen sukulaisten hoitoon ja yksi muuttanut toiseen kaupunkiin lapsen asuessa isänsä luona. Isistä kahden veljeksien isä oli jo pitkään asunut parantolassa ja kuoli pian koulukotisijoitusten jälkeen. Nämä veljekset ovat rajatapauksia, jotka yhtä hyvin olisi voitu lukea täysorpojen ryhmään, ja heidät esitellään sen yhteydessä. Yhden pojan isä oli määrätty kunnalliskotiin ja kahden veljesparin isä oli vankilassa.

Hugo Mooses R. syntynyt 1926 Tampereella ja Lasse Leo R. syntynyt 1928 Tampereella Hugon ja Lassen isä oli sekatyömies Olavi R. Perheeseen kuului lisäksi äiti Sigrid ja tämän au-tytär Mirja. Sigrid vietti pitkiä aikoja Pitkäniemen mielisairaalassa. Isä ei siitä kertyneitä maksuja pystynyt korvaamaan. Perheen elämä oli 1930-luvun laman aikaan vaikeata: isä oli työtön ja rikollinen, äiti työkyvytön ja pojatkin rikosten poluilla. Lopulta Olavi passitettiin Lammin työlaitokseen korvaamaan velkojaan Tampereen köyhäinhoidolle ja sieltä tuomion saatuaan vankilaan. Lapsista Mirja joutui muutamaksi vuodeksi Lepolan lastenkotiin. Pojat olivat poliisin kirjoissa. 7-vuotias Lasse sijoitettiin yksityishoitoon ikänsä vuoksi ja Hugo Palhoniemeen. Hugo oli koulukotiin siirtohetkellä kuitenkin vasta 8-vuotias, ja sosiaaliministeriö päätti, että Hugo sai jäädä Palhoniemeen ilman valtionapua, kunnes täyttäisi yhdeksän. Myös Lasse seurasi veljeään koulukotiin yhdeksän vuotta täytettyään.

Viimeinen orpojen ryhmä sisältää ne, joitten molemmat vanhemmat olivat kuolleet ennen koulukotisijoitusta. Aineistossa ryhmään kuuluvat yhdeksän avioliitossa syntyneitä ja kuusi aviotonta täysorpoa. Orvoista huolehtivat sukulaiset tai kunta. Viimeksi mainitussa tapauksessa koti löytyi joko lastenkodista tai sijaisperheestä. Ottolapsisopimuksiakin tehtiin. Joillakin orvoilla oli holhooja, toiset olivat lastensuojelulautakunnan vastuulla. Perittävää työläislapsella tuskin oli ja muutenkin taloudelliset mahdollisuudet olivat olemattomat. Ihmissuhteet riippuivat siitä, missä vaiheessa vanhemmat olivat kuolleet ja kuka lapsesta tosiasiallisesti huolehti. Täysorpous merkitsi joka tapauksessa vanhemman menetystä ja usein – vaikkakaan ei lastensuojelulautakunnan huostaan ennen vanhempien kuolemaa annettujen lasten kohdalla - myös siirtymistä uusiin olosuhteisiin.

Aviottomien ”täysorpojen” isä ei aina ollut tosiasiallisesti kuollut, mutta hän ei ollut yhteydessä lapseensa eikä avustanut tätä taloudellisesti. Kokonaan orpojen ryhmään kuuluvat myös aineiston ainoa ottolapsi sekä joitakin muita rajatapauksia. Molempien vanhempien menetys oli aina seurausta epätavanomaisten elämänkulkujen yhtälöstä. Se, että täysorpoja on aineiston lapsista kymmenen prosenttia, kertoo epätyypillisen perheen suhteellisesta tyypillisyydestä ja koulukirjojen kiiltokuvaperheen vieraudesta monille tamperelaisille lapsille. Seuraavassa esitetyt tarinat lapsuudesta sisältävät melko tavanomaisia aineksia tamperelaisten nuorten kokemusmaailmasta – vaikeudet vain ovat näitten lasten tapauksissa kasautuneet.

Jorma Rikhard M. syntynyt 1923 Tampereella

Jorma oli avioton. Äiti, entinen tehtaalainen Elsa M. oli Jorman syntyessä jo kunnalliskodin hoidokki ja menehtyi pian pojan saatuaan. Kunnalliskodin pienten lasten osasto oli Jorman koti vain vuoden, sillä 1-vuotiaana hän pääsi ottolapseksi varakkaaseen turkulaisperheeseen. Ottolapsisuhde purettiin vuonna 1932, kun poika osoitti rikollisia taipumuksia. Tämän jälkeen Tampereen lastensuojelulautakunta sijoitti Jorman Palhoniemen koulukotiin.

Antti Matias ja Akseli Antero K. syntyneet 1917 ja 1920 Tampereella.

Poikien isä oli teurastaja Antero K. Äiti Aleksandra oli toista kertaa naimisissa, ja hänellä oli edellisestä avioliitostaan vuonna 1904 syntynyt tytär Aura. Yhteisiä lapsia Anterolla ja Aleksandralla oli Antin ja Akselin lisäksi vuonna 1912 syntynyt Aaro. Aura kuoli vuonna 1930. Samoihin aikoihin Antero joutui keuhkotaudin vuoksi parantolaan. Kun Aleksandralla todettiin sama tauti joulukuussa 1931, oli aika miettiä sijoituspaikkoja alaikäisille pojille. Antti joutui heti Palhoniemen koulukotiin. Akseli asui ensin keuhkotautisten vanhempien lapsille tarkoitettussa Valkaman lastenkodissa. Poikien isä kuoli keväällä 1932, ja pian tämän jälkeen Akseli siirrettiin Palhoniemeen. Vuonna 1935 Aleksandra-äitikin kuoli. Johtaja Laatto arvosti molempia poikia paljon, ja Antin pääsystä opettajaseminaariin hän oli erityisen ylpeä. Antin merkitys Palhoniemen poikien esimerkkinä vain korostui, kun hänet haudattiin Kurussa koulukodin ensimmäisenä sankarivainajana.

Niilo Eerikki H. syntynyt 1920 Tampereella

Niilon äidin Annan mies oli kuollut Tampereen vankileirillä huhtikuussa 1918. Annalla oli avioliitostaan kaksi lasta. Niilo syntyi avioliiton ulkopuolella. Anna elätti perhettään siivoojana ja lisänä tuloissa olivat köyhäinhoidon myöntämät sotaleskien avustukset sekä Niilon elatusvelvolliselta - isältä - saadut niukat maksut. Niilo kävi apukoulua. Vuonna 1933 Anna-äiti tapettiin asunnossaan. Lyhyen lastenkotijakson jälkeen Niilo sijoitettiin Palhoniemen koulukotiin.

Työ ja toimeentulo

Tampere oli sotien välisenä aikana yhä työläisten kaupunki, ja erityisesti teollisuustyöpaikkoja oli paljon. Kaupungin väestöstä noin 60 prosenttia kuului työväestöön, 20 prosenttia oli kaupan tai liikenteen palveluksessa ja loput 20 prosenttia tehtailijoita, tehtaiden toimihenkilöitä ja niin sanottuja vapaiden ammattien harjoittajia kuten lääkäreitä, opettajia ja lehtimiehiä.¹⁶⁰ Kasvatuslaitoksiin sijoitettujen lasten huoltajat poikkesivat kuitenkin erittäin paljon kaupungin yleisestä ammattijakaumasta ja melkoisesti keskivertotyöläislapsen vanhemmistakin, joita Kaarnisen tutkimuksen kansakoulutyttöjen huoltajien voidaan katsoa edustaneen.

Taulukko 3. Tampereen vuosina 1921–1939 kasvatuslaitoksiin sijoittamien lasten ja vuosina 1921–1927 kansakoulun suorittaneiden tamperelaistytöjen isän tai huoltajan ammatin vertailu.¹⁶¹

	Kasvatuslaitoslapset		Kansakoulutyöt	
	%	N	%	N
valkokaulustyöläinen	3	4		
ammattitaidoton työntekijä, teollisuus	19	29	10	
ammattitaidoton työntekijä, muut	39	60	20	
ammattityöntekijä, teollisuus	14	22	20	
ammattityöntekijä, rakennusala	3	5	9	
jalkinetehtaan työntekijä			3	
käsityöläiset	4	6	15	
palvelujen työntekijät	5	8	11	
rautatieläiset	1	2	5	
poliisit	1	1	2	
muut	3	5	5	
ei tietoa	8	12		
Yht.	100	154	100	184

Lähde: Kaarninen 1994, 26; Kasvatuslaitoslapset.

Suurin osa lapsista oli ammattitaidottomien työntekijöiden kodeista. Ryhmään ytimen

¹⁶⁰ Keskinen, Peltola & Suodenjoki 2005, 156–157.

¹⁶¹ Kaarnisen luokittelutapa eroaa omastani taulukossa nähtävissä olevalla tavalla.

muodostavat teollisuuden ammattitaidottomat työntekijät sekä niin sanotut sekatyöntekijät, joiden osuus koko aineistosta on 58 prosenttia. Vastaavan ryhmän osuus Kaarnisen aineistosta on ”vain” 33 prosenttia, vaikka kansakoulunsa päättäneiden lasten tyttöjen joukosta oppikouluun hakeutuminen oli karsinut pois ylempien sosiaaliryhmien lapset. Kasvatustalosten aineistossa ammattitaidottomien ryhmään kuuluvat myös esimerkiksi huonosti palkatut naisten ammatit kuten siivoojat, silittäjät, kadunlakaisijat palvelijat ja ompelijat. Nämä on osittain luettu muitten ammattitaidottomien työntekijöiden ryhmään, osaksi palvelujen työntekijöihin ja jotkut käsityöläisiin. Ammattitaidottomien vanhempien ryhmän prosentuaalinen osuus koko aineistosta nousee hieman yli 60 prosenttiin. Palvelujen työntekijöiden ryhmä on sekalainen: sinne on sijoitettu muiden muassa teurastaja, palvelija(tar), autokorjaamon työntekijä ja valokuvaaja. Ryhmässä *muut* on yksi entinen talonmestari, yksi prostituoitu ja yksi kunnalliskodin asukas. *Ei tietoa* -ryhmä koostuu pääasiassa pysyvästi lastenkoteihin tai sijaisperheisiin sijoitettujen lasten huoltajista sekä niistä perheistä, joiden lapsilla oli kotipaikkaoikeus Tampereella mutta jotka eivät asuneet eivätkä käyneet koulua siellä. Tampereen yleisestä ammattijakaumasta koulukotilasten huoltajat poikkeavat siinä, että erityisesti ammattitaitoisia työntekijöitä ja käsityöläisiä oli vähemmän. Kolmen lapsen isä oli valkokaulustyöläinen, joten aivan yksipuolinen ei vanhempien sosiaalinen status sentään ollut. Hiljan ja Toivon perheeseen kasautui koulukotisijoituksia, mutta ne eivät riippuneet perheen sosiaalisesta taustasta.

Hilja Kaarina U. syntynyt 1916 Seinäjoella ja Toivo Ivar U. syntynyt 1924 Tampereella

Hiljan ja Toivon isä Otto oli vakuutusvirkailija, alkuaan kotoisin Savosta. Äiti Impi oli pirkanmaalainen. Tyttäristä Hilja syntyi Seinäjoella 1916 ja Terttu Kotkassa 1921. Tampereella isä eteni konttoripäälliköksi. Hilja kävi apukoulua ja sijoitettiin vuonna 1929 Seimelän tyttökotiin pahantapaisuuden ja koulunkäynnin laiminlyöntien vuoksi. Toivon koulunkäyntiä häiritsivät hänen lukuisat aiheettomat poissaolonsa ja karkailunsa kotoa. Kansakoulun ensimmäinen anomus Toivon siirtämiseksi koulukotiin hylättiin iän vuoksi. Toinen hyväksyttiin, kun sitä tehostettiin viittauksilla perinnöllisistä rasitteista ja eläimeen sekaantumista. Pahloniemen koulukotiin joutuessaan Toivo oli vain 8-vuotias.

Tavallisimmin koulukoteihin sijoitetut lapset tulivat työväestön joukosta ja sen huonoimmin ansaitsevasta ryhmästä. Ammattitaidottomien huoltajien ammattinimikkeet vaihtelevat asiakirjoissa kertoen sekatyöntekijän arjesta: Tehtiin sitä työtä, jota kulloinkin

oli saatavilla. Vakituinen työpaikka ja ammattitaidottomuus olivat lähes aina toisensa poissulkevia asioita. Laman aikana ammattitaidottomat työntekijät kärsivät työpuutteesta nopeasti ja heidän toipumisensa työttömyydestä oli hidasta. Vanhentuva ja terveydeltään heikentyvä ammattitaidoton mies tai nainen, jolle ongelmaksi olivat mahdollisesti vielä muodostuneet velkaantuminen, alkoholismi, perheen hajoaminen ja/tai pikkurikokset sekä muut pula-ajan lieveilmiöt, ei välttämättä koskaan saavuttanut lamaa edeltänyttä tulotasoaan.¹⁶²

Ammattitaitoisista työntekijöistä miesvaltaisilla aloilla oli huomattavasti paremmat palkat kuin kutojanaisilla. Kaikilla ei kuitenkaan ollut työtä edes ennen suurta pula-aikaa. 1930-luvun lama teki monista kirvesmiehistä, konepajatyömiehistä ja sepistä työttömiä, jotka olivat valmiita ottamaan vastaan melkein mitä työtä tahansa ja jotka joutuivat turvautumaan sosiaalihuoltona annettuihin varatöihin. Kutomojen naiset säilyttivät työpaikkansa useammin, mutta heidän palkkansa olivat miesvaltaisia aloja heikommalla ja laman aikana yli 60 prosenttia heistä teki lyhennettyä työviikkoa.¹⁶³ Ammattityöntekijöiden määrä on aineiston vanhemmissa vain 14 prosenttia ja heistä osa oli kuollut, työttömänä tai antanut lapsensa lastenkotiin ennen koulukotipäätöstä.

Perheen talous perustui miespuolisen huoltajan palkkatuloihin, jos sellainen oli olemassa. Mitä pienempiä lapset olivat ja mitä enemmän heitä perheessä oli, sitä epätodennäköisemmin työläisperheitten äidit kävivät palkkatyössä kodin ulkopuolella. Tosin välttämättömissä tapauksissa pientenkin lasten äiti hankki työtä, jolloin lastenhoito järjestettiin naapurien, sukulaisten ja lastentarhojen avulla. Oli myös töitä, joita oli mahdollista tehdä perheen hoidon ohessa. Mutta niin tervetulleita kuin vaimojen ansiot perheelle ehkä olivatkin, ne vain poikkeustapauksissa olivat pääasiallinen tulonlähde.¹⁶⁴

Normaalivuosinakin sekatyömiesten palkka ylitti vain niukasti toimeentulomahdollisuuksien alarajan.¹⁶⁵ Niinpä köyhien perheiden lapset yleensä avustivat perheen toimeentulossa - siitäkkin huolimatta, että 1920-luvulla alle 15-vuotiaita

---

¹⁶² Peltola 2008, 45–55.

¹⁶³ Peltola 2008, 50–55.

¹⁶⁴ Peltola 2008, 42–44; Parikka 1994, 57–65.

¹⁶⁵ Parikka 1994, 57–60.

ei enää otettu tehdastyöhön ja oppivelvollisuus piti lapset koulussa 13–14 -vuotiaiksi. Moderni yhteiskunta edellytti koulunkäyntiin sitoutunutta lasta ja perhettä. Koulunkäynti oli kansalaisvelvollisuus. Sen rinnalla perheen nuoren ajankäyttöön kohdistamat muut tarpeet saivat hyvin vähän ymmärtämystä. Harrastukset, kodin piirin velvollisuudet ja ansiotyökin olivat hyväksyttäviä vain, jos ne tukivat vallitsevaa kasvatushannetta eivätkä häirinneet koulutyötä.¹⁶⁶ Koulutyön ohessa tamperelaispojat työskentelivät joskus kengänkiillottajina, lehdenmyyjinä, rihkamakauppaina ja asiapoikina. Niin pahantapaisuuteen vivahtavana kuin lasten tilapäistöitä viranomaiset pitivätkin, kokonaan niitä ei edes yritetty estää. Sen sijaan ongelma otettiin haltuun tekemällä kengänkiillotuksesta Tampereella kuten monissa muissakin kaupungeissa lastensuojelun valvonnan alaista työtä.¹⁶⁷

Toimeentulovaikeuksissa perheen oli vähemmän nöyryyttävää ottaa vastaan apua omilta perheenjäseniltä kuin turvautua heikosti kehitettyyn sosiaalihuoltoon. Jos yksilö ei kyennyt itse estämään putoamista marginaaliin, ensisijainen huoltovastuu hänestä lankesi omalle perheelle ja suvulle. Omien sukulaisten taloudellinen avustaminen oli lakiin kirjattu velvollisuus, joka kosketti köyhempienkin työläisten kunniantuntoa. Köyhäinhoito ja suurimpien kuntien lastensuojelu pudottivat perheen yhteiskunnallisen kunnollisuuden ja hyväksyttävyyden ulkopuolelle. Vuoden 1922 köyhäinhoitolain mukaan yhteiskunnallisen avun hinta oli kova. Sitä oli anottava joka kerta erikseen. Saajan oli suostuttava köyhäinhoidon ja lastenvalvojan ohjaukseen ja valvontaan, joka koski niin avustuksen käyttöä, kodin puhtautta kuin lasten hoitoa ja kasvatustakin. Se rajoitti vaikkakaan ei täysin estänyt saajansa muuttovapautta ja oleskelua kotikunnan ulkopuolella Säännöllisen avun saaja menetti äänioikeutensa. Köyhäinapu oli myös maksettava takaisin, muuten uhkana oli työlaitokseen joutuminen. Ellei ehtoja voinut tai halunnut täyttää, oli vaara, että avun saaja joutui holhouksen alaiseksi. Uhkana oli myös perheen hajottaminen, niin että kunta otti lapset huostaansa ja sijoitti heidät.¹⁶⁸

---

¹⁶⁶ Tuomaala 2004, 152–159.

¹⁶⁷ Kaarina 1995, 54–59.

¹⁶⁸ Tuomaala 2004, 295–298.

Elämänhallinnan murtuessa perheitten toimeentulostrategiat perustuivat hätäisiin ratkaisuihin ja pakkoihin, jotka aiheuttivat turvattomuutta, perhetalouden hajoamista ja sosiaalisten siteiden katkeamista. Köyhimpien perheiden toimeentulo koostui pienistä palasista: vanhempien ja lasten ansioista, köyhäinhuollosta hyväntekeväisyysjärjestöiltä liikenevistä avustuksista, koululaisten vaateavustuksista, sukulais- ja naapuriavusta – sekä myös yhteiskunnan kannalta kyseenalaisista toimeentulonlähteistä, viinanmyynnistä, kaupustelusta ja kerjäämisestä.¹⁶⁹

Kasvatuslaitoslasten huoltajien ammattijakaumaa käsittelevä taulukko kuvaa pikemminkin lasten sosiaalista taustaa kuin perheitten tilannetta koulukotisijoituksen tapahtuessa. Isistä useat olivat kuolleet, mutta heidänkin ammattinsa on otettu taulukkoon, jos lähteet eivät ole maininneet äidin ammattia. Lapsista monet asuivat lastenkodeissa, muissa laitoksissa tai sijaiskotiperheissä irrallaan vanhemmistaan, pahimmassa tapauksessa kaduilla. Lastensuojelulautakunta otti hallintaansa holhoamiensa orpojen omaisuuden ja erotti suurimman osan siitä kaupungin kassaan maksuksi lapsen hoidosta, mutta hyvin harvalla työläistaustaisella orvolla perittävää olikaan. Anders Holger W. on esimerkki pojasta, jonka kohdalla siteet yhteiskuntaan ja omaan perheeseen olivat katkenneet jo nuoruudessa ja jonka elämäntilannetta mikään keskimääräisyys ei kykene kuvaamaan. Hänen tapauksessaan koulukotisijoituksesta tuskin voidaan puhua uloslyöntinä vaan pikemminkin pelastusrenkaana tai ainakin parannuksena aikaisempaan tilanteeseen.

Anders Holger W. syntynyt 1913 Tampereella

Andersin isä oli entinen kauppias ja kuoli Andersin ollessa 1-vuotias. Äiti Eveliina oli sekatyöläinen. Perheeseen kuului Andersin lisäksi vuonna 1905 syntynyt Tarmo sekä leskiäidin au-poika, joka kuoli vauvana. Anders löydettiin ja pidätettiin Tampereen rautatieasemalta 1928 ”varattomana, asunnottomana ja toimeentuloa vailla olevana”. Äidistä ei tässä vaiheessa enää tiedetty mitään, vaan mahdollinen huoltovastuu todettiin olevan Tarmolla, joka oli muurari. Tampereen lastensuojelulautakunta sijoitti Andersin ”rikollisuuteen ja pahantapaisuuteen taipuvaisuuden” vuoksi Lausteen Poikakotiin.

Perhekkö

---

¹⁶⁹ Parikka 1994, 63–66; Tuomaala 2004, 297–298.

Suomalaisten naisten keskimääräinen lapsiluku lähti 1910-luvulla laskuun, jota suurten ikäluokkien heti toisen maailmansodan jälkeen muodostama piikkikään ei kyennyt kääntämään. Niinpä sotienvälisenä aikana Tampereellakin perheiden keskikoko hitaasti pieneni, vaikka lapsia oli edelleen yhteiskunnassa paljon.¹⁷⁰ Vuodesta 1920 vuoteen 1935 kaupungin kansakoululaisten lukumäärä pieneni viidellä sadalla.¹⁷¹

Taulukko 4. Kasvatuslaitoksiin sijoitettujen tamperelaislasten lapsuusperheiden lapsiluku.

Lapsiluku	Tytöt		Pojat	
	%	N	%	N
1	10	2	14	19
2	10	2	14	19
3-4	20	4	31	41
5-6	25	5	17	22
7-8	5	1	14	19
9-10	5	1	4	6
11-	5	1		
?	20	4	6	8
Yht.	100	20	100	134

Lähde: Kasvatuslaitoslapset.

Koulukodeissa osan lapsuuttaan viettäneiden lapsuudenkodeissa oli sekä suuri- että pienilukuisia perheitä. Kaarnisen kansakoulutyttöihin verrattuna perhekoko oli keskimäärin korkea: Vuosina 1921–1927 kansakoulun suorittaneiden tamperelaistytöjen lapsuusperheissä tyypillinen lapsiluku vaihteli kolmen ja viiden välillä, kun sen sijaan kasvatuslaitoslasten perheitten keskimääräinen lapsiluku oli noin viisi eivätkä 6-8-lapsiset perheetkään olleet harvinaisia. Suurelta osin ero selittyy kuitenkin erilaisista laskentatavoista. Oma taulukkoni lähtee siitä, että perheitten elämänkaari alkoi jo ennen kasvatuslaitokseen sittemmin sijoitetun lapsen syntymää ja että lapsiluvun vaihtelulla

¹⁷⁰ Jutikkala 1979, 8-9; Suomen väestö 1994, 61.

¹⁷¹ Kivirauma 1989, 149.

perheen eri vaiheissa oli merkitystä lapsuuden kokemusten muotoutumisessa. Sen vuoksi olen ottanut taulukkoon mukaan kaikki perheeseen syntyneet lapset riippumatta näitten iästä ja siitä, kuinka kauan he olivat elossa.

Ydinperheessä kasvaneella pahantapaisella lapsella oli sisaruksia saman verran kuin muillakin tamperelaisilla työläisperheen vesoilla: Kaksi tai kolme sisarusta oli tavallinen määrä. Mutta aineistoni lapsista vain pieni osa oli kotoisin ydinperheestä. Vaikka perhe olisi ollut kokonainenkin, sen takana oli usein monenlaisia vaiheita. Avioliitot olivat purkautuneet useimmiten kuoleman vuoksi ja vanhemmat olivat solmineet uusia. Lapsella saattoi olla joukko aikuiseksi kasvaneita sisaruksia, joiden merkitys lapsuudenperheelle vaihteli sen mukaan, täytyikö heitä avustaa vai osallistuivatko he vuorostaan vanhempinsa perheitten tukemiseen. Joissakin tapauksissa vanhempien suhde oli alkanut jo ennen sen virallistamista ja sen mukaisesti perheissä oli aviottomia yhteisiä lapsia. Tällaisten avioliittojen lähtökohta ei ollut paras mahdollinen ja myös lapsen asemaan perheessä vaikutti se, jos hänen olemassaolonsa oli ollut syynä vanhempien vastentahtoiseen liittoon. Ne au-lapset, jotka eivät olleet pariskunnan yhteisiä, kuuluivat myös usein perheisiin.

Perhetalouden kannalta vaikeimpia olivat suurperheet, sillä työläisperheen toimeentuloa jokainen uusi ruokittava suu vaikeutti olennaisesti. Mitä monijäsenisempi perhe oli, sitä suurempi osa sen tuloista kului välttämättömyshyödykkeisiin.¹⁷² Tamperelaisen työläisperheen tavalliseen kahden huoneen asuntoon¹⁷³ tuskin mahtui sovinnolla enemmän kuin viisi tai kuusi henkilöä. Parempaan ei välttämättä kuitenkaan ollut varaa. Suurilukuisen työläisperheen lasten luonnollinen olinpaikka oli piholla ja kaduilla, niin ponnekkaasti kuin aikakauden kasvattajat ja lastensuojeluviranomaiset sitä paheksuivatkin.¹⁷⁴ Suurilapsisuus on merkinnyt etenkin äideille ponnistelua fyysisen jaksamisen rajamailla: imeväisten hoitamista, toistuvia raskauksia, enemmän pyykkiä, paikkaamista, ruoanlaittoa ja siivoamista. Lapsille suurperhe on tarkoittanut ahdasta kotia, aikaista työhön lähtöä, kiireisiä vanhempia ja etenkin tytöille kotitöitä ja vastuuta

---

¹⁷² Peltola 2008, 42–43, 292–293; Parikka 1994, 61.

¹⁷³ Jutikkala 1979, 482–485.

¹⁷⁴ Markkola 1994, 203.

pienempien hoitamisesta.¹⁷⁵ Esimerkkitapauksen Onni oli uusperheen lapsi, jonka perheen lapsilukua korkea kuolleisuus karsi. Annikki oli sotaorpo. Molempien perheissä sosiaaliset ja taloudelliset resurssit – sisukkuutta, kekseliäisyyttä ja fyysisiä voimavaroja unohtamatta – riittivät pitämään perheen riittävän etäisyyden päässä lastensuojelusta.

Onni Rafael A. syntynyt 1917 Tampereella

Isä Alfred oli ammattitaidoton työmies, kotoisin Tottijärveltä. Äiti Fanny oli syntynyt Pirkkalassa ja saanut siellä aviottoman pojan vuonna 1909. Tampereella vuosina 1911, 1913 ja 1914 aviottomina syntyneet Eino, Kaarlo ja August olivat myös perheen jäseniä Onni itse syntyi avioliitossa. Vuosina 1915, 1920 ja 1926 syntyneet sisarukset kuolivat imeväisiässä. Vuonna 1928 syntyi jälleen tyttö, Anna. Viimeistä, vuonna 1929 syntynyttä veljeään Onni ei ehtinyt paljoa nähdäkään, sillä hänet siirrettiin pahatapaisuuden vuoksi Lausteen Poikakotiin samana vuonna. Ennen sitä hän oli käynyt vuoden verran apukoulua. Syksyllä 1931 Tampereen lastensuojelulautakunta siirsi Onnin Palhoniemen vastaperustettuun koulukotiin.

Annikki Ingeborg K. syntynyt 1910 ja kuollut 1929 Tampereella

Annikin isä oli sekatyömies ja kuoli sairauteen Tampereen vankileirillä 1918. Häneltä jäi vaimo Elsa ja seitsemän vuosina 1899–1914 syntynyttä lasta. Elsa teki tilapäistöitä ja lisänä perheen kassassa olivat sotaorpojen avustukset. Vaikeuksistaan huolimatta perhe näyttää vältäneen kokonaisvaltaisen yhteikunnallisen uloslyönnin. Ainakin Tampereen lastensuojelulautakunnan kortisto tuntee perheestä vain Annikin, joka sijoitettiin Vuorelan kasvatustalokseen vuosiksi 1923–1928. Vapauduttuaan Annikki palasi Tampereelle ja meni töihin kenkätehtaaseen, mutta kuoli vuotta myöhemmin.

Lapsikuolleisuus oli alkanut laskea jo 1800-luvulla. Koulukoteihin sijoitettujen lasten perheistä sitä ei voisi päätellä: 25 lapsen perheistä oli kuolema vienyt yhden alaikäisen sisaruksen ja yhdeksässä perheessä vanhemmat olivat joutuneet hautaamaan 2-4 lastaan. Yhteensä tällaisten perheitten osuus aineistosta on 22 prosenttia. Ero yleiseen tasoon oli selvä. Keskimääräinen kuolleisuus oli Suomen kaupungeissa vuoden 1900 vaiheilla puolitoista prosenttia, kohosi sotavuosien 1916–1920 aikana kahteen prosenttiin ja laski nopeasti vuoteen 1940 mennessä lähelle yhtä prosenttia. Edes keskimääräinen imeväiskuolleisuus – vaikkakin korkea – ei yltänyt pahantapaisten lasten perheitten

---

¹⁷⁵ Kaarinen 1995, 54–56.

lapsikuolleisuuden tasolle: Vuosina 1901–1905 imeväskuolleisuus oli 16 prosenttia, 1916–1920 se oli 12 prosenttia ja 1936–1939 kuusi prosenttia.¹⁷⁶

Sisarusten ja vanhempien kuolemia voidaan arvioida fyysisen ympäristön ja yleisen hyvinvoinnin indikaattoreina. Tämän tutkielman kohdassa Työ ja toimeentulo osoitetaan, että suurin osa kasvatuslaitoksiin sijoitetuista lapsista oli kotoisin ammattitaidottoman työväestön perheistä. Sama ryhmä asui ahtaimmin ja puhtauden ylläpidon kannalta hankalimmissa asunnoissa, joissa puhtaan juomaveden saanti oli usein vaikeaan. Infektiotautien leviämisen riski oli näissä oloissa ilmeinen ja koski kaikkia, jotka eivät pystyneet kustantamaan itselleen parempaa asumista. Köyhissä perheissä myös ruokaan ja terveydenhoitoon voitiin käyttää vähiten rahaa.¹⁷⁷ Kasvatuslaitoksiin sijoitettujen perheitten jäsenten keskimääräistä korkeampi kuolleisuus kertoo elintason mataluudesta, joka lähetti lumipalloejektinä liikkeelle muita vakavia ongelmia. Vanhempien henkisel- ja fyysiselle jaksamiselle lapsen tai lapsien menetyksellä on ollut suuri merkitys, ja se on tuonut omat kielteiset erityispiirteensä myös jäljelle jääneitten sisarusten kokemusmaailmaan. Esimerkkitapauksen perhe vastasi makrotasolla tyypillistä tamperelaista työläisperhettä. Lähemmässä tarkastelussa perheen vaikeudet ja koulukotiin sijoitetun Marjatan epätyypillinen lapsuus paljastuvat.

Marjatta Julia L. syntynyt 1926 Oulussa

Marjatan vanhemmat muuttivat kahden lapsensa kanssa Tampereelle Oulusta 1920-luvun lopussa. Isä Urho oli sekatyömies ja jäi 1930-luvun laman aikana nopeasti ilman työtä. Isän työttömyyden vuoksi Marjatta ja hänen vanhempi sisarensa joutuivat vuosiksi 1932–1933 kaupungin lastenkoteihin. Perheeseen syntyi 1931 kolmas lapsi, joka kuoli vauvana. Vuonna 1933 syntynyt Olli eli 7-vuotiaaksi. Vuodet 1934–1937 Marjatta vietti Pitkäniemen mielisairaalassa. Samoihin aikoihin kotiin syntyi jälleen tytär. Marjatta otettiin lastensuojelulautakunnan hoitoon vanhempien suostumuksella uudelleen 13-vuotiaana ja sijoitettiin Seimelän tyttökotiin.

---

¹⁷⁶ Harjula 2003, 146; ks. myös Suomen väestö 2007, 174–177.

¹⁷⁷ Harjula 2003, 147–157, 167–180; Laitinen 1973, 21–25, 60–71, 143,

Apukoulun pudokkaat

1920-luvulla likipitäen kaikki kaupunkilaislapset kävivät koulua. Oppivelvollisuudesta huolimatta koulujärjestelmä oli valikoiva: Eteenpäin koulutuksen portailta päästiin vain hyvillä arvosanoilla. Ongelmana Tampereella kuten muuallakin oli eri koulujen ja jopa eri opettajien arvostelutapojen vaihtelu. Keskiarvot eivät olleet vertailukelpoisia, kuten eivät myö luokalle jättämisen perusteet. Tampereella luokalle jätettiin joka vuosi vuosisadan alussa koulusta riippuen kymmenestä 26 prosenttiin koululaisista. Apukoulun perustamisen jälkeen 1907 tilanne parani hieman.¹⁷⁸

Pienissä kunnissa oli edelleenkin mahdollista vapauttaa ongelmaoppilas oppivelvollisuudesta, mutta jo 10 000 asukkaan kunnissa lapsille, jotka eivät heikon käsityskykynsä takia voineet seurata tavallista opetusta, piti perustaa apukouluopetusta. Erityisjärjestelyjä ja vapautuksia myönnettiin kunta- ja tapauskohtaisesti. Toiset virkamiehet sovelsivat lain määräyksiä pahantapaisiinkin. Vuosittain maalaiskunnissa vapautettiin useita poikia oppivelvollisuudesta pahantapaisuuden vuoksi, mutta toimenpiteitä perusteltiin monesti terveyssyillä.¹⁷⁹

Tampere oli saanut apukoulun jo vuonna 1907.¹⁸⁰ Apukouluun jouduttiin yleensä viimeistään kahden luokalle jäämisen jälkeen. Siirrosta päätti viime kädessä koululääkäri ja 1920-luvun lopusta alkaen kansakoulujen tarkastaja älykkyystestien perusteella. Lapsen vanhempien suostumusta ei tarvittu. Yleensä oppilaat itse eivät tienneet erityiskoulusijoituksensa perusteita.¹⁸¹ Apukoululaisten osuus kaikista oppivelvollisista oli Tampereella sotienvälisenä aikana noin kaksi prosenttia.¹⁸²

Tutkielmani aineistoon kuuluvista lapsista 24 oli entisiä apukoulun oppilaita. Määrä on 15 prosenttia kaikista ja huomattavan suuri suhteessa muihin oppivelvollisiin.

---

¹⁷⁸ Telemäki 1979, 82–84.

¹⁷⁹ Vehkalahti 2004, 120; Kivirauma 188, Tuomaala 2004, 304–305.

¹⁸⁰ Kivirauma 1989, 177.

¹⁸¹ Kivirauma 1989, 177–190.

¹⁸² Telemäki 1979, 195.

Kansakoulusta tipahtaminen kosketti perheitä laajemminkin, sillä 23:n kasvatustiloihin sijoitetun lapsen sisarus tai sisaruksia kävi myös apukoulua. Esimerkitapaukset

Veikko Armas B., syntynyt 1921 Lempäälässä

Veikon isä oli ulkotyöntekijä. Perheessä oli Veikon lisäksi vuonna 1914 syntynyt Niilo ja 1927 syntynyt Erkki. Pojista jokainen joutui apukouluun, Veikko 1. luokan jälkeen. Vuonna 1932 hänet siirrettiin Pahloniemen koulukotiin.

Väinö Aapeli S., syntynyt 1914 Kokemäellä

Väinön äiti Klara oli naimaton aputöiden tekijä, jolla ei ollut mahdollisuuksia huolehtia lapsestaan. Väinö asui lapsuutensa lastenkodeissa eri puolilla Tamperetta. Väinö oli heikkoälyinen ja kävi apukoulua. Tampereen lastensuojelulautakunta yritti etsiä hänelle perhesijoituspaikkaa. Kun sellaista ei hänen henkisen kehitystasonsa vuoksi löytynyt, Väinö sijoitettiin Pahloniemeen jo puoli vuotta ennen laitoksen virallista avaamista.

Yhdeksänkymmentä prosenttia apukoululaisista oli työväestön lapsia. Työväestön lasten osuus kansakoululaisista oli kuitenkin vain 60 prosenttia. Joel Kivirauman tutkimusten mukaan vuosina 1921–1985 apukoululaisten sosiaalinen status pysyi koko ajan yksipuolisena, samalla kun työväestön osuus koko väestöstä laski. Siirrot apukouluun perustuivat tosin älykkyysmittauksiin ja koulutodistuksiin, mutta molemmat niistä painottivat sellaisten asioiden hallitsemista, joiden omaksumiseen yhteiskunnan ylempien sosiaaliryhmien lapsilla oli parhaimmat mahdollisuudet. Työväestön lasten yllidustus apukoulussa on degeneraatioteorian valossa voinut aikalaisista tuntua luonteelta. 2000-luvun erityispedagogit sen sijaan pitävät lahjakkuutta ensisijaisesti sosiaalisena, opittavissa olevana ominaisuutena. Kivirauma toteaa: ”Apukoulu oli työväestön lasten koulu. Apukoulu palveli kansakoulua ottamalla vastaan lapsia niistä yhteiskuntaryhmistä, joiden mahdollisuudet tarjota lapsilleen koulussa menestymisen kannalta välttämättömiä tietoja ja taitoja olivat kaikkein heikoimmat.”¹⁸³

Osalla apukouluun siirtyneistä lapsista varmasti oli erilaisia oppimisvaikeuksia. Mutta ne eivät todennäköisesti kiertäneet kokonaan yhteiskunnan ylempiä luokkien vesojakaan, jotka asemastaan tietoiset vanhemmat poikkeuksetta siirsivät asianmukaisessa

---

¹⁸³ Kivirauma 1989, 177–188; tarkemmin matalan koulutuksen vaikutuksesta yhteiskunnalliseen asemaan ks. esim. *Koulutuksellista alaluokkaa etsimässä* 2003.

järjestyksessä oppikouluun.¹⁸⁴ Apukouluun saattoi pudota myös alisuoriutuja eli lapsi, joka erilaisista syistä ei kyennyt osoittamaan koulussa todellista taitotasoaan. Huono koulumenestys ja käytösongelmat voivat myös kulkea käsi kädessä. Jos lapsi oli poissa koulusta kymmeniä tunteja lukukaudessa ja systemaattisesti laiminlöi tehtävien tekemisen, hänen edistyksensä jäi todennäköisesti heikoksi. Toisaalta levottomuus oppitunneilla ja koulutehtävien tekemättä jättäminen saattoivat kieliä yhtä hyvin oppimistai keskittymisvaikeuksista. Kansakoulun opettajat nimesivät joskus pahantapaiseksi oppilaan, joka Tampereen lastensuojelulautakunnan mielestä oli pikemminkin heikkolahjainen. Päinvastaisiakin tapauksia oli. On mahdollista, että jotkut aineiston lapsista oli ensin sijoitettu apukouluun häiriköimästä tunnollisempia kansakoululaisia – suureksi harmiksi apukoulun opettajille. Nämä toisinaan ilmoittivat hakemuksissaan suorasanaisesti, ettei kyseessä oleva lapsi kärsinyt oppimisvaikeuksista laisinkaan vaan oli pahantapainen.

Antti Valteri T. syntynyt 1910 Tampereella

Ulkotyömies Kustaa T:n ja hänen vaimonsa Helvin perheessä oli seitsemän lasta, joista Antti oli vanhin. Kustaa kuoli 1920-luvulla, samoin yksi tyttäristä. Antti sijoitettiin ensimmäisen kerran Käyrän valtiolliseen kasvatuslaitokseen jo vuonna 1922. Jostakin syystä hän pääsi sieltä pois jo vuoden kuluttua, sijoitettiin aluksi lastenkotiin mutta pääsi myöhemmin omaan kotiinsa. Antti kävi apukoulua samoin kuin hänen nuorempi veljensä Heikki. Vuonna 1924 Antti lopetteli apukoulua. Opettaja anoi hänen sijoittamisestaan sen jälkeen kasvatuslaitokseen perustellen: Antti ei ollut heikkokykyinen vaan pahantapainen. Koulussa hänen kanssaan tultiin toimeen, mutta myöhemmin suuremmassa luokassa Antti tuskin menestyisi. Vapaa-ajallaan Antti karkaili kotoaan ja vietti kaduilla joskus öitäkin. Suuttuessaan Antti oli väkivaltainen. Vanhemmat eivät tulleet poikansa kanssa toimeen vaan toivoivat kasvatuslaitossijoitusta, ennen kuin hän tekisi jonkin rikoksen. Opettajan ja vanhempien pelot toteutuivat, sillä pian Antti tuomittiin näpistyksestä. Tampereen lastensuojelulautakunta sijoitti Antin ensin lyhyeksi ajaksi lastenkotiin ja sitten takaisin Käyrän turvakotiin ehdolla, että vanhemmat eivät kävisi häntä tapaamassa ilman ennakolta hankittua lupaa.

Apukoulu ei aiheuttanut pahantapaista käyttäytymistä. Sen sijaan sekä apukouluun että kasvatuslaitokseen joutuminen liittyivät huono-osaisuuteen. Koulu-, lastensuojelu- ja köyhäinhuoltoviranomaiset muodostivat kontrollikoneiston, joka ryhtyi useammin

---

¹⁸⁴ Kaarina 1995, 26.

toimenpiteisiin jo ennestään valvonnassaan olevien henkilöiden suhteen.¹⁸⁵ Kasvatuslaitoksiin sijoitetut lapset olivat ammattitaidottoman työväestön lapsia, varattomia, usein isättömiä tai äidittömiä. Tutkielmani aineiston lapsista 42 prosenttia oli elänyt laitoksissa tai sijaiskodeissa joko välittömästi ennen kasvatuslaitokseen siirtämistään tai aiemmin lapsuudessaan. Yhtenä esimerkkitapauksena apukoululaisista esitelty Väinö Aapeli S. on lastensuojelulautakunnan holhokki, jonka kohdalla ainoa perustelu siirrolle koulukotiin oli se, että muutakaan asuinpaikkaa ei keksitty.

Pahantapaisuus alakulttuurisena toimintana

Suomalainen alaluokkaisuuden historia on ymmärretty suurelta osin köyhyyden historiana. Köyhyys yhdistänyt eri marginaaliryhmiä ja usein tuottanut huono-osaisuutta, joka on johtanut ajautumiseen tai uloslyöntiin yhteiskunnallisen normaalisuuden toiselle puolelle. Mutta alaluokkaisuus on sisältänyt myös normeja, arvoja ja elämäntapoja, jotka poikkeavat valtakulttuurista.¹⁸⁶ Ne ovat voineet perustua vapaaehtoiisiin valintoihin tai kehittyä elämän pakkoraon strategioiksi. Tutkimalla niitä keskiöön saadaan marginaaliin joutuneet ihmiset itsenäisinä toimijoina – ei pelkästään oman elämänsä avuttomina sivustakatsojina.

Työväenluokkaa tutkineet brittiläiset historiantutkijat – erityisesti muistitietoaineistoja hyväksi käyttäneet - ottivat 1980-luvulla käyttöön käsitteen *sosiaalinen rikos*. Tällä he tarkoittivat lukemattomia erilaisia pienimuotoisia omaisuusrikoksia, joita työväenluokan lapset ja nuoret tekivät ja joita sekä he itse että heidän vanhempansa suvaittivat niiden laittomuudesta huolimatta. Varkaudet kohdistuivat välttämättömiin elintarvikkeisiin ja hiileen, jota tarvittiin asuntojen lämmittämiseen. Useimmiten näpistely tapahtui vapaa-ajalla, mutta niin pian kuin nuoret pääsivät työhön, myös työpaikoilta varastelua pidettiin täysin oikeutettuna. Saaliinsa lapset toivat vanhemmilleen, jotka eivät useinkaan rohkaisseet näitä lainvastaiseen toimintaan mutta kylläkin ottivat tuomiset vastaan turhia kyselemättä. Käsitteenä *sosiaalinen rikos* pitää sisällään oletuksen, että suurimmalle

---

¹⁸⁵ Parikka 1994, 56.

¹⁸⁶ Häkkinen & Peltola 2005, 39–94.

osalle työväenluokan lapsia omaisuusrikokset ja niiden käyttö perheen elatukseen merkitsivät välttämätöntä ja suvaittua tapaa ylläpitää perheen toimeentuloa epätoivoisissa olosuhteissa.¹⁸⁷ Saman sukuisesta ilmiöstä Jarmo Peltola käyttää nimitystä alakulttuurinen sopeutuminen, jolla hän tarkoittaa sitä, että yhteiskunnan normien rikkomisesta seuraaviin rangaistuksiin suhtauduttiin köyhimpien ihmisten keskuudessa toisinaan välinpitämättömästi.¹⁸⁸

Tämän tutkielman perusteella näyttää siltä, että alakulttuurista sopeutumista tapahtui. Aineistooni kuuluu jonkin verran lapsia, joitten vanhemmat olivat vankilassa tai saaneet sakkoka varkauksista. Irtolaisuuttakin esiintyi, samoin köyhäinhoidon langettamien maksujen laiminlyöntiä ja siitä johtuvien seurausten pakoilua.¹⁸⁹ Muutamissa tapauksissa vanhempia myös syytettiin lapsen yllyttämisestä lainrikkomuksiin. Tavallisimmin kyse oli kerjäämisestä, joka sekin oli rangaistavaa.

Veikko Joonas H. syntynyt 1912 Tampereella

Veikon isä, etsiväkonstaapeli Joonas N. kuoli päivää ennen Veikon syntymää. Veikolla oli kolme vanhempaa sisarta. Veikko vietti kuljeksivaa elämää ja kävi koulua epäsäännöllisesti. Anoessaan Veikon sijoittamista kasvatuslaitokseen apukoulun opettaja kertoi, että tämä oli jo kolmen vuoden ajan saanut vammaiseksi tekeytymällä ja kerjäämällä rahaa, joista osan hän käytti huvitteluun ja osan antoi äidille. Opettajan mukaan Saimi-äiti rohkaisi kerjuuta. Tampereen lastensuojelulautakunta ei heti hyväksynyt hakemusta. Vuotta myöhemmin Veikon raportoitiin syyllistyneen ilkivaltaisuuksiin yhdessä tämän tutkielman aineiston kolmen muun pojan kanssa. Lastensuojelulautakunnan kanslia toimitti Veikon Lausteen Poikakotiin. Saimi halusi pojan kotiin ja haki Veikon salaa takaisin, kun hänen kirjalliseen anomukseensa oli annettu kielteinen vastaus. Lastensuojelulautakunta kääntyi jo oikeusaputoimiston puoleen saadakseen Saimilta huolto-oikeuden pois, mutta tulos siitä oli ilmeisesti kielteinen, koska Veikko jäi kotiin.

Kasvatuslaitossijoitukset kasautuivat jonkin verran samoihin perheisiin. Koulukoteihin ja kasvatuslaitoksiin sijoitettujen lasten joukosta 24 pojan ja kolmen tytön sisaruksista joku oli tai oli ollut myös kasvatuslaitoksessa. Heidän osuutensa koko aineistosta on 18 prosenttia. Alakulttuurinen sopeutuminen, mikäli siitä on ollut kyse, ei kuitenkaan

---

¹⁸⁷ Humphries 1981, 151–172.

¹⁸⁸ Peltola 2008, 136–137.

¹⁸⁹ Tässä tutkielmassa ei ole voitu käyttää lähteinä poliisin omia arkistoja, joten tiedot vanhempien lainrikkomuksista ovat joka suhteessa epätarkkoja.

missään perheessä koskenut kaikkia perheenjäseniä. Useimmissa monilapsisissa perheissä suurin osa lapsista käyttäytyi yhteiskunnan vaatimusten mukaisesti. Aineistossani on esimerkiksi eräs poika, jonka kaksoisveljestä ei raportoitu ongelmia, vaikka aineiston muitten kaksosten rötöstelyyn otti aina kumpikin osaa. Vanhemmista ainakin osa näyttää surreen ja paheksuneen lapsensa käyttäytymistä, vaikka kasvatuslaitossijoitusta ei olisi hyväksyttykään. Tuure Laitinen kuvasi omaa äitiään erityisen jumalaapelkääväksi ihmiseksi ja ankaraksi kurinpitäjäksi, joka kasvatusfilosofia kiteytyi käsitykseen ”joka kuritta kasvaa, se kunniaa kuolee”.¹⁹⁰

Samat perheet olivat lastensuojelulautakunnan asiakkaina vuodesta toiseen ja heihin sen vuoksi kohdistettiin enemmän huomiota kuin muihin. Tämä on voinut johtaa kasvatuslaitossijoitusten kasautumiseen tiettyihin perheisiin. Tampereen lastensuojelulautakunnan pöytäkirjoissa pahantapaisia lapsia käsiteltiin tavallisesti yksilötapauksina. Poikkeuksen muodostivat juuri veljesparit, jotka olivat syyllistyneet rötöksiin yhdessä. Heidänkin kohdallaan sijoituspäätökset tehtiin suhteutettuna ikään.

Koulukotisijoitusten kasautuminen on voinut johtua myös sakilaisesta alakulttuurista, millä tutkielmassani tarkoitan sitä, että perheitten lasten toiminta samankaltaistui heidän liikkueessaan yhdessä ja sopeutuessa katuelämään. Tämä on todennäköisintä tapauksissa, joissa kasvatuslaitokseen päätyneet olivat suhteellisen samanikäisiä ja samaa sukupuolta. Yhtään perhettä, jossa useampi kuin yksi tyttö sijoitettiin kasvatuslaitokseen, ei aineistosta tosin löytynyt. Poikien ryhmämuotoinen toiminta omalla asuinalueella on 1900-luvun kaupungeissa ollut hyvin yleinen ilmiö. Tavallisempaa se oli työväestön asuttamissa kaupunginosissa. Lontoossa lähes jokainen poika jossain vaiheessa kuului johonkin poikasakkiin, mutta myös hyvin toimeentulevat ja keskiluokkaisiin perheisiin pojat kuuluvat muodostivat yhteenliittymiä. 1940-luvun Turussa niillä alueilla, joissa yhteiseen naapurustoon kuului sekä työläiskotien että keskiluokan lapsia, myös poikasakkien jäsenten sosiaalinen tausta oli kirjavaa.¹⁹¹ Tutkimuksessa nuorten poikien ja miesten ryhmätoimintaa on tulkittu eri tavoin. F.M. Thasherin Chicagossa

---

¹⁹⁰ Laitinen 1973, 203–205.

¹⁹¹ Humphries 1981, 178–179; Helanko 1953, 48–76, 141–142.

suorittamissa klassisissa tutkimuksissa poikien ja nuorten miesten ryhmiä pidettiin vastakulttuurisina, puolirikollisina jengeinä. Rafael Helanko tutki 1940-luvun alun turkulaisia poikien sakkeja ja totesi niitten harrastusten olevan täysin viatonta laatua.¹⁹²

Helangon tutkimat Turun poikasakit syntyivät, kun toisiaan satunnaisesti tavanneitten poikien toiminta sai organisoidumpia muotoja. Kouluiässä tai sitä nuorempina perustetut ryhmät olivat usein vain 3-5 henkilön toveripiirejä. Kun kodit olivat pieniä ja viihdykettä oli vähän tarjolla, oli luonnollista leikkiä ulkona ja liittyä yhteen lähinaapuruston lapsien kanssa. Ryhmä saatettiin myös perustaa jotakin tiettyä harrastusta silmällä pitäen.¹⁹³ Monilla sakeilla oli oma nimi, vakinainen kokoontumissoppi ja joitakin löyhiä rutiineja ja rituaaleja. Useimmilla ryhmillä oli joko nimetty tai epävirallinen johtaja ja sen mukaisesti sisäinen arvojärjestys, joka kuitenkin muuttui ryhmän kehitysvaiheen ja koheesion vaihdellessa. Helangon mukaan ryhmät olivat joustavia ja löyhiä ja niillä oli oma elinkaarensa.¹⁹⁴

Helangon tutkimien poikasakkien toiminta sopi normaalin nuoruuden malliin hyvin: Yhdessä pelattiin, leikittiin, retkeiltiin, näperreltiin, valettiin kujilla ja muuten vain kulutettiin aikaa. Joillakin sakeilla oli oma kirjastonsa tai oma lehti. Urheilu, erityisesti pallopelit, oli turkulaisten poikasakkien suosituin yhteinen harrastus, mutta kaikkiaan toiminta oli monipuolista. Helangon mukaan poikasakkien aktiivisuus hiipui muutaman vuoden kuluttua alkamisestaan eivätkä kehittyneet rikollisiksi tai puoli-rikollisiksi nuorten miesten katujengeiksi.¹⁹⁵

Vaarallisimman muodon poikasakit saivat 1800-luvun viimeisinä ja 1900-luvun ensimmäisinä vuosikymmeninä Helsingissä, kun koulupojat kävivät keskenään kokonaisia korttelisotia. Sodan syyksi riitti asuminen eri kadulla tai kaupunginosassa, mutta lapset ratkoivat katutasolla myös kieliriitaa. Jopa satoja poikia saattoi osallistua sotaan rivissä marssien. Ajasta ja paikasta sovittiin vihollisen kanssa etukäteen. Vaikka

---

¹⁹² Helanko 1953, 109–115.

¹⁹³ Helanko 1953, 97–102.

¹⁹⁴ Helanko 1953, 167–211.

¹⁹⁵ Helanko 1953, 88–115.

useille sodat olivat vain jännittävää ajanvietettä, ne arkipäiväistivät ja ihannoivat väkivaltaa. Aseina käytettiin nyrkkien lisäksi myös muiden muassa kivilinkoja ja teräsputkista ammuttuja hauleja. Aseistuksen lisääntyttä ratsupoliisin puuttuminen korttelisotien kulkuun oli epäilemättä aiheellinen toimenpide.¹⁹⁶ Sakkisodista raportoiti myös Helanko. 1940-luvun Turussa ne olivat kuitenkin suhteellisen harvinaisen ilmiö. Turun sakkisotia oli edeltänyt aluksi rauhallinen kilpailu sakkien hallitsemista alueista. Myöhemmin sakkien tukikohtia kiistanalaisilla alueilla oli rikottu, mikä oli muodostunut taisteluhaasteeksi ja ilmeisesti sodan ainoaksi varsinaiseksi syyksi. Sakkisotiin oli osallistunut ainakin 60–70 eri-ikäistä poikaa useista sakeista, jotka olivat muodostaneet keskenään liittoja. Sodat olivat kestäneet kerrallaan kaksikin viikkoa. Aseina oli käytetty nyrkkien lisäksi kiviä.¹⁹⁷

Tyttöjä sakkeihin ei kuulunut, eikä tyttöryhmiä ole mielletty perinteisiksi jengeiksi. Kyse saattaa kuitenkin olla käsitteellisestä harhasta. Kaisa Vehkalahti on korostanut, että vaikka aggressiiviset purkaukset ja ilkivalta eivät näytä tyttöjä houkutelleen, heidän ystäväpiireissään harrastettiin pitkälti samankaltaista toimintaa kuin poikasakeissakin. Siihen kuului päämäärätöntä oleilua kaduilla, kahviloissa ja muissa ajanvietepaikoissa ja yleensä hauskapito mahdollisuuksien mukaan, mikä joittenkin tyttöjen tapauksessa johti rikoksiin.¹⁹⁸ Työläistyttöjä sitoivat tosin kotiin moninaiset velvollisuudet, joiden vuoksi heille jäi huomattavasti vähemmän vapaa-aikaa kuin pojille. Tämä on voinut vaikuttaa tyttöryhmien intensiivisyyttä vähentävästi.

Varsinaista nuorisohuliganismia Euroopan kaupungeissa toteuttivat nuoret miehet, eivät pojat. Huligaanien ikähaitari vaihteli 17 ja jopa 30 vuoden välillä. Jotkut keskeisimmistä hahmoista hankkivat toimeentulonsa korttipeleissä, parituksella, viinan myynnillä ja omaisuusrikoksilla. Heille huliganismista tuli elämäntapa, jota katkoivat vankilatuomiot ja joka pahimmillaan päättyi väkivaltaiseen kuolemaan. Aina huliganismi ei kuitenkaan ollut kokopäiväistä eikä pysyvää. Jengien piirissä esiintyi monitasoista sitoutumista. Suuri osa huligaaneista kulki jengeissä vain vapaa-aikanaan. Yhteistä jengien jäsenille oli

---

¹⁹⁶ Koskela 2002, 67–73.

¹⁹⁷ Helanko 1953, 224–225.

¹⁹⁸ Vehkalahti 2008, 88.

maskuliinisuuden puolustaminen, halu luoda välitöntä jännitystä, omintakeinen pukeutumiskoodi ja pyrkimys käyttää hyväkseen kaikki lailliset ja laittomat keinot heikkojen tulojen ja vähäisten nautintojen täydentämiseen. Sitä paitsi omistusoikeuteen puuttuminen tarjosi tilaisuuden normien pääläelleen kääntämiseen ja auktoriteettisuhteiden kyseenalaistamiseen.¹⁹⁹ Kadun varkaat eivät silti toimineet suunnitelmallisesti eivätkä pitkäjännitteisesti. Harvoista tuli vakaviin rikoksiin syyllistyneitä ammattilaisia. Tätä mahdollisuutta kuitenkin kasvattivat työttömyys ja vähäiset kiinnepohdat kotiin, kouluun tai yhteiskunnallisiin järjestöihin.²⁰⁰ Vaikka huligaanit olivatkin ammattitaidotonta työläisperheiden jälkikasvua ja usein heikosti kiinnittyneitä työelämään, useimmat vastaanottivat työtä, kun sitä tarjottiin. Toisin kuin nuorempien poikien joukoissa nuorisojengeissä kulki myös nuoria naisia. Tyttöjen status jengeissä oli kuitenkin heikko ja stereotypioitu.²⁰¹

Ilmiönä huliganismi on monitulkintainen. Aikalaisten käsityksiä värittivät puhujan yhteiskunnallinen status ja poliittiset tulkinnat. Omassa tutkimuksessaan Helsingin huliganismista Kari Koskela on rajannut huliganismin koskemaan alle 25-vuotiaita miehiä, jotka ovat a) joko yksinään tai ryhmässä häirinneet muita kadulla kulkijoita b) tapelleet keskenään c) syyllistyneet eriasteisiin pahoinpitelyihin tai d) syyllistyneet näpistyksiin tai varkauksiin.²⁰² Ongelmana oli ja on ollut, että ulkopuolisen näkökulmasta huliganismin seuraukset toimijoille olivat tilapäisiä ja melkein aina tappiollisia. Ilmiö ei palvellut kenenkään etuja. Se nähtiin tarkoituksettomana, impulsiivisena ja ristiriitaisena. Omana aikanaan huligaanit eivät saaneet ymmärtämystä sen paremmin perheeltään, työväenpuolueilta, lehdistöltä kuin viranomaisiltakaan.²⁰³

Huligaanit eivät hakeneet ympäristön hyväksyntää, huomiota kylläkin. He halusivat erottua muista, mikä selittää heidän toimintansa keskittymisen kaduille, kahviloihin, yleisötilaisuuksiin ja muihin julkisiin tiloihin. Kaduilla ja kapakoissa ei käyttäytytty miten tahansa. Oleellista oli ryhmän saavuttama mahdollisimman suuri näkyvyys.

---

¹⁹⁹ Koskela 2002, 49, 156–161; Humphries 1981, 179–180.

²⁰⁰ Koskela 2002, 161.

²⁰¹ Koskela 2002, 13–49.

²⁰² Koskela 2002, 11; 26–48.

²⁰³ Humphries 1981, 180–182, 208; Koskela 2002, 52–54.

Jengiytyminen oli elämäntapa, joka ulottui pukeutumiseen ja kulutustottumuksiin ja joissa erilaisilla rituaalisilla käyttäytymistavoilla oli keskeinen asema.²⁰⁴ Poliittisen tietoisuuden ja aktivismin kanssa huliganismilla oli hyvin vähän tekemistä. Vaikka yhteiskunnan epätasa-arvoisuus kosketti syvästi jengeihin kuuluneita, juuri tästä omakohtaisesta resurssien puutteesta johtui, että he eivät olisi kyenneet horjuttamaan yhteiskunnan instituutioita, sosiaalisia rakenteita tai voimasuhteita, vaikka olisivat halunneetkin.²⁰⁵

Väkivaltainen käyttäytyminen on kuulunut huliganismiin olennaisesti. Usein se kohdistettiin viattomiin sivullisiin mutta myös huligaanien keskinäiset tappelut olivat hyvin tavallisia. Väkivallan teoissa onnistuminen kohotti sekä yksilön itsetuntoa että jengin sisäistä statusta, jossa ympäröivän yhteiskunnan kriteereillä arvioitaessa ei ollut kehumista.²⁰⁶ Katujengit tarjosivat myös tilan, joka oli vapaa vanhempien autoritaarisesta kontrollista. Siellä nuoret miehet voivat etsiä jännitystä ja vaihtelua päivittäiseen yksitoikkoiseen rutiiniin.²⁰⁷

Humphries pitää nuorisojengejä suorana seurauksena pettymyksestä, jota nuoret miehet kokivat, kun työtä ei ollut tai sen laatu ei houkuttellut sekä siitä henkilökohtaisesta nöyryytyksestä, joka seurasi alhaista sosiaalista asemaa. Huliganismi voidaan tulkita hetkelliseksi ratkaisuksi epätasa-arvon, merkityksettömyydentunteen ja elämän hallinnan puutteen kokemuksille.²⁰⁸ Yhtymäkohta Tuure Laitisen nuoruudenmuistelmiin sisällissodan jälkeiseltä Tampereelta on ilmeinen. Muistelmissaan Tuure Laitinen kertoo oman poikajenginsä puolirikollisesta toiminnasta, johon yhteiskuntavastaisuus kannusti. Nuori Tute johti pahamaineista *Musta käsi* – poikasakkia, jonka toimialaan kaikkinaisen auktoriteettien uhmaaminen sisältyi. Tute ja hänen ystävänsä kuuluivat niihin harvoihin, joille varastelu ja muu normien vastainen toiminta merkitsi periaatteellista kannanottoa, vastarintaa ja manifestia yhteiskunnan eriarvoisuutta kohtaan. *Musta käsi* kehitti kuitenkin sosiaalisesta rikoksesta erikoisen, Robin Hood -tyyppisen muunnoksen. Sakki

---

²⁰⁴ Koskela 2002, 129–154

²⁰⁵ Humphries 1981, 177, 208.

²⁰⁶ Koskela 2002, 52–66, 73–83, 127–128; Humphries 1981, 185–199, 208.

²⁰⁷ Humphries 1981, 178.

²⁰⁸ Humphries 1981, 177–187.

ryhtyi konkreettisesti korjaamaan havaitsemaansa eriarvoisuutta paikallisyhteisötasolla: varastamalla hyväosaisilta ja lahjoittamalla anonyymina tarvitseville.²⁰⁹

Mihin päättyivät pikkupoikien kerholeikit ja alkoi sakilainen alakulttuurisuus? Sakkien toiminta sellaisena kuin Helanko sen kuvaa sijoittuu valtakulttuurisen elämänmuodon piiriin ilman säröjä. Helanko ei pitänyt poikien lapsuuden sakkeja johdantona puolirikollisille jengeille, joita amerikkalainen Chicagon koulukunta oli tutkinut. Tosin hän piti mahdollisena, että poikasakki olisi toiminut jonkinlaisena organisointikeskuksena ja tukikohtana, kun sen jäsenet joko yksittäin tai yhdessä suorittivat rikoksia. Hänen omassa tutkimuksessaan tästä ei ollut saatu lainkaan näyttöä.²¹⁰ Mutta sisäinen hierarkia ja kiinteys, yksissä tuumin toteutettu varastelu sekä katkeruus ja turhautuminen, toisin sanoen piirteet, jotka luonnehtivat nuorten huligaanien jengejä, eivät Tuure Laitisen mukaan olleet tuntemattomia kokemuksia oppivelvollisuusikäisten työläispoikien sakeissakaan. Laitisen oman sakin toiminta ohjautui rikollisille urille vähitellen.²¹¹ Yhdistävä piirre huligaanien ja poikasakkien välillä näyttäisi löytyvän kadun epävirallisesta, puolirikollisesta taloudesta, johon poikasakitkin toisinaan ajautuivat.

Jenginuoret syyllystivät usein pienimuotoisiin omaisuusrikoksiin. Yleensä näpistelijän taustalta löytyi puhtaasti taloudellisia motiiveja. Huligaanien toimivat puolijulkisissa tiloissa: He harrastivat laittonta alkoholin myyntiä, varastetun tavaran kauppaa, paritusta ja korttipeliä.²¹² Ehdottoman lainkuuliaisia eivät olleet aina lapsetkaan, kuten tämän tutkielman monet esimerkit osoittavat. Harmaa liiketoiminta liitti lapset kadun epäviralliseen talouteen, sillä se aloitettiin aikaisin. Viinan myyntiä harrastavat pojat ja varastettuja, käytettyjä vaatteita kauppaavat tytöt eivät olleet tavattomia kaupunkien kaduilla. Heidänkään kohdallaan varkaudet eivät olleet yksittäistapauksia, vaan jäätyään kiinni yhdestä pidätetty lapsi tunnusti usein muitakin.²¹³ Toisinaan myös sattui, että aikuiset miehet ottivat lapsia avukseen herättämään huomiota ja tekemään varkaudet helpommiksi. Työläisnuoren elintaso vaihteli matalan ja puutteen välillä. Vanhempien

---

²⁰⁹ Laitinen 1973, 226–230.

²¹⁰ Helanko 1953, 109–115.

²¹¹ Laitinen 1973, 226–230.

²¹² Koskela 2002, 49, 156–161.

²¹³ Vehkalahti 2008, 77–85;

työttömyys ja tilapäiset työsuhteet, jotka marginaaliin tipahtaneisiin perheisiin usein liittyivät, saivat vaa’an kallistumaan viimeksi mainitun suuntaa. Varasteltu tavara käytettiin yleensä omaksi ja/tai ystäväpiiriin hyväksi tai se vaihdettiin katujen epävirallisessa taloudessa välinearvoltaan paremmaksi rahaksi.²¹⁴

Tampereella ongelmanuoriso muodosti Mervi Kaarnisen laskujen mukaan 1920-luvulla ja 1930-luvun alussa noin yhden prosentin vähemmistön koko ikäryhmästä.²¹⁵ Tampereen lastensuojelulautakunnan pöytäkirjoissa ja vuosikertomuksissa ei huliganismia mainittu pahantapaisten lasten ja nuorten yhteydessä eikä muutenkaan. Poliisilaitoksen lastensuojelulautakunnalle toimittamat raportit puhuvat toisenlaisesta katujen maailmasta. Ilmoituksissa samat nimet esiintyvät ajoittain kaduilla kuljeksimassa, näpistelijöinä ja kerjääjinä. Näissä ilmoituksissa oli usein kuulusteltu useampia lapsia, joiden epäiltiin syyllistyneen näpistelyyn yhteistoiminnallisesti. Samat nimet esiintyivät ilmoituksissa toistuvasti kuukausien ja jopa muutaman vuoden ajan. Toisinaan lapset olivat veljeksiä, toisinaan taas toveruksia. Poliisikamarille kuljetettujen nuorten kokoonpano vaihteli jonkin verran tapauksesta toiseen. Monet poliisin kirjoissa olevista lapsista ei koskaan päätenyt koulukoteihin. Poliisilaitoksen ilmoituksista käy kuitenkin ilmi, että pahantapaiset pojat toimivat yhdessä, että ainakin osa tutkielmani aineiston pojista tunsii toisensa entuudestaan ja liikkui samoissa toveripiireissä. Vaikka toiminta itsessään ei ollut vakavaa eikä systemaattista, ryhmäytyminen tuskin tapahtui täysin spontaanisti. Toisinaan lapsi saattoi lyöttäytyä yhteen koulutoverinsa tai kadulla satunnaisesti tapaamansa ikätoverin kanssa. Todennäköisempää on silti, että yhteistoiminta on perustunut Helangon kuvaamaan naapuruston poikien ryhmäytymiseen. Ryhmien kiinteys vaihteli ja koheesioltaan löyhemmät sakit mahdollistivat sen, että rikolliseen toimintaan voivat osallistua ne, jotka tunsivat siihen erityistä houkutusta. Sattumallakin on varmasti ollut osuutensa siinä, ketkä kulloinkin olivat mukana ja ketkä jäivät kiinni.²¹⁶

---

²¹⁴ Humphries 1989, 180–187.

²¹⁵ Kaarninen 1995, 63.

²¹⁶ Poliisilaitoksen ilmoituksia ala-ikäisistä rikoksenteijöistä 1922–1936, Tampereen lastensuojelulautakunnan arkisto, kansio B:8, TKA; Helanko 1953, 88–115, 167–211.

Tämän tutkielman aineiston pikkurikoksiin syyllistyneiden joukkoon on kuulunut sekä ”yksityisyrittäjiä” että ryhmätyötä tehneitä. Nämä pojat eivät todennäköisesti vastanneet aikalaisten mielikuvaa Sörkan sälleistä: He olivat iältään nuorempia, herättivät vähemmän huomiota, syyllistyivät pienimuotoisempiin rikkomuksiin ja heidän toimintansa oli satunnaisempaa. Joidenkin, kuten aiemmin esiteltyjen Veikko Joonas H:n ja hänen kanssaan toimineen Aatto Enok G:n kohdalla alaluokkainen katujen sakilaisuus oli kuitenkin alullaan ja yhteiskuntaan yhdistävät siteet murtumassa. Alla olevaan esimerkkitapaukseen otettujen Taunon ja Arvin tapaukset eivät ole yhtä ongelmallisia mutta edustavat aineistossa tavanomaista pikkurötöstelyä.

Tauno Aarre I. syntynyt 1914 Pirkkalassa
Arvi Hannes P. syntynyt 1913 Messukylässä

Taunon isä työmies Vihtori I. oli ollut poliisin kirjoissa mutta kuollut pian Taunon synnyttyä. Taunolla oli kaksi vuotta vanhempi veli Martti. Äidillä oli ajoittain vaikeuksia huolehtia lapsistaan, ja 1920-luvulla Tauno asui ajoittain kotonaan, ajoittain sijoituskotihoidossa ja ajoittain lastenkodissa. Tauno joutui useaan kertaan poliisin pidättämäksi pienimuotoisista rikkeistä: näpistyksestä ja ilkeistä, vetelehtimisestä kadulla kouluaikana sekä asiattomasta oleskelusta Viikinsaareissa.

Arvin isä oli ollut pellavatehtaan työmies ja kaatunut Tampereen taistelussa sisällissodan aikana. Äiti solmi uuden avioliiton 1921. Lapsia perheessä oli kaikkiaan kuusi, joista yksi kuoli vauvana ja yksi annettiin ottolapseksi. Arvi kävi apukoulua ja oli lievästi liikuntavammaisen. 1920-luvun alussa hän asui toisinaan kotona, toisinaan lastenkodissa ja lyhyen jakson Raajarikkoisten koulussa Helsingissä. Opettajan mukaan Arvi edistyi epäsäännöllisen koulunkäynnin takia koulussa heikosti, oli laiska, kiivas, röyhkeä, rahan- ja nautinnonhimoinen, epärehellinen ja juonitteleva sekä kiusasi muita lapsia. Hän kuljeksi kaduilla kaupittelemassa milloin mitään ja oli poissa kotoaan öitäkin.

Tauno, hänen veljeään Martti ja Arvi saivat yhdessä varoituksen etsivältä poliisilta vuonna 1926 törkeästä varkaudesta. Arvi sijoitettiin Lausteen Poikakotiin samana vuonna, Tauno vasta 1929.

Nuorten tustustuminen kadun maailmaan ei automaattisesti rikkonut lakeja eikä aina järjestyssääntöjään. Kaduilla aikaansa viettävät lapset kuitenkin herättivät koulu- ja lastensuojeluviranomaisten paheksumisen, koska heidän käyttäytymisensä ei sopinut normeihin. Katutyöt ja -pojat haastoivat pelkällä olemassaolollaan yhteiskunnan muotoileman lapsikansalaisuuden, mutta haaste saatettiin heittää avoimestikin, kuten

Tuure Laitinen teki paiskaamalla ovet auki NMKY:n konfirmaatiotilaisuuteen ja keskeyttämällä papin puheen kiljaisemalla ”Pöhöhöhö, pappi!”²¹⁷

4. Normaalin lapsuuden tuolle puolen

Valtiollisia ensiaskeliaan 1920-luvulla ottaneessa Suomessa normaalina oleminen perustui yhdenmukaiseen kansalliseen identiteettiin. Normaaliyhteiskunnan rajat olivat ahtaat. Ne pohjautuivat valkoisen Suomen keskiluokkaisille ihanteille ydinperheestä, hyvästä toimeentulosta ja sukupuolien ja sukupolvien välisestä työnjaosta. Useille työläisperheille malli oli joko vaikea tai mahdoton tavoittaa. Monista perheistä puuttui toinen vanhempi, perheitten sisäiset ihmissuhteet olivat kirjavia ja toimeentulovaikeudet tavallisia.

Oikeanlaisen lapsuuden välittäminen alkoi oppikirjojen sivuilta. Yhteiskunnassa vallitsi selkeä käsitys siitä, millaista käyttäytymistä lapsilta odotettiin. Lapsia ei vähätelty. Heidän valvontaansa tehostettiin ja koulutukseensa panostettiin. Heidän terveytensä sai osaksi huomiota. Normeihin sopeutuva lapsi oli tärkeä yhteiskunnallinen voimavara, heikkokokyinen tai pahantapainen taas kansallisvaara. Lapsen piti tunnollisesti käydä koulunsa, viettää vapaa-aikansakin itseään kehittäen ja perhettään auttaen, ja aikuisena täyttää paikka, jonka yhteiskunta oli hänelle tarkoittanut. Lapsilla oli vastuunsa.

Kasvatustilain ja laitosten organisoiminen oli osa prosessia, jossa erilaiset eristettiin yhteiskunnasta omiin laitoksiinsa. Erilaiset siirrettiin maaseudun rauhaan pois omasta elämänpiiristään. Laitoksissa tavanomaisen elämän pelisäännöt ja ihmisoikeudet oli vaihdettu kuriin ja autoritaarisiin komentosuhteisiin. Sotienvälisessä Suomessa vallinnut laitosusko vain korostui, kun yhä pienempiin rikkeisiin syyllistyneitä lapsia alettiin sijoittaa koulukoteihin.

---

²¹⁷ Laitinen 1973, 228.

Köyhäinhoito, lastensuojelu, kansakoulu ja poliisi muodostivat viranomaisten verkon, johon pahantapainen lapsi tipahti. Kun pahantapaisten lapset oli määritelty yhteiskunnan ongelmaksi, oli ongelman poistaminen lähinnä käytännöllinen kysymys. Tampereen lastensuojelulautakunta sai kunnallisen lastenhuollon vastuulleen jo vuosia ennen ensimmäisen lastensuojelulain voimaantumista, ja se muotoili toimintakäytäntöjään suhteellisen vapaasti. Lastensuojelun asiakkaat saattoivat kokea byrokratian kovapintaiseksi, ja sosiaaliministeriönpuuttui asioiden hoitoon huomattuaan poikkeamia säännöistä. Lastensuojelulautakunnan pöytäkirjoista näyttäytyy kuitenkin inhimillinen virka- ja luottamusmiehistä koostunut lastensuojelu. Päätöksiin vaikuttivat tilannekohtaiset tarpeet ja mahdollisuudet yhtä paljon kuin lait, suositukset ja ohjesäännöt. Johdonmukaista koulukotisijoituksissa oli niiden kohdistuminen kuntalaisten alimpiin sosiaalisiin kerroksiin.

Lastensuojelulautakunnan ja perheitten kohtaamisessa lapset ja heidän vanhempansa olivat altavastaajia. Useimmat työläisperheet pitivät sitä parempana, mitä vähemmän ne viranomaisten kanssa joutuivat tekemisiin. Kun sitä ei voinut välttää, perheillä oli useampia toiminnan vaihtoehtoja. Jotkut alistuivat heti ja osa vastusti epämieluisia toimenpiteitä aggressiivisesti. Jotkut yrittivät minimoida haitat ja saada viranomaisilta suurimman mahdollisen hyödyn kaikin keinoin, joiden rajat asetti vain kekseliäisyys. Oli mahdollista vedota viranomaisten tunteisiin mutta myös hyökätä avoimesti, hakea tukea muilta viranomaisilta tai paikallishallinnon valvojalta, perustella rationaalisesti, esittäytyä kunniallisena ja luotettavana yhteistyökumppanina, toimia määräysten vastaisesti, vaikuttaa lapsen käyttäytymiseen tai väsyttää virkamiehet jatkuvilla anomuksilla. Toiminta ei aina johtanut tarkoitettuihin tuloksiin ja sillä saattoi olla perheen kannalta kielteisiä seurauksiakin, mutta silti neuvotteluihin ja vastarintaan ryhtyneet vanhemmat onnistuivat ohjaamaan viranomaisia paremmin kuin alistuneet. Kasvatuslaitossijoituksen toteuduttua vanhemmat toimivat lapsen siteenä normaaliyhteiskuntaan, jonne he joskus pystyivät vetämään lapsen takaisin. Huonoimmassa asemassa olivat lapset, joilta vanhemmat puuttuivat: Nämä lapset voivat kyseenalaistaa yhteiskunnan säännöt rikkomalla niitä sekä karkaamaan väliaikaisesti viranomaisten käsistä, mutta pysyvien etujen hankkiminen oli melkein mahdotonta.

Tutkielmassa nimitän sakilaiseksi alakulttuurisuudeksi sellaista nuorten käyttäytymistä, jossa nämä yhdessä liikkuen opettelivat katuelämään sopivia, puolirikollisia toimintatapoja. Kadun harmaa talous pyöri aikuisten ostajien, myyjien ja välittäjien ehdoilla. Rikollisina lapsia ei pidetty merkittävänä, mutta heidän etunsa oli nopeus, näkymättömyys ja korkea rankaisukynnys. Osa lapsille tavallisista, hyväksytyistä kerholeikeistä sai aikaa myöten sakilaiselle alakulttuurisuudelle ja huliganismille yhteisiä piirteitä: varhain opeteltua epärehellisyyttä, yhteiskuntavastaisuutta ja normien kyseenalaistamista. Sakilaisuus oli vastakulttuuria, jonka toimintatavat eivät miellyttäneet kaikkia vaikeissa oloissa kasvaneita. Vain osa pahantapaisista toimi ryhmässä.

Lapsuuden pahantapaisuus oli tutkielmassa käytetyn aineiston perusteella oire laajemmasta huono-osaisuudesta, joka poikkesi Tampereen työläisväestön normaalista, vaatimattomasta mutta yhteiskunnan kannalta hyväksyttävästä elämänmuodosta monella tavoin. Tyypillisen epätyypillisen työläisperheen huono-osaisuuden ulottuvuuksia oli useita: Huoltajan ammattitaidottomuus, köyhyys ja välttämättömyyksiin perustuneet toimeentulostrategiat, huono terveydentila ja keskimääräistä suurempi kuolleisuus, uusperheellisyys ja perheen hajoaminen, lasten koulunkäynnin vaikeudet, köyhäinhoidon ja lastensuojelun asiakkuus sekä lasten ja/tai aikuisten yhteiskunnan normeja rikkonut käyttäytyminen. Perheet liikkuvat marginaalisuuden rajoilla jatkumolla, jossa useissa perheissä ilmeni yksittäisiä ongelmia mutta pahantapaisten lasten perheissä vaikeudet kasautuivat poikkeuksetta. Köyhyydellä oli tärkeä asema perheitten syrjäytymisessä, mutta lapsuusajan marginaalisuudessa painottuvat erityisesti huoltavan aikuisen heikot voimavarat tai poissaolo, pirstaleiset ihmissuhteet, koulunkäynnin vaikeudet ja lastensuojelun tarttuminen lapsen elämään.

Läheskään kaikki pahantapaisen määritelmän täyttävät lapset eivät päätyneet koskaan koulukotiin. Tutkimusaineistosta hahmottuu neljä osittain päällekkäin ja limittäin keskenään menevää reittiä, jota pahantapainen lapsi kulki matkallaan lastensuojelulautakunnan tietoisuuteen ja koulukotiin. Ensimmäisessä reitissä lapsi ei sopeutunut koulun kuriin, järjestyssääntöihin ja oppimistavoitteisiin ja herätti siksi opettajansa huomion. Kansakoulu toimi kuin tarkkaan säädetty mutta huonosti joustava

koneisto, joka ei kovinkaan kärsivällisesti sietänyt tehtäviensä ja koulunkäyntiään laiminlyövä, auktoriteetteja kyseenalaistavaa ja oppitunteja häiritsevää lasta. Kasvatuslaitosanomus tehtiin usein pelkän koulunkäynnin häiritsemisen perusteella, vaikka kouluun sopeutumaton lapsi toisinaan myös varasteli ja käytti sekä koulu- että vapaa-aikaansa opettelemalla kadun maailman alakulttuurisia pelisääntöjä. Kansakoulun pyynnöstä koulukotiin siirretyt lapset asuivat yleensä omassa kodissaan toisen tai molempien vanhempansa sekä sisarustensa kanssa. Vanhempien kyky antaa lapsilleen yhteiskunnassa selviämiseen tarvittavia tietoja ja taitoja olivat heikot – he olivat usein ammattitaidottomia työläisiä, joilta puuttui sosiaalisia, taloudellisia ja fyysisiä voimavaroja. Perheet kuitenkin välttelivät köyhäinhuoltoa ja lastensuojelua kaikin käytettävissä olevin keinoin. Jotkut vanhemmista kannattivat lapsen siirtoa koulukotiin; useimmat sietivät sen väliaikaisena ratkaisuna tai vastustivat sitä kiivaasti.

Toinen tie koulukotiin kävi köyhäinhoidon ovea nöyrästi koputtamalla. Köyhäinhuoltoon turvautuneet perheet olivat pudonneet yhteiskunnallisen normaalisuuden ja hyväksyttävyyden rajan toiselle puolelle viranomaisten verkkoon. Kontrollin vuoksi perheen koossapitäminen oli vaikeutunut. Taloudelliset vaikeudet olivat syviä, kuolleisuus usein korkealla ja toimeentulostrategiat lyhytjänteisiä. Lapsuus tällaisessa perheessä merkitsi varhaista työhön menoa, heikkoa terveydenhoidon ja ravitsemuksen tasoa sekä riskiä menettää kontakti omaan perheeseen joko väliaikaisesti tai kokonaan siirtymisenä lastenkotiin. Vanhemmat saattoivat hyväksyä lapsen oton kunnan huoltoon muitten vaihtoehtojen puutteessa ja väliaikaisena menettelynä, mutta he olettivat saavansa lapsensa takaisin heti, kun perheen taloudellinen tilanne oli parantunut. Tämä piti paikkaansa lastenkodeissa asuneitten mutta ei koulukoteihin siirrettyjen lasten suhteen. Tampereen lastensuojelulautakunnan pöytäkirjoissa tämän ryhmän lasten pahantapaisuuden laatua nimettiin harvoin. Sijoitus kasvatuslaitokseen voitiin tehdä pelkän käytösongelmien epäilyn tai vanhempien kasvatus- ja valvontakykyihin kohdistuneitten pelkojen perusteella. Tutkielman aineiston tytöistä moni kulki kasvatuslaitokseen köyhäinhoidon ilmoituksen vuoksi.

Kolmas reitti koulukotiin kulki lastenkodin, muitten laitosten tai sijaisperheen kautta. Näiden lasten toimeentulo ja huolto oli kaupungin lastensuojelulautakunnan vastuulla jo ennen kuin heidän käyttäytymisensä herätti huolta ja huomiota. Vanhemmat olivat kadonneet lapsen elämästä joko siksi, että he olivat kuolleet, joutuneet sairaalaan tai vankilaan, tai he olivat jättäneet lapsensa joko kokonaan tai tilapäisenä ratkaisuna perheen toimeentulo- ja asunto-ongelmiin. Lasten pahantapaisuus tuli ilmi joko lastenkotien valituksina tai poliisilaitoksen ilmoituksina pidätyksistä. Suurin osa heidän rötöksistään – varkauksista, laittoman tavaran myynnistä, oleskelusta kielletyissä tiloissa - tapahtui kadun harmaan talouden ammattikoulussa. Usein osoittautui, että koulussakin oli vaikeuksia. Laitoslasten siirto lastenkodista koulukotiin oli helppoa, koska lastensuojelulautakunnan ei täytynyt neuvotella siitä vanhempien kanssa eivätkä kustannuksetkaan oleellisesti kohonneet. Lasten elämää leimasivat monentasoiset kokemukset erilaisuudesta, katkonaiset ihmissuhteet ja koti, jota ei ollut. Heidän tapauksessaan laitoslapsuus vaihtui laitoksessa vietettyyn nuoruuteen – koulukotiin tai valtion kasvatuslaitokseen.

Neljäs polku koulukotiin tuli suoraan kadulta. Nämä lapset olivat eläneet suurimman osan lapsuuttaan lastenkodeissa, poistuneet tai poistettu sieltä noin 15-vuotiaana ja löytämättä sen jälkeen työtä jääneet ilman asuntoa. Syrjäytyminen oli näitten lasten nuoresta iästä huolimatta edennyt pitkälle. Lasten siteet huolta pitäviin aikuisiin olivat katkenneet, ja katu oli heidän tosiasiallinen kotinsa. Ilman poliisin väliintuloa nämä lapset olisivat sulautuneet kadun maailmaan kokonaan. Mutta poliisiviranomaiset, jotka tavallisesti suhtautuivat jyrkästi kaiken ikäisiin irtolaisiin ja varkaisiin, eivät voineet olla toteamatta vaihtoehdottomuutta, jossa kaduilla asuvien lasten rikokset oli tehty. Poliisi kertoi lapsista lastensuojelulautakunnalle, joiden päätös sijoittaa katulapsi kasvatuslaitokseen palautti tämän viranomaisten kontrollin mutta myös huolenpidon verkkoon. Vaikka aineistossa kadulla asuneita lapsia on vain muutamia, heidän olemassaolonsa kertoo alaluokkaisen lapsuuden viimeisestä, totaalista ilmenemismuodosta.

Pahantapainen käyttäytyminen syntyi olosuhteissa, joissa lapsen kokema todellisuus näyttäytyi hyvin erilaisena kuin yhteiskunnan itsestään tuottama omakuva. Näissä kahdessa maailmassa vallitsivat erilaiset lainalaisuudet, hierarkiset suhteet, arvot ja normit, eikä pahantapainen lapsi ei kyennyt sovittamaan niitä keskenään. Hänen käyttäytymisensä oli rationaalista vaikka ei aina onnistunut sopeutumista omaan todellisuuteensa.

Tie koulukotiin oli ankara. Sen varrelle jäi alaluokkainen lapsuus, jossa sosiaaliset, taloudelliset ja kulttuuriset resurssit olivat usein olemattomia. Sitä, että useimmat huono-osaisista lapsista pystyivät sopeutumaan odotusten mukaisesti, voidaan pikemminkin pitää merkinä yksilöitten onnistuneista tavoista tulkita todellisuutta ja reagoida siihen kuin sotienvälisen yhteiskunnan kyvystä tukea lasta ja lapsuutta. Kun lapsen joustavuuden rajat ylitettiin, oli portti auki normaaliyhteiskunnasta eristettyyn erilaisuuteen – kasvatustiloihin tai koulukotiin.

Matka historian alaluokkaiseen lapsuuteen jäi keskeneräiseksi. Pahantapaisten lasten perheitten huono-osaisuus löytyi, mutta millaisia kokemuksia oli esimerkiksi lastenkoteihin sijoitetuilla, parantoloihin joutuneilla tai kesäsiirtoloihin päässeillä? Sisältyikö kaikkeen kunnalliseen lastensuojeluun kontrollia? Uutta tutkimusta ei ole ilmestynyt myöskään aviottomien lasten asemasta. Koko kunnallisen lastensuojelun asiakkuus ja sen yhteys marginaalisuuteen ja erilaisuuteen olisi laajempien ja mielenkiintoisten tutkimusten tehtävä.

LÄHDELUETTELO

I ARKISTOLAHTEET

Tampereen ev. lut. seurakuntien keskusrekisteri

Tampereen tuomiokirkkoseurakunnan rippikirjat

- o 1898-1920 / 1908-1930/1921–1930/ 1931–1940

Tampereen tuomiokirkkoseurakunnan syntyneiden luettelot 1914–1925

Messukylän seurakunnan rippikirjat 1921–1930

Tampereen kaupunginarkisto (TKA)

Tampereen kaupungin kansakoulut:

Aleksanterin kansakoulun arkisto:

Länsipuolen alemman kansakoulun poikaoppilaitten nimikirja 1910–1927,
kansio B a:15

Länsipuolen alemman kansakoulun poikaoppilaitten nimikirja 1926–1937,
kansio B a:16

Länsipuolen ylemmän kansakoulun poikaoppilaitten nimikirja 1923–1932,
kansio B a:30

Aleksanterin kansakoulun poikaoppilaitten nimikirja 1932–1943, kansio B
a:33

Johanneksen kansakoulun arkisto:

Poikakansakoulu nimikirja 1928–1937, kansio B a:4

Oppilasluettelot 1924–1941, kansio B b:1

Saukonpuiston kansakoulun arkisto:

Apukoulun nimikirja 1907–1927, kansio B a:1

Apukoulun oppilasluettelot 1924–1948, kansio B a:2

Tammelan kansakoulun arkisto:

Itäpuolen ylemmän kansakoulun poikaoppilaitten nimikirja 1918–1924, kansio B a:13

Tammelan koulun poikaoppilaitten nimikirja 1921–1932, kansio B a:15

Tammelan koulun poikaoppilaitten nimikirja 1926–1938, kansio B a:16

Tampereen lastensuojelulautakunnan arkisto:

Lastensuojelulautakunnan pöytäkirjat 1921–1951, sidos C I: 2–41

Lähetettyjä ja saapuneita kirjeitä 1921–1935, kansio B I:1-7

Poliisilaitoksen passitukset alaikäisistä 1923–1936, kansio B I: 8

Henkilökortteja, kansiot E V: 1-8

Koulukodin perustaminen, kansio G:16

Koulukodin toiminnan selvittely, kansio G:17

Palhoniemen koulukotia koskevia papereita 1948–1950, sis. myös ohjesääntöjä, kansio G: 31

Tampereen kaupungin lastenkodit

Palhoniemen arkisto

Sekalaisia asiakirjoja, kansio J

II PAINETUT LÄHTEET

Tampereen kaupungin kunnallishallinnon kertomukset

Tampereen lastensuojelulautakunnan kertomukset 1921–1951, Tampereen työväen kirjapaino.

Lait alkuperäisvuoden mukaisessa kronologisessa järjestyksessä

1889/39 Suomen Suuriruhtinaanmaan Rikoslaki. Suomen Suuriruhtinaanmaan Asetus-Kokus vuodelta 1889. Keisarillisen Senaatin kirjapaino, Helsinki.

1936/52 Lastensuojelulaki. Suomen asetuskokoelma vuodelta 1936. Valtioneuvoston kirjapaino, Helsinki.

1936/203 Lastensuojeluasetus. Suomen asetuskokoelma vuodelta 1936. Valtioneuvoston kirjapaino, Helsinki.

1940/262 Laki nuorista rikoksentekijöistä. Suomen asetuskokoelma vuodelta 1940. Valtioneuvoston kirjapaino, Helsinki.

1941/934 Laki eräiden lakien voimaantulon lykkäytymisestä, Suomen asetuskokoelma vuodelta 1941, Valtioneuvoston kirjapaino 1941.

III TUTKIMUSKIRJALLISUUS

Christiaens, Jennike. Testing the Limits: Redefining Resistance in a Belgian Boys' Prison, 1895-1905. Teoksessa Heather Shore & Pamela Cox (toim.), *Re-inventing the Juvenile Delinquent in Britain and Europe 1650-1950*. Aldershot, Ashgate 2002.

Suomen kansanedustajat 1907–2000 = Finlands riksdagsledamöter 1907–2000. Eduskunnan matrikelitoimikunta: Kaarina Dromberg e.a. Toimittanut Riitta Siunala. Eduskunta, Helsinki 2000.

Foucault, Michel. *Tarkkailla ja rangaista*. Otava, Helsinki 2005.

Ginzburg, Carlo. Johtolankoja. *Kirjoituksia mikrohistoriasta ja historiallisesta metodista*. Gaudeamus, Helsinki 1996.

Haapala, Pertti. *Tehtaan valossa. Teollistuminen ja työväestön muodostuminen Tampereella 1820-1920*. Historiallisia tutkimuksia 133. Suomen historiallinen seura, Helsinki 1986.

Harjula, Minna. *Tehdaskaupungin takapihat. Ympäristö ja terveys Tampereella 1880-1939*. Tampereen historiallisen seuran julkaisuja, Tampere 2003.

Harrikari, Timo. *Alaikäisyys ja rikollisuuden muuttuvat tulkinnat suomalaisessa lainsäätämiskäytännössä*. Nuorisotutkimusverkosto, Nuorisotutkimusseura, Helsinki 2004a.

Harrikari, Timo. Tahdon vahvistamisesta tarpeen tyydytykseen. Suomalaisen koulukodin lainsäädäntöhistoriaa 1860-1980. Teoksessa *Nuoruus ja koulukoti*. Toimittaneet Markku Jahnukainen, Taru Kekoni ja Tarja Pösö. Nuorisotutkimusverkosto, Helsinki 2004b.

Haavio-Mannila, Elina. *Kylätappelut: sosiologinen tutkimus Suomen kylätappeluinstituutiosta*. [E. Haavio-Mannila], Porvoo 1958.

Helanko, Rafael. *Turun poikasakit. Sosiologinen tutkimus 9-16-vuotiaitten poikien spontaaneista ryhmistä vv. 1944-1951*. Turun yliopisto, Turku 1953.

Humphries, Stephen. *Hooligans or rebels : an oral history of working-class childhood and youth 1889-1939*. Blackwell, Oxford 1981.

Häggman, Kai. *Johdatus perhehistoriaan*. Helsingin yliopiston historian laitoksen julkaisuja 11, Helsingin yliopisto, Helsinki 1996.

Häkkinen Antti & Peltola, Jarmo. Suomalaisen “alaluokan” historiaa. Teoksessa *Vieraat kulkijat - tutut talot: Näkökulmia etnisyyden ja köyhyyden historiaan Suomessa*. Antti Häkkinen, Panu Pulma & Miika Tervonen (toim.). Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2005.

Jaakkola, Jouko. Sosiaalisen kysymyksen yhteiskunta. Teoksessa Jouko Jaakkola e.a. (toim.), *Armeliaisuus, yhteisöapu, sosiaaliturva. Suomalaisen sosiaalisen turvan historia*. Sosiaaliturvan keskusliitto, Helsinki 1994.

Jousimaa, Kaarina. ”Jokainen lapsi on pelastettava elämälle.” *Avioton äiti ja lapsi suomalaisessa yhteiskunnassa*. Ensikotien liitto, Helsinki 1983.

Jutikkala, Eino. *Tampereen historia: 3. Vuodesta 1905–1945*. Tampereen kaupunki, Tampere 1979.

Kaarninen, Mervi. *Nykyajan tytöt. Koulutus, luokka ja sukupuoli 1920- ja 1930-luvun Suomessa*. Bibliotheka Historica 5. SHS, Helsinki 1995.

Karonen Petri. Johdanto: moninainen patriarkalisuus – normien ja käytäntöjen solmukohdat. Teoksessa Piia Einonen ja Petri Karonen (toim.), *Arjen valta: suomalaisen yhteiskunnan patriarkalisesta järjestyksestä myöhäiskeskiajalta teollistumisen kynnykselle (v. 1450–1860)*. Historiallinen arkisto: 116. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2002.

Keskinen, Jouni & Peltola, Jarmo & Suodenjoki, Sami. *Tamperelaiset. Tehdaskaupungin väestö, alue ja asuminen 1918–1940*. Tampereen museoiden julkaisuja 79. Tampereen museot, Tampere 2005.

Kivirauma, Joel. *Erityisopetus ja suomalainen oppivelvollisuuskoulu vuosina 1921–1985*. Kasvatustieteiden tiedekunnan julkaisusarja C:74, Turun yliopisto, Turku 1989.

Koskela, Kari. *Huligaanit: katuelämää Sörkassa suurlakosta sisällissotaan*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2002.

Laitinen, Tuure. *Amurin pojjaat*. WSOY, Porvoo/Helsinki 1973.

Leonards, Chris. Border Crossings: Care and the 'Criminal Child' in Nineteenth Century European Penall Congresses. Teoksessa Heather Shore & Pamela Cox (toim.), *Re-inventing the Juvenile Delinquent in Britain and Europe 1650-1950*. Aldershot, Ashgate 2002.

Markkola, Pirjo. *Työläiskodin synty. Tamperelaiset työläisperheet ja yhteiskunnallinen kysymys 1870-luvulta 1910-luvulle*. Historiallisia tutkimuksia 187. Suomen historiallinen seura, Helsinki 1994.

Mattila, Markku. *Kansamme parhaaksi : rotuhygieniä Suomessa vuoden 1935 sterilointilakiin asti*. Sarja: Bibliotheca historica: 44. Suomen historiallinen seura, Helsinki 1999.

Nuoruus ja koulukoti. Nuorisotutkimusverkosto, Markku Jahnukainen & Taru Kekoni & Tarja Pösö (toim.). Helsinki 2004.

Nygård, Toivo. *Erialaisten historiaa. Marginaaliryhmät Suomessa 1800-luvulla ja 1900-luvun alussa*. Atena, Jyväskylä 2001.

Parikka, Raimo. Pitkä varjo. Huono-osaisuus historiallisena jatkuvuutena. Teoksessa Matti Heikkilä ja Kari Vähätalo (toim.). *Huono-osaisuus ja hyvinvointivaltion muutos*. Gaudeamus, Helsinki 1994.

Peltola, Jarmo. *Lama, pula ja työttömyys : tamperelaisperheiden toimeentulo 1928-1938*. Tampere University Press, Tampere 2008.

Pulma, Panu. Kerjuuluvasta perhekuntoutukseen. Lapsuuden yhteiskunnallistuminen ja lastensuojelun kehitys Suomessa. Teoksessa: Panu Pulma & Oiva Turpeinen. *Suomen lastensuojelun historia*. Lastensuojelun keskusliitto, Helsinki 1987.

Pulma, Panu. Vaivaisten valtakunta. Teoksessa Jouko Jaakkola e.a. (toim.) *Armeliaisuus, yhteisöapu, sosiaaliturva. Suomalaisen sosiaalisen turvan historia*. Sosiaaliturvan keskusliitto, Helsinki 1994.

Puuronen, Vesa. *Nuorisotutkimus*. Vastapaino, Tampere 2006.

Rahikainen, Marjatta. Kasvot väkijoukossa: Historian kirjurit ja toimijat. Teoksessa *Matkoja moderniin : lähikuvia suomalaisten elämästä*. Marjatta Rahikainen (toim.). Suomen historiallinen seura, Helsinki 1996.

Rahikainen, Marjatta. *Centuries of child labour: European experiences from the seventeenth to the twentieth century*. Aldershot, Ashgate, cop. 2004.

Rinne, Risto & Kivirauma, Joel. Koulutuksen ja syrjäytymisen muuttuva yhteys. Teoksessa Rinne, Risto & Kivirauma Joel (toim.), *Koulutuksellista alaluokkaa etsimässä*. Suomen kasvatustieteellinen seura, Turku 2003.

Satka, Mirja. Sosiaalinen työ, peräänkatsojamiehestä hoivayrittäjäksi. Teoksessa *Armeliaisuus, yhteisöapu, sosiaaliturva. Suomalaisen sosiaalisen turvan historia*. Jouko Jaakkola e.a. Sosiaaliturvan keskusliitto, Helsinki 1994.

Re-inventing the Juvenile Delinquent in Britain and Europe 1650-1950. Toimittaneet Heather Shore & Pamela Cox. Aldershot, Ashgate 2002.

Suomen väestö. Toimittaneet Seppo Koskinen et al. Gaudeamus, Helsinki 2007.

Telemäki, Matti. *Tampereen kansakoulun historia 1872–1976*. Tampereen kaupunki, Tampere 1979.

Juha Valta. *Ongelmaoppilaat Oulun kansakoulussa vuosina 1874–1974*. Acta Universitatis Ouluensis: 54. Oulun yliopisto, Oulu 2002.

Vehkalahti, Kaisa. *Kissapäiviä ja koulunkäyntiä. 110 vuotta kasvatustyötä Vuorelan koulukodissa*. Vuorelan koulukoti, Nummela 2004.

Vehkalahti, Kaisa. *Daughters of Penitence: Vuorela State Reform School and the construction of reformatory identity 1893–1923*. University of Turku, Cultural History, Turku 2008.

Vieraat kulkijat, tutut talot: näkökulmia etnisyyden ja köyhyyden historiaan Suomessa. (toim. Antti Häkkinen, Panu Pulma ja Miika Tervonen). Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2005.

Willis, Paul. *Koulun penkiltä palkkatyöhön? Miten työväenluokan nuoret saavat työväenluokan työt?* Vastapaino, Tampere 1984.

Ylikangas, Heikki. *Tie Tampereelle : dokumentoitu kuvaus Tampereen antautumiseen johtaneista sotatapahtumista Suomen sisällissodassa 1918*. WSOY, Porvoo 1993.

LIITTEET

Liite 1 Tutkimus- ja lähdeaineisto

Tämän tutkielman lähtökohtana on ollut Tampereen lastensuojelulautakunnan pöytäkirjoista vuosina 1921–1939 löytyneet nimet niistä pojista ja tytöistä, jotka Tampereen kaupungin vastaperustettu lastensuojelulautakunta sijoitti valtion kasvatuslaitoksiin, yksityisiin koulukoteihin ja vuodesta 1931 alkaen omaan, kunnalliseen Palhoniemen koulukotiin. Pöytäkirjoista olisi pitänyt näkyä kaikki lastensuojelulautakunnan päättämät koulukotisijoitukset, mutta vertailu Tampereen lastensuojelulautakunnan vuosikertomuksissa esitettyihin lukuihin paljasti pian, että kasvatuslaitoksiin sijoitettuja lapsia täytyi olla enemmän. Kävin järjestelmällisesti läpi lastensuojelulautakunnan henkilökortistot ja lähetettyjen ja saapuneitten kirjeitten kansiot, selasin Tampereen kansakoulun poikaoppilaitten ja apukoulun oppilasluetteloita. Kaikkia oppilasluetteloja ei ajan puutteen vuoksi ollut mahdollista tarkistaa. Tutkin Tampereen evankelis-luterilaisen seurakunnan arkistossa Tuomikirkkoseurakunnan rippikirjat jokaisen esiintuleen lapsen sisarustenkin tiedot. Tällä tavoin pystyin luotettavasti identifioimaan koulukoteihin siirretyistä lapsista **20 tyttöä ja 134 poikaa**, joista lähdin etsimään tietoja ja rakentamaan niiden perusteella lapsuusajan tapausselostuksia.

Lapsia ja nuoria koskevat tiedot ovat hajallaan eri lähteissä. Tutkielman kannalta keskeisiä aineistoja oli kolme. Tampereen lastensuojelulautakunnan pöytäkirjoista 1922–1939 löytyi paitsi kasvatuslaitoksiin sijoitettujen lasten nimiä myös satunnaisia tietoja lasten syntymäajoista, asuinpaikasta, lastensuojelun aiemmasta asiakkuudesta ja sijoituksen syistä sekä vanhempien nimistä, ammasteista, taloudellisesta tilanteesta ja köyhäinhuollon asiakkuudesta. Pöytäkirjoihin oli myös liitetty joitakin vanhempien ja lasten kirjoittamia kirjeitä.

Useimmat koulukoteihin sijoitetuista lapsista ja heidän vanhemmistaan jäljitettiin myös Tampereen tuomiokirkkoseurakunnan rippikirjoista, joissa perheen elämää oli mahdollista seurata siitä lähtien, kun vanhemmat olivat tulleet kirjoille Tampereelle. Väestörekisterin tietoja ei tarkistettu. Kokeiluluontoisesti tarkistettiin myös Messukylän seurakunnan rippikirjat, mutta niistä ei löytynyt mitään. Aivan kaikista lapsista rippikirjatietoja ei löytynyt. Tämä koskee erityisesti ulkopaikkakuntalaisia lapsia, lapsia, jotka asuivat lastenkodeissa sekä sellaisia orpoja ja aviottomia lapsia, jotka mahdollisesti on merkitty isäpuolensa nimen yhteyteen.

Rippikirjojen ja Tampereen lastensuojelulautakunnan pöytäkirjojen lisäksi tärkeäksi lähdemateriaaliksi osoittautui lastensuojelulautakunnan henkilökortisto. Lomakkeissa ei mainita juuri mitään lapsen taustoista, mutta niihin on kirjattu lasten sijoitukset sijasperheisiin ja erilaisiin laitoksiin – lastenkoteihin, sairaaloihin ja parantoloihin sekä kasvatuslaitoksiin. Kaikille lapsille ei tehty kortteja tai niitä ei ole säilynyt.

Lähteitten tiedot koottiin tutkimusaineistoksi, josta käytetään nimitystä Kasvatuslaitoslapset. Aineistoa täydennettiin Tampereen poliisin ilmoituksilla niistä alaikäisistä, joiden kanssa se oli ollut tekemisissä, Palhoniemen arkistokokonaisuuden sekalaiseksi merkityllä aineistolla, Tampereen lastensuojelulautakunnan arkiston Palhoniemeä koskevilla asiakirjoilla sekä lastensuojelulautakunnan vuosikertomuksien tiedonannoilla. Apukoulun nimikirjoista tarkistettiin myös varsinaisen kohderyhmän sisarukset. Melkein kaikista lapsista saatiin syntymäajan ja vanhempien nimen lisäksi seuraavat tiedot: syntymäpaikka, vanhempien siviilisääty ja syntymäpaikka, isän/huoltajan ammatti, sijoitukset muihin lastensuojelulautakunnan alaisiin laitoksiin tai perhehoitoon, tiedot apukouluun joutumisesta, perheenjäsenten kuolemat, sisarusten lukumäärä ja syntymäajat sekä näiden mahdollinen apukouluun joutuminen.

Tutkimusaineistoon tavoitettiin todennäköisesti kaikki tytöt, jotka Tampereen lastensuojelulautakunta sijoitti koulukoteihin. Sen sijaan aineistoon saatujen poikien lopullisen määrän ja lastensuojelulautakunnan vuosikertomusten lukujen välille jäi runsaat kymmenen poikaa, joita ei pystytty nimeämään. On mahdollista, että nämä pojat

lähetettiin kasvatuslaitoksiin lastensuojelulautakunnan kanslian päätöksellä, mitä menettelytapaa sotienvälisellä Tampereella toisinaan käytettiin.

Liite 2 Luettelo taulukoista ja kaavioista

Kaavio 1. Tampereen lastensuojelulautakunnan kasvatuslaitoksiin ja koulukoteihin sijoittamat lapset vuosina 1921–1939. s. 26

Taulukko 1. Lasten ikä kasvatuslaitossijoituksen tapahtuessa. s. 30

Taulukko 2 Tampereen vuosina 1921–1939 kasvatuslaitoksiin sijoittamien lasten ja vuonna 1927 kansakoulun päästötodistuksen saaneiden tamperelaistytöjen perhesuhteiden vertailu. s. 67

Taulukko 3. Tampereen vuosina 1921–1939 kasvatuslaitoksiin sijoittamien lasten ja vuosina 1921–1927 kansakoulun suorittaneiden tamperelaistytöjen isän tai huoltajan ammatin vertailu. s. 84

Taulukko 4. Kasvatuslaitoksiin sijoitettujen tamperelaislasten lapsuusperheiden lapsiluku. s. 89